

O
K·N
O

n i e l e n
do archeológie

kultúrno - historická • príloha
katalógu • ORA • ET • ARS • SKALKA • 2016

**OK
NO
nielen
do archeológie**

• • •

**Kultúrno-historická príloha
k a t a l ó g u**

**9. ročníka medzinárodného
výtvarno-literárneho sympózia
ORA ET ARS – SKALKA 2016**

• • •

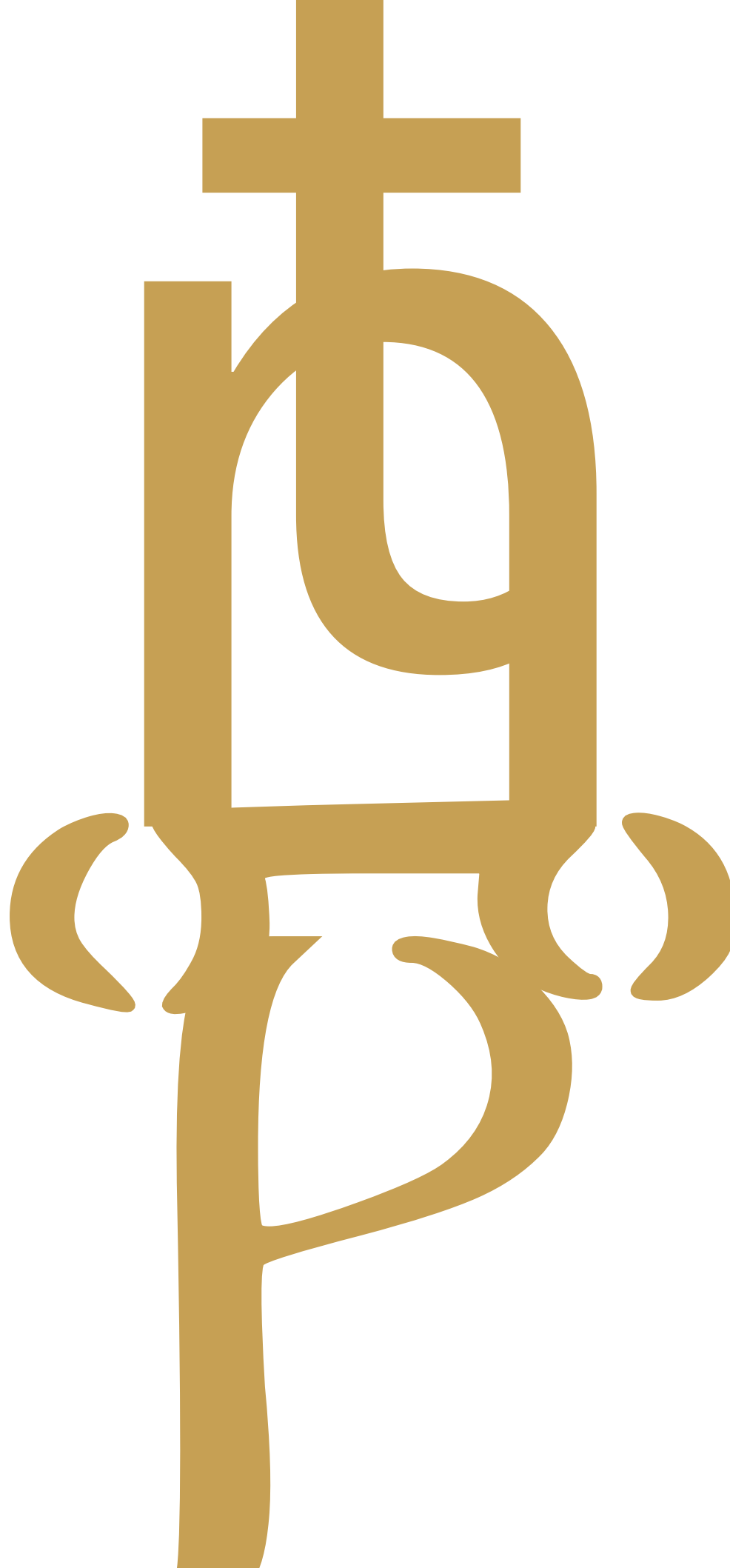
Zostavil: Igor Zmeták

• • •

Obsah

(Okno nielen do archeológie)

- 1 Igor Zmeták (SK)
Úvodom str. 5
- 2 Janka Karlíková (SK)
**... Nemalo sa to stať....
Spomienka na PhDr. Tamaru Nešporovú** str. 6
- 3 Ján Kubica (SK)
Z textov Tamary Nešporovej str. 14
- 4 Peter Martinák (SK)
**Spomienky na Tamaru (kolegovia nezabúdajú
na významnú archeologičku)** str. 22
- 5 Danica Staššíková-Štukovská (SK)
Sklo v období včasného stredoveku na Slovensku str. 28
- 6 Eszter Kovács (HU)
**Trenčínska jezuitska kolej jako spojka mezi českými
a uherskými jezuitami** str. 36
- 7 Igor Zmeták (SK)
**Od archeológie ku kultúrnemu turizmu –
– Trenčín, masív Skalky, Krásno, Ducové** str. 46

Úvodom

Kultúrno-historická sekcia sympózia ORA ET ARS SKALKKA 2016 nesie názov **Okno nielen do archeológie**. Nosnou témou seminára bude pripomenutie práce významnej trenčianskej archeologičky **PhDr. Tamary Nešporovej**, keďže tento rok uplynie okrúhlych desať rokov od jej úmrtia. Konceptne bola téma plánovaná práve na tento rok už dávnejšie, vzhľadom na nevyhnutnosť zachovať určitý časový odstup. Aj tento rok bolo pre niektoré kolegyne a kolegov veľmi ťažké sa vrátiť k vtedajšej udalosti.

Zámerom organizátorov bolo totiž venovať PhDr. Nešporovej a jej archeologickým objavom takmer celý katalóg, nie iba krátku správu. Veľmi málo ľudí v Trenčíne a v Trenčianskom kraji si uvedomuje, za čo všetko jej z kultúrno-historického hľadiska vďačíme. Jej zásluhou môžeme vnímať Skalku nie iba ako kláštor na Veľkej Skalke a kostol na Malej, ale ako významnú sídelnú lokalitu obývanú kontinuálne od staršej doby bronzovej. Do tejto lokality patrí aj masív Skalky s najstarším sakrálnym objektom približne z 9. storočia a stredovekým cintorínom. Nielen objav a zdokumentovanie veľkomoravskej rotundy na Trenčianskom hrade, ale takmer každý meter priestoru na nádvoříach, okolo veží či palácov vďaka jej úsiliu vydal svoje svedectvo. Rovnako ako najstaršie dejiny časti mesta Trenčín či mnohých okolitých obcí. Prácu a význam Tamary Nešporovej pre mesto Trenčín a Trenčiansky kraj môžeme priradiť k takým osobnostiam, ako boli Vojtech Zamarovský, Štefan Pozdišovský alebo prof. Ján Komorovský.

Dúfali sme, že sa nám do tohoročného tematického seminára a katalógu podarí zahrnúť aj výsledky nového archeologického prieskumu v kláštore na Veľkej Skalke. Tie však ešte nie sú zosumarizované, tak sme prizvali ako hosťa ďalšiu významnú slovenskú archeologičku, ktorá skúmala viacero významných lokalít v regióne a prináša zaujímavý príspevok k dejinám skla. A tradične sme nezabudli ani na novinky k málo známym kapitolám z histórie Trenčína priamo z budapeštianskych archívov.

Cieľom kultúrno-historickej sekcie sympózia je otvárať diskusiu na vyššie uvedené témy, a týmto vopred, za celý kolektív autorov, ďakujem za podnety a príspevky. •••

Zostavovateľ

Janka Karlíková

... Nemalo sa to stať... Spomienka na PhDr. Tamaru Nešporovú

„Zober ma so sebou do archívu,“ oslovila ma Tamarka v osudné ráno, „tak sa mi nechce ísť na Skalku!“ Bola unavená, spoločne s Evkou Mikulovou pokračovali v horúcom lete na výskume barbakanu pri Dolnej mestskej bráne, zabrat jej dala i realizácia náročnej expozície – sprístupnenia rotundy na Trenčianskom hrade. Ešte som jej ako obyčajne zaliala obligátnu rannú, veľmi silnú kávu: „Tamarka, myslíš to vážne?“ doberala som si ju, nikdy takúto požiadavku nevyslovila, bol to výkrik duše, nebudaj predtucha, „ty predsa patriš do terénu, my historici máme svoj terén v archívoch, dakedy inokedy pôjdeme spolu, sľubujem!“ Svoj sľub vziať Tamarku do príjemnej, drevom vykladanej študovne starého zámku v Bytči som už nikdy nespĺnila. Po prečítaní popoludňajšej desivej SMS správy sa čas, ktorý pri štúdiu plynie neuveriteľne rýchlo, zastavil. A to doslova. Srdce zmeravelo, predtucha sa naplnila, myseľ nedokázala spracovať strašnú informáciu. Bolo to 10. októbra 2006, v pekný snežný deň nezvyčajne dlhého babieho leta, v deň ako stvorený do terénu. Správa šírená všetkými médiami, že pri obhliadke ruín stredovekého kláštora na Skalke pri Trenčíne náhodne uvoľnená skala z múra smrteľne zranila PhDr. Tamaru Nešporovú, otriasla nielen archeológmi, kolegami, ktorí ju dobre poznali, ale celým Slovenskom. Bolo to nečakané, bolestné, zranila nás všetkých, no najviac jej blízkych.

PhDr. Tamara Nešporová, rodená Korelová, sa narodila 28. novembra 1942 v Olomouci v rodine vojaka z povolania. Základnú školu navštevovala v rodisku a Prostějově a po prevelení otca na Slovensko ju dokončila v Trenčíne. Pokračovala na Jedenástročnej strednej škole, dnešnom Gymnáziu Ľudovíta Štúra. Mnohí z muzeálnych kolegov nevedeli, že rodená Moravanka tancovala aj v súbore Trenčan, štíhla, krehká blondínka bola neprehliadnuteľná, nečudo, veď bola mimoriadne fotogenická. Do 11. D triedy chodila s Ladislavom

Folkloristka T. N., 1959

Zdroj: archív rodiny T. N.

PhDr. Tamara Nešporová (T. N.)

Zdroj: archív rodiny T. N.

Nešporom, ktorý sa stal neskôr jej manželom. (Odišiel študovať na techniku do Bratislavy, vysokú školu ukončil na ČVUT v Prahe.)

V meste so slávnou minulosťou sa rodil jej hlboký záujem o dávnovekú históriu Slovenska, po maturite si preto vybrala náročný odbor – archeológiu na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Štúdium úspešne ukončila v roku 1965 a ako odborná pracovníčka nastúpila v Archeologickom ústave SAV v Nitre. V nadväznosti na diplomovú prácu sa tu začala špecializovať na výskum staršej doby bronzovej. Pod dievčenským menom nájdeme v zborníku Slovenská archeológia jej prvú kritickú recenziu na prácu G. Bándiho o postavení tokodskej skupiny medzi kultúrami Transdanubie a juhozápadného Slovenska v dobe bronzovej (SA XIV-1, 1966, 234–236). Neskôr publikovala svoju prvú rozsiahlu štúdiu: *K problematike hatvanskej kultúry na južnom Slovensku* SA XVII-2, 1969, 369–402). V roku 1966 sa s výskumným tímom dostala do Ivanoviec, kde neskôr, už zamestnaná v múzeu pokračovala v systematickom archeologickom výskume významnej lokality Ivanovská skala.

Po vydaji a narodení dcéry Moniky 7. septembra 1966 sa už do Nitry nevrátila, svoj život spojila s mestom Matúša Čáka. V októbri 1967 nastúpila ako prvá profesionálna archeologička do Trenčianskeho múzea, miesto kustóda časti historických i archeologických zbierok dovtedy zastával prof. Štefan Pozdišovský, ktorý viedol aj Vlastivedný krúžok.

Promócie T. N. v roku 1965.

Zdroj: archív rodiny T. N.

Preorientovala sa na priority muzeálnej práce, cieľavedome a s veľkým nasadením sa postupne venovala prieskumu v teréne v rozsiahlej výskumnej oblasti múzea od Nového Mesta nad Váhom až po Púchov. Do Trenčianskeho múzea ju vtedy prijímal PhDr. Milan Šišmiš, ktorý bol od 1.10. 1967 riaditeľom zariadenia. Onedlho po nástupe na nové pracovisko sa podpísala Tamara Nešporová pod mnohé objavy. Hlavným a nosným výskumom mladej archeologičky bol od roku 1970 Trenčiansky hrad, stal sa jej trvalou srdečnou záležitosťou, poznala tu doslova každý kameň. Počas systematického historicko-archeologického výskumu, ktorý bol sťažený prebiehajúcimi stavebnými opravami hradu, sa v letných mesiacoch vystriedalo niekoľko turnusov brigádnikov, ktorí s nadšením kopali, objavovali, čistili, popisovali nálezy. Vždy sa zišla výborná partia študentov, ktorá Tamarku uznávala nielen ako odborníčku, ale mala i prirodzený rešpekt, prácu vedela zadeliť, sledovať a veľmi dobre organizovať. Mnohí sa stali súčasťou veľkej rodiny pracovníkov vtedajšieho múzea, zostali mu verní po dlhé roky, niektorým učarovala história i archeológia natoľko, že ju odišli študovať.

Popri náročnom výskume v teréne stihla Tamara Nešporová

Doktorát v roku 1972.

Zdroj: archív rodiny T. N.

Promócie vnuka Romana PhDr. Tamary Nešporovej (tretí zľava) v tej istej Aule UK v Bratislave v roku 2013.

Zdroj: archív rodiny T. N.

šporová v roku 1972 obhájiť dizertačnú prácu a získala doktorát v odbore. V tom istom roku sa jej darilo po všetkých stránkach – počas výskumu na hornom hrade odkryla základy predrománskej rotundy. Archeológov okamžite zaujal nevšedný štvorlístkový tvar základov rotundy, o náleze pri Barborinom paláci písali ako o jednom z najvýznamnejších na Slovensku.

Rotunda mala dôležitú úlohu v zástavbe horného hradu, postavenie kaplnky na vrchole skaly bolo symbolické – aby medzi božím svätostánkom a nebom neboli prekážky a žiadne rušivé vplyvy. Základným problémom interpretácie a datovania však bol stupeň zachovania rotundy, ktorý obmedzoval výpovednú hodnotu architektúry. Porovnaním písomných prameňov, archeologických nálezov a stavebno-historického rozboru je predpoklad, že rotunda stála už v 9.–10. storočí. Isté je, že v období 11. storočia slúžila ako pohrebenná kaplnka s emporou. Tamara Nešporová objavila v blízkosti i cintorín – ležať po smrti v blízkosti cirkevnej stavby, na vysvätenej pôde bolo výsadou príslušníkov vyššej vrstvy spoločnosti. Nálezy v hrobách tvorili súčasť odevu, našla ozdoby i mince v úlohe obolu. Pri neskorších stavebných úpravách bola prevažná časť cintorína zničená.

Plány na sprístupnenie vzácneho nálezov sa nerodili ľahko, dlhé roky bola rotunda iba prikrýta doskami a návštevníci vôbec nevedeli, po čom vzácnom sa pohybujú. Rekonštrukcia a konzervácia sa začala až v roku 1997. Keď boli opravené viaceré objekty horného hradu, podarilo sa Tamare Nešporovej presvedčiť vedenie múzea o nutnosti novej expozície a sprístupnenia vzácnnej pamiatky cirkevného charakteru. Po kolaudácii dokončenej stavby spolu s riaditeľkou múzea Katarínou Babičovou, sa archeologička obávala, či zaplní celý priestor – kryciu stavbu rotundy totiž prepojili s dostavaným južným krídlom Barborinho paláca a má až tri podlažia. Jej obavy však boli zbytočné, Tamara Nešporová tu moderným spôsobom inštalovala nálezy z hradu, podhradia i mesta Trenčína, mnoho jej ešte i zostalo v depozitároch múzea. Dnes patrí jedinečná

expozícia k najnavštevovanejším stálym výstavám, po architektonickej i odbornej stránke k najlepším, aké kedy múzeum pre verejnosť pripravilo. Úspešnú realizáciu tohto zámeru možno považovať za vyvrcholenie Nešporovej muzeálnej, takmer 40-ročnej kariéry archeologičky. Slávnostná vernisáž novej archeologickej expozície a prezentácie rotundy bola 14. júla 2006 za účasti predstaviteľov kraja i mesta, historikov, pamiatkarov a nedočkavých, zvedavých Trenčanov.

Od začiatku pôsobenia v múzeu Tamara Nešporová publikovala nielen výsledky archeologických výskumov, ale aj množstvo článkov a štúdií určených pre odbornú i širokú laickú verejnosť. Trenčianske múzeum vydávalo štyri roky Vlastivedný zborník, do ktorého prispievali nielen odborní pracovníci zariadenia. V jednom z nich (1970), uverejnila mladá archeologička štúdiu *Neolitické nálezy Trenčianskej Turnej*. Uskutočnila tu terénny prieskum na základe hlásenia Rudolfa Horňáka, kde zistili neolitické sídliskové objekty. Odvtedy sa vlastne datuje jej spolupráca s informátormi, nadšencami z celého okresu, s ktorými dlhoročne odborne spolupracovala.

Tamara Nešporová sa snažila ako jediná archeologička v regióne zladit' náročnú prácu v teréne s výsledkami výskumu. Bola usilovná, postupne zverejňovala štúdie, články, písala recenzie, správy v odborných časopisoch, zúčastňovala sa vedeckých konferencií. Svoje

výskumy a archeologické nálezy systematicky publikovala v ročenke Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (AVANS). Najčastejšie to boli správy o výskumoch na Brezine a na Trenčianskom hrade, ale i zo širšieho okolia Trenčína. Spolupracovala so Silviou Paulusovou a Ivanom Gojdičom zo Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti, ktorí viedli architektonicko-historický prieskum karnera sv. Michala pri farskom kostole, Tamara viedla archeologický výskum lokality.

V r. 1994 publikovala *Hromadný nález rímskych mincí zo 4. stor. z Ivanoviec, Hrad Trenčín v archeologických prameňoch* (1997), *Príspevok k problematike včasnostredovekého a stredovekého osídlenia historického trenčianskeho chotára a najbližšieho okolia* (2000). Spolupodielala sa na knihe *Trenčiansky hrad*, ktorá vyšla v roku 1991, aj na knihe *Trenčín – klenot stredného Považia*, ktorú vydalo mesto Trenčín v roku 2005. Do zborníka Skalka – miesto legiend a pútí pripravila

zaujímavú štúdiu o cintoríne na Skalke, s poznámkami z výskumu Joža Mádlu, bývalého kustóda archeologických zbierok múzea, ktorý fotografoval na sklené platne jednotlivé hroby. Príspevok bol prednesený na rovnomennom vlastivednom seminári v roku 1996 s medzinárodnou účasťou.

Nie je úlohou spomienky na kolegyňu Tamaru Nešporovú vymenovať celú jej publikačnú činnosť, zamerali sme sa len na najhlavnejšie záujmové okruhy. Jedným z nich bol napríklad objav maľovaných kachlíc

na hrade, popísala ich v štúdiu *Heraldické motívy na kachliciach v zbierkach Trenčianskeho múzea, Pamiatky a múzea*, 1997. Pripravila z nich aj veľmi peknú výstavu, časť zapožičala do Slovenského národného múzea na archeologickú výstavu, kde boli sústredené kachlice – nálezy z celého Slovenska. Medzi posledné štúdie patria: *Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí* (2004) a *Príspevok k nálezom fajansy na hrade Trenčín* (2007).

Lákal ju aj problém lokalizácie rímskeho Laugarícia. Pri 1800. výročí pobytu légii a rímskeho nápisu napísala do zborníka Laugaricio *Príspevok k osídleniu Trenčína v dobe rímskej* (1980). Zhrnula v ňom doterajšie nálezy a poznatky o pozícii areálu Trenčína v 1.–4. storočí. Spoločne s Titusom Kolníkom zažila začiatkom deväťdesiatych rokov 20. stor. všetky peripetie okolo „objavov a výskumov“ Laugarícia pražským architektom Čestmírom Johnom, ktorý sa domnieval, že Rimania

S PhDr. M. Šišmišom pri otvorení výstavy.
Zdroj: archív rodiny T. N.

sídlili neďaleko Zamaroviec, blízko Váhu. Laugaricio ne našiel, hoci ho mal „presne“ lokalizované a zakreslené. Tamara vždy hravo odhalila amatérsky prístup „takzvaných“ archeológov.

Pri výpočte jej bibliografie nesmieme zabudnúť na to, že bola spoluautorkou početných monografií miest a obcí, spolupracovala so zostavovateľmi PhDr. Milanom Šišmišom, PhDr. Jozefom Karlíkom, PhDr. Ivanom

Mrvom z Historického ústavu SAV v Bratislave, prispievala štúdiami o najstaršom osídlení lokality a včasnostredovekom vývine osady, resp. mesta. Múzeum plnilo vedecko-výskumné činnosti, výsledkom bývali výstupy v podobe štúdií aj do monografií obcí regiónu. Jej meno čítame v knižke k prvej písomnej zmienke o obci Kálnica (1996), Krivosúd-Bodovka (1998), Trenčianske Bohuslavice. Prispela i do monografií Trenčianska Teplá (1994), Nemšová, Moravské Lieskové (1998), Bánovce nad Bebravou (2002), Nová Bošáca (2000), Hôrka. Rozsiahlejšie boli príspevky do monografie Trenčín I. a II. diel. Štúdie by neboli úplne bez kresieb nálezov z danej oblasti, ktorých autorom je Jaroslav Somr, jej dlhoročný spolupracovník, ktorý pomáhal aj pri inštalácii expozície na hrade.

V r. 1998 sa spoločne s ostatnými odbornými pracovníkmi múzea podieľala na dokončení novej expozície v budove Župného domu, archeológia nesie pečať jej pedantnosti. Predchádzajúci rok pracovala spoločne s kolegyňou Ľubicou Christovou na expozícii v Podjavorinskom múzeu v Novom Meste nad Váhom, archeologická časť bola obohatená o kresby grafika Mira Ďuržu. Keď dokončili rekonštrukciu Letnej veže na hornom hrade, v roku 1997 už v jej priestoroch inštalovala spoločne s Ing. architektom Mariánom Striežencom stálu expozíciu venovanú dejinám Malej a Veľkej Skalky. Dnes je už zrušená.

Oslava 95. narodenín Š. Pozdišovského, 2001
T. N. (druhý rad, prvá zľava)
 Zdroj: archív autorky.

Popri tom musela riešiť odborné spracovanie svojich zbierok, ich ošetrovanie a uloženie, pretože ich počet mnohými výskumami neúmerne rástol. V roku 2004 si urobila skúšky odbornej spôsobilosti, vyplývajúce zo zákona č. 49/2002 Zb. zákonov o ochrane pamiatkového fondu (tzv. pamiatkový zákon), spoločne s novoprijatou archeologičkou PhDr. Evou Mikulovou, ktorá posilnila rady odborných pracovníkov v máji 2003. V celom kraji mali spôsobilosť spočiatku jedine ony dve, a tak museli robiť náročné terénne výskumy v meste i širokom okolí. Posledným veľkým archeologickým prieskumom oboch odborných pracovníčok múzea bol priestor barbakanu pri Dolnej mestskej bráne v Trenčíne. Nálezovú správu už dokončila v roku 2006, po smrti kolegyne, Eva Mikulová.

PhDr. Tamara Nešporová bola dvakrát poverená vedením múzea – od 15. 4. 1979 do 31. 1. 1980, nebolo jej však dopriate byť riaditeľkou, prišla ďalšia vlna nomenklatúrnych kádrov, vystriedal ju učiteľ Pavol Moško. Druhýkrát po odstúpení PhDr. Lea Kuželu viedla zariadenie od januára do marca roku 1995. Potom nastúpil do múzea intendant, učiteľ Cyril Vrzgula. Taká bola doba, neustále sa menili riaditelia, zostávali odborní pracovníci, duše múzea, ktorí si vykonávali svoju prácu svedomite a so zánietením.

T. N. pri výskume. Trenčín, Sládkovičova ul., r. 2005.
 Zdroj: archív rodiny T. N.

Prispievatelia do monografie Bánovce nad Bebravou, r. 2002.
T. N. (druhá sprava)
 Zdroj: archív autorky.

Aj naša Tamarka bola taká, pracovitá, pritom skromná, neúnavná, neodmietla prednášku či už pre numizmatikov, pre školy, pomáhala pamiatkarom. Bola pravou múzejníčkou, ktorá dbala nielen na publikovanie výskumných úloh, ale i na kompletne spracovanie zbierkových predmetov a snažila sa literu zákona aj naplniť. Mali sme určený, predpísaný presný počet zbierok, ktoré sme museli za jej „riadiťovania“ druhostupňovo spracovať, či už to boli nové nákupy koncom kalendárneho roka, alebo resty – staré neinventarizované fondy.

Zostane nám v pamäti nielen ako obetavá kolegyňa, zanietená odborníčka, ktorej práca bola koníčkom (obetavala jej i rodinu a všetok voľný čas), ale i ako krehká, atraktívna plavovláska, vždy pôsobiaca mladistvo. Hovorievala, že archeológovia neodchádzajú do dôchodku a ona sa veru, hoci mala 64 rokov, ešte nechystala, mala veľa plánov. Veď, aj kvôli nej a pre ňu prinášali svoje nálezy viacerí nadšenci, mladí i starší, všetci radi chodievali do múzea, ktoré malo aj jej zásluhou svoj odborný rozmer. Šírila osvetu, vychovávala mladých študentov, transformovala ich na archeológov!

Azda najväčším zadostučiniením a pre mnohých i vzácnym prekvapením je to, že jej vnuk, s ktorým vedela viesť siahodlhé odborné rozhovory, sa ešte ako stredoškolač upísal tomuto zaujímavému odboru. Dnes kráča v jej šľapajach, archeológia predsa len zostala v rodine! Áno, syn jej dcéry Moniky, ktorá vyštudovala prírodné vedy, Roman Vávra, skončil úspešne vysokoškolské štúdiá, promoval v roku 2013 a momentálne pokračuje v treťom ročníku doktorandského štúdia archeológie na UK v Bratislave. Riadením osudu stojí na promócií v aule Univerzity Komenského v tom istom rade, na tom istom mieste, ako Tamarka, jeho babka, na promócií v roku 1965! Nebyť zbytočnej smrti, tešila by sa z jeho úspechov, priala by mu zo srdca všetko dobré, bola by naňho hrdá!

Nemalo sa to stať! Nestihli sme sa ani rozlúčiť, odišla náhle, rýchlo, mnohí nie sme stále vyrovnaní s jej odchodom.

S odstupom času sa lepšie hodnotí dielo, ktoré

S PhDr. V. Abelovou na výstave keramiky.
 Zdroj: archív rodiny T. N.

Tamara Nešporová zanechala, mnohé úlohy nestihla doviest' do konca. Teraz ich však nehodnotíme ako nedostatok, ale ako výzvu potenciálnych kolegov, odborníkov, dokončiť ich v takej kvalite a na takej odbornej úrovni, aká jej bola vlastná. •••

PodĎakovanie

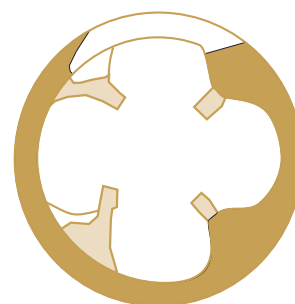
Za poskytnutie fotografií a informácií ďakujeme rodine Tamary Nešporovej.

Autorka

Janka Karlíková, PhDr. (1955). Historička, absolventka FFUK v Bratislave. Od r. 1979 do r. 2015 pracovala ako odborná pracovníčka na historickom oddelení Trenčianskeho múzea. Venuje sa dejinám Trenčína, historickému miestopisu, stavebným dejinám, dobovej fotografii, starým pohľadniciam, významným osobnostiam regiónu. Externe vyučuje na Trenčianskej univerzite A. Dubčeka.

Resumé

Tento rok uplynie desať rokov od smrti archeologičky Trenčianskeho múzea, PhDr. Tamary Nešporovej, ktorá zahynula pri ohliadke kláštora na Veľkej Skalke počas archeologického výskumu 10. 10. 2006. Pripomíname si jej profesijný život, štúdie, články, výstavy a expozície, ako i najdôležitejší objav základov predrománskej rotundy na Trenčianskom hrade, činnosť odbornej pracovníčky múzea s odkazom pre budúce generácie. V Trenčianskom múzeu pracovala od roku 1967 do spomínanej tragickej udalosti roku 2006, takmer 40 rokov.

• s numizmatikmi

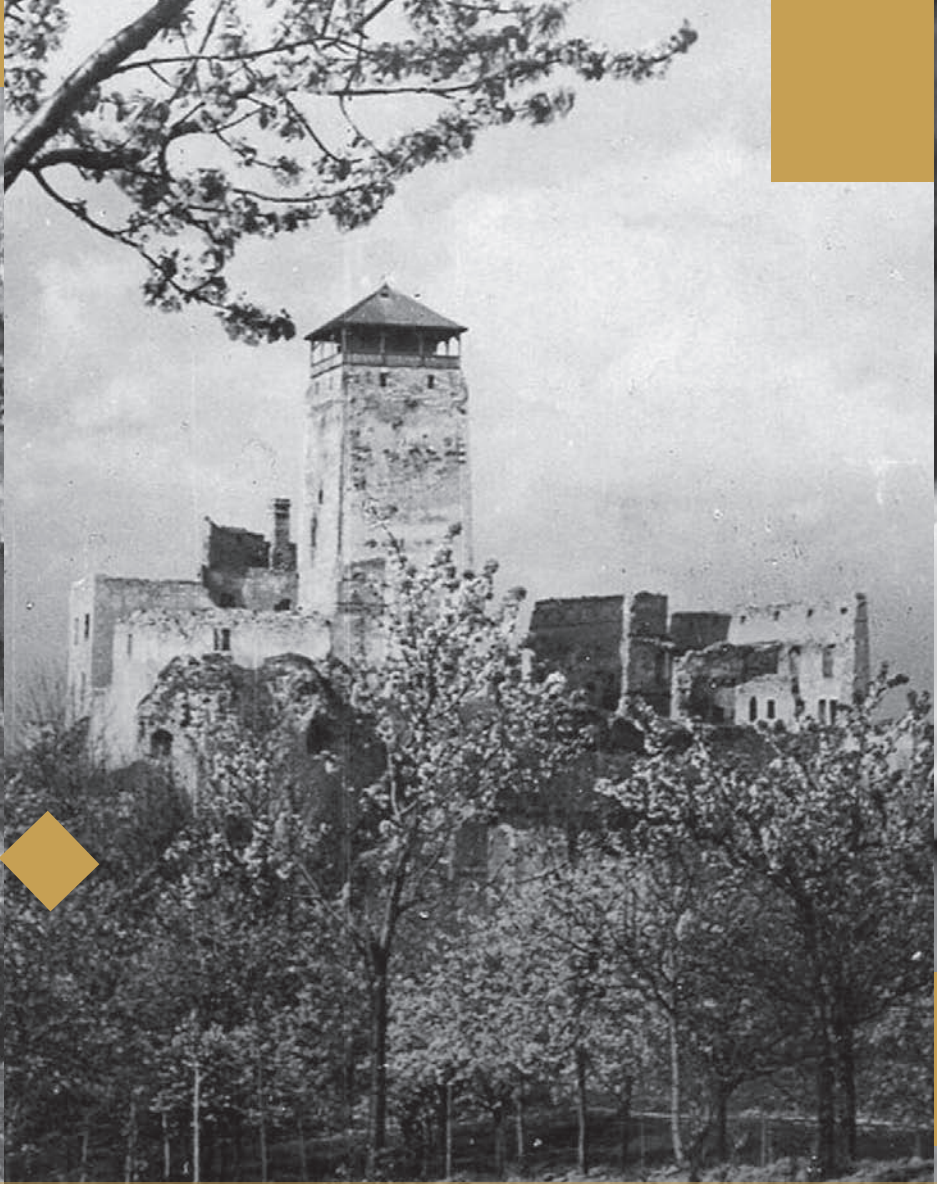
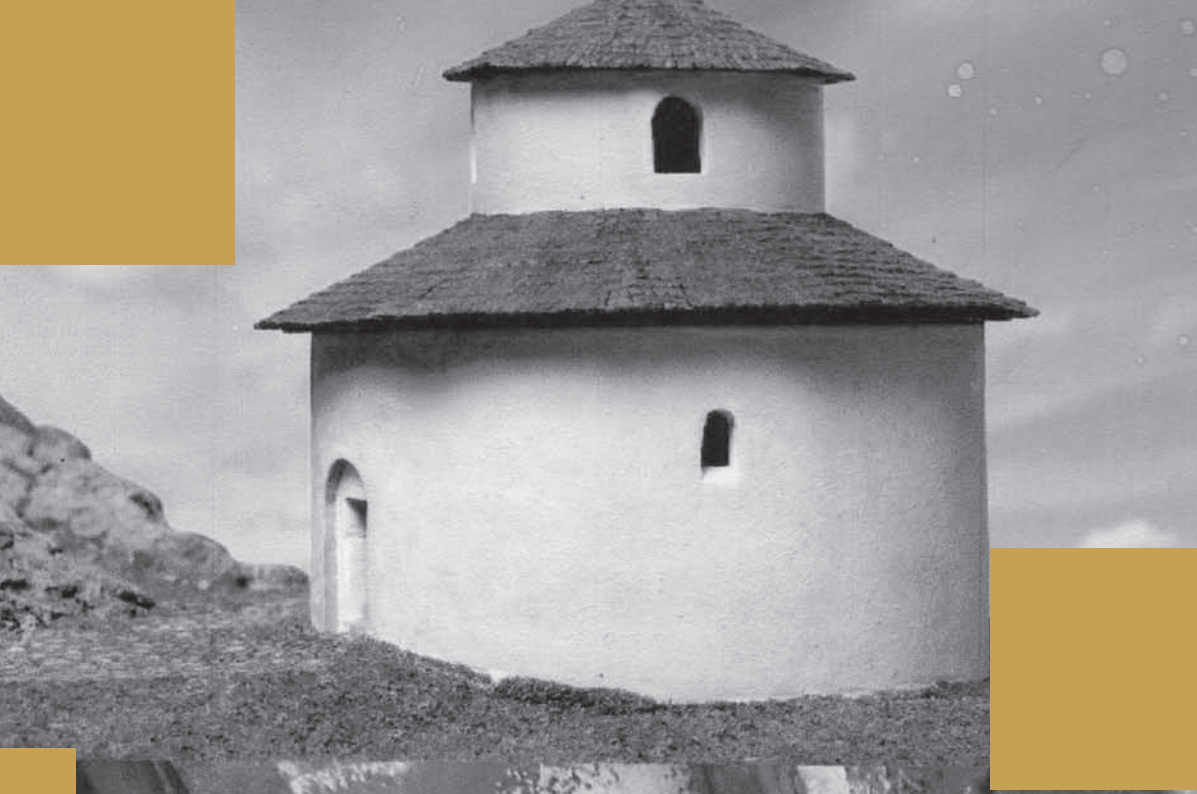
• so spisovateľom V. Zamarovským

• s akad. arch. M. Striežencom

T. N. • s výtvarníkom M. Ďuržom (vľavo) a redaktorom J. Koutným

MEMORY • PhDr. TAMARA NEŠPOROVÁ • 28. 11. 1942 – 10. 10. 2006

Ján Kubica

Z textov Tamary Nešporovej

Archeologička a pracovníčka Trenčianskeho múzea PhDr. Tamara Nešporová počas svojej dlhoročnej odbornej praxe napísala množstvo príspevkov alebo štúdií, samostatne aj v spoluautorstve. Tieto texty publikovala v odborných časopisoch, monografiách, zborníkoch, ale tiež v populárno-náučných časopisoch či novinách. Jej územnou špecializáciou bolo územie súčasného Trenčianskeho kraja a azda najviac spomedzi jej písaného diela vyčnieva téma Trenčína a jeho hradu. Celkovo jej publikačná činnosť pozostáva z viac než 70 textov. Postupne bude podrobnejšie spomenutá jej tvorba podľa druhu dokumentov a obsahu textu.

Odborné archeologické periodiká

Jej prvým príspevkom v odborných periodikách bol jediný príspevok do *Slovenskej archeológie*, do 2. čísla z roku 1969, s názvom *K problematike hatvanskej kultúry na južnom Slovensku*. Naopak, posledným príspevkom v odborných archeologických periodikách boli v roku 2004 *Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí* v periodiku *Študijné zvesti*.

Od roku 1977 začína séria jej vyše dvadsiatich článkov v ročenke *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*. Pod hlavičkou tohto titulu začala publikovať témou Správy a výsledky o výskume na

Trenčianskom hrade, a to v troch číslach po sebe. O výskume trenčianskej dominanty písala aj v dvoch neskorších vydaniach, a potom aj o výskume trenčianskeho podhradia. K téme Nového Mesta nad Váhom sa vyjadruje v troch správach, rovnako často písala o Chocholnej-Velčiciach a o trenčianskej Brezine.

V rámci Trenčína aj celého kraja môžeme nájsť správy z konkrétnych lokalít: centrum Trenčína, Trenčín-Juh, Kubrá, Opatová, Zlatovce, Zamarovce, Skalka nad Váhom, Soblahov, Trenčianska Turná, Trenčianske Jastrabie, Lednica, Visolaje, Košeca-Nozdrovica, Nemšová-Luborča, Horné Srnie, Selec, Veľká Hradná, Veľké Držkovce, Ostratice, Hrádok, Kálnica, Ivanovce, Trenčianske Bohuslavice, Zemianske Podhradie, Nová Bošáca. Z roku 2002 môžeme nájsť správu o lokalite

Podhradie, okres Topoľčany. Písala aj o nových predmetoch v archeologickej zbierke Trenčianskeho múzea.

Ostatné periodiká

V začiatkoch svojej publikačnej činnosti sa prezentovala príspevkom *Laugaricio-Trenčín* v spoluautorstve s B. Kleinom. V trenčianskych *Kultúrnych rozhľadoch* písala v roku 1980 o obnove Matúšovej veže, o rok neskôr o nových poznatkoch z výskumu na hrade a o najstarších nálezoch na okolí a v roku 1983 o textile a odevu z pravekých a včasnostredovekých nálezov. O Trenčianskom hrade písala aj v *Osvetovej práci* v roku 1989 aj vo *Vlastivednom časopise* v roku 1974. O najstaršom osídlení Trenčína a okolia sa zmienila aj v *Krásach Slovenska* v roku 1991. V *Slovenskej numizmatike* publikovala spolu s Evou Kolníkovou v roku 1994 správu o hromadnom náleze mincí z Ivanoviec a samostatne spracovala *Príspevok k drobnému barokovému medailérstvu*.

V roku 1997 v časopise *Pamiatky a múzeá* priblížila tému erbov na kachliciach v zbierkach Trenčianskeho múzea. V tom istom ročníku Pamiatok a múzeí stihla oboznámiť čitateľov aj o hrade v archeologických prameňoch. Neskôr, v roku 2000, spolu s Jánom Rajtárom napísali o Trenčíne a okolí v rímskej dobe, čomu sa už sama venovala vyše 20 rokov predtým vo *Vlastivednom časopise*. V *Trenčianskych novinách* z roku 1996, v rubrike venovanej vtedy bližiacemu sa sprístupneniu hradu Beckov, predstavila postupne v troch príspevkoch Beckovský hrad, resp. nálezy z tej lokality.

Zborníky

Jej príspevok *Trenčín v dobe rímskej* nájdeme aj v katalógu *Národnej výstavy poštových známok* (1979). Veľmi podobnej tematike sa venuje o rok neskôr v *Laugariciu*, zborníku historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne. V roku 1999 prispela aj do *Života a diela Vojtecha Zamarovského* príspevkom o antických predmetoch v tunajšom múzeu.

Vo *Vlastivedných zborníkoch* z rokov 1970-71 sa venovala značkám na dnách keramiky z okolia Trenčína a pravekým nálezom z Trenčianskej Turnej. V zborníku *Heraldika na Slovensku* z roku 1997 písala o heraldických motívoch na kachliciach v zbierkach múzea. Do zborníka *Musaica*, z produkcie Univerzity Komenského,

v roku 2003, prispela Nešporová témou stredovekého osídlenia stredného Považia, v ktorom prevažne popisovala jednotlivé archeologické lokality. Jej posledným príspevkom do zborníkov alebo periodík bola štúdia v tomto zborníku z roku 2007 s názvom *Príspevok k nálezom fajansy na hrade Trenčín*.

Monografie a ďalšie publikácie

V prvom zväzku vlastivednej monografie *Trenčín* z roku 1993 je podpísaná pod kapitolou mapujúcou najstaršie osídlenie Trenčína až po obdobie Veľkej Moravy. V kolektívnom diele *Trenčiansky hrad* spolu s Andrejom Fialom a Milanom Šišmišom načrtli dejinný vývoj hradu od praveku až po súčasnosť. Spolu s Bohuslavom Kortmanom sú autormi historiografického textu ku knihe *Trenčín: klenot stredného Považia*.

Jej dielom je tiež celý text katalógu k výstave z roku 1977 pri príležitosti stého výročia založenia trenčianskeho Prírodovedného spolku a múzea v Trenčíne, v ktorom priblížila samotný spolok, jeho dejiny, regionálne archeologické nálezy a významné expozície. Texty vytvorila aj pre prospekty *Lapidárium Trenčianskeho hradu v Barborinom paláci* a *Laugaricio*, ktorého témou je takmer výlučne slávny nápis na hradnej skale.

Podieľala sa aj na viacerých regionálnych monografiách, konkrétne Malej Chocholnej, Moravského Lieskového, Trenčianskych Bohuslavíc, Trenčianskej Teplej a Zemianskeho Podhradia. Rámčovo to zahŕňalo opis najstarších známych dejín danej lokality na základe archeologických objavov. K regionálnej bibliografii *Skalka pri Trenčíne: miesto legendy a púti* napísala úvod s obsahom stručnej histórie Skalky. Jej meno nájdeme aj v kolektíve autorov vlastivednej monografie *Biele Biele Karpaty* z roku 1992.

V súbore *Štyri svedectvá – Four testimonials* bola autorkou textu v časti *Rotunda a archeologické nálezy na Trenčianskom hrade*, kde v širšom dejinnom rámci približuje dejiny Trenčína. Tieto texty pochádzajú z roku 2006, vydané boli až v roku 2008. Toto dielo je zároveň chronologicky poslednou vydanou publikáciou s jej autorstvom.

Úryvky z textov

Tamara Nešporová: *Hrad Trenčín v archeologických prameňoch*

(Zdroj: *Pamiatky a múzeá*, 3/1997)

.... Každá vedná disciplína rastie vplyvom nových poznatkov, čo platí v plnej miere o histórii a archeológii. Ich závery nie sú nemenné, ale vplyvom štúdia doposiaľ neznámych archívnych prameňov a terénnych výskumov sa korigujú. Tak sa stalo aj v prípade hradu Trenčín, keď výsledky archeologického výskumu priniesli nové poznatky a množstvo dôležitého nálezového materiálu k jeho dejinám. Výskum vyvolala potreba a záujem pri začatej obnove pamiatkových objektov v rokoch 1953–1954. Zameranie hradného areálu sa začalo v roku 1954, bolo však dočasne prerušené. V lete roku 1955 sa v rámci výskumu začali likvidovať sutiny

v hradnej kaplnke na hornom hrade, postupne ďalej objekty: hladomorňa, delová bašta, tzv. Vykopávky, paláce na hornom hrade. Výskumné práce viedol Š. Pozdišovský, práce vykonávali členovia vlastivedného krúžku múzea. V rokoch 1967–1969 členovia potápačského oddielu Zväzarmu vyčistili hradnú studňu.

V roku 1970 začalo Trenčianske múzeum na hrade uskutočňovať archeologický výskum, ktorý mal spočiatku zisťovací a predstihový charakter. Na základe objavov zásadného významu pre dejiny hradu prerástol do systematického výskumu s väčším rozsahom. Závažným nedostatkom každého výskumu pa-

miatkového objektu je, ak sa realizuje v nedostatočnom predstihu pred stavebnými prácami. V prípade Trenčianskeho hradu nebolo možné výskum rozvinúť v záujme sledovania určitej problematiky, ale využívať možnosti, ktoré poskytovala momentálne výhodná situácia, t. j. absencia stavebnej skládky, lešení, pracovných priestorov. Niektoré objekty a komunikácie boli projekčne i stavebne ukončené, prípadne rozpracované, avšak výskum na týchto miestach bol vopred vylúčený. Vďaka spolupráci s Pamiatkostavom, n. p., Žilina, úsek Trenčín sa mnohé problémy výskumu podarilo čiastočne vyriešiť. Žiaľ, niektoré nálezové situácie boli porušené, kamenné architektonické články premiestnené tak, že sa už nedalo zistiť ich primárne uloženie. Napriek uvedeným skutočnostiam archeologický výskum

Zlatá minca, typ Athéna Alkis, tretina statéra, 2.–1. stor. pred n. l.
Zdroj: *Pamiatky a múzeá*, 3–1997.

Neskorogotická kachlica s erbovým znamením vyjadrujúcim statočnosť rodu z Trenčianskeho hradu.
Zdroj: *Pamiatky a múzeá*, 1–1997.

priniesol zásadné poznatky o stavebnom vývoji i materiálnej kultúre hradu od pravekých období až po jeho zánik ako feudálneho sídla v roku 1790. ...

Archeologický výskum hradu má svoje nezastupiteľné poslanie predovšetkým v procese poznania osídlenia v obdobiach, pre ktoré ešte nejstujú písomné správy. To platí najmä o pravekom osídlení hradného kopca, ktoré v plnej šírke objasnili niekoľkoročné výkopy. V období praveku človek využíval výšinné polohy z bezpečnostných dôvodov, na čo bola hradná výšina mimoriadne priaznivá. Strmé svahy boli dostatočnou ochranou pred útokmi nepriateľa. Podľa najnovších výsledkov výskumu južná a juhovýchodná strana – dnešné územie Breziny, pôvodne súvisiace s hradnou skalou – boli už v bronzovej dobe umelo opevnené. Niektoré nevyrazné nálezy naznačujú osídlenie územia v kamennej dobe (štiepané kamenné nástroje), maximálne rozšírenie sledujeme až z obdobia staršej až strednej bronzovej doby, v období jestvovania maďarovskej kultúry (okolo roku 1700–1500 pred n. l.). Pozostatky osídlenia sú vo viacerých polohách, silná koncentrácia je na svahoch a terase terajšieho dolného hradu. Zvyšky obydli tvorí množstvo tzv. mazanice zo stien i ohnísk, početná je keramika, nástroje vyrobené z kamenných surovín, kostí a parohoviny. Kov – bronz sa zistil len na ozdobách, akými boli ihlice s hlavičkou stočenou do očka. Významné sú doklady kultových a náboženských prejavov ľudu v podobe amuletov z opraco-

vaných riečnych okruhliakov malých rozmerov, prevítaných zvieracích zubov, zvyškov zoomorfných plastík. Táto plastika sa objavuje i v lužickej kultúre spolu s miniatúrnymi nádobkami a drobnotvarou dvojitou nádobkou. Výšinné hradisko lužickej kultúry sa rozprestieralo opäť na prislúchajúcej časti Breziny, kde sa tiahlo opevnenie. Rozloha hradiska bola približne taká, ako neskorší areál hradu. Podľa nálezov keramiky tu sídlil lužický ľud približne od neskej bronzovej doby (asi 1100–700 pred n. l.). V tomto dlhom časovom úseku nebola intenzita osídlenia rovnaká, pozorujeme tu vplyvy kalenderberskej kultúry z juhozápadného Slovenska a tráckej kultúry, čo sa prejavuje v náleze dvojkónického džbanu s uchom prečnievajúcim nad okraj a ďalšej zatiaľ neresťaurovanej keramiky.

V laténskej dobe, jej neskorom stupni (okolo roku

100 pred n. l.), žije na skalnej vyvýšenine ľud púchovskej kultúry, silno ovplyvnený keltskými civilizačnými prejavmi; prvýkrát sa objavuje keramika vyrobená na hrnčiarskom kruhu a prvá minca v dovtedajšom vývoji. Po prelome letopočtu, azda pod vplyvom príchodu Germánov na naše územie, je skala neobývaná. Doposiaľ sa v nálezoch neprejavil vzťah k nižšie položenému rímskemu nápisu vytesanému do skaly. Nálezy rímskych mincí na skale môžu dokladať len ich prítomnosť.

Situácia na hradnej výšine vo včasnóm stredoveku – slovanskom období sa neprejavuje tak výrazne, ako by bolo žiaduce, čo do značnej miery súvisí s rozpracovaním výskumných prác. Konkrétne nálezy však plne dokázali, že v období jestvovania Veľkomoravskej ríše tu existovalo sídlisko, ktoré si Slovania vybrali na strategicky výhodnom mieste a na dôležitej ceste vedúcej z Ponitria stredným Považím cez vážske brody a ďalej karpatskými priesmykmi na Moravu. Nálezy prislúchajúce slovanskému obdobiu sú ojedinele takmer v celom

areáli dnešného hradu často v druhotnom uložení. Zrejma je koncentrácia na juhozápadnej terase, kde sa nachádza pomerne hrubá vrstva s keramikou, kamenným žarnovom, kostenými nástrojmi. Určitá kumulácia slovanskej keramiky a kovových predmetov (sekerka, kovanie vedierka) je na severovýchodnom okraji skaly a pod akropolou na juhovýchodnej strane. Napriek tomu, že negatívnu úlohu tu zohrala stavebná činnosť

vrcholného stredoveku tým, že sa zničila pôvodná zástavba, domnievame sa, že dolný hrad už vtedy vytváral hospodárske zázemie akropoly.

Prínosom archeologického výskumu je potvrdenie kontinuity osídlenia od 9. storočia po začiatky formovania sa nového centra už v podmienkach ranofeudálneho uhorského štátu. Správne a cirkevné stredisko na hradnej skale nevzniklo náhodne v rámci uhorskej štátnej organizácie, ale na staršej slovanskej lokalite s významnejším postavením. Aj keď nemožno hovoriť o priamej kontinuite organizačnej funkcie z veľkomoravského obdobia, isté je, že výstavba hradu siaha do obdobia pred začlenením územia Trenčína do uhorského štátu. ...

Písomné údaje doplnil archeologický výskum objavom kruhovej sakrálnej stavby na akropole, ktorá sa uvoľnila z mladšieho muriva spolu so zamurovanými

časťami jej architektúry. Okolité cintorín na akropole s nálezmi strieborných šperkov a mincí je dokladom, že tu určite stála v 11. storočí. Prevažná väčšina hrobov bola zlikvidovaná a sprievodný inventár odcudzený. Vo zvyškoch hrobu bola jednoduchá bronzová esovitá záušnica s malými rozmermi, ktorá pôsobí medzi striebornými masívnymi šperkmi starobylo. Teoreticky možno hovoriť o staršom pochovaní na cintoríne, ktorého malá rozloha si vyžadovala určité zásahy.

Rotunda vzbudila veľký záujem odborníkov najmä pre ojedinelé riešenie interiéru, ktorý je rozčlenený štyrmi podkovovitými výklenkami ukončenými stĺpmi. ...

Postupne sa aj vďaka výskumu jednotlivé fázy výstavby hradu mohli rekonštruovať. S najväčšou pravdepodobnosťou v 9., resp. najneskôr v 10. storočí stála rotunda a svetská stavba bola neskôr úplne prekrytá paláciami, prípadne vežou. Nie je vylúčené, že mala len kamennú podmurovku alebo zrubovú konštrukciu, ako to poznáme na výšinnom opevnenom dvorci v Ducovom. Pomerne nízka, valcovitá rotunda vyrovnávala svojím základovým murivom nerovný terén. Z vnútornej i vonkajšej steny bola omietnutá. Okrem východnej apsidy, kde bol oltár, nemala iné členenie. Na slovanský pôvod poukazuje aj tá skutočnosť, že tvorí geografický stred pre oblasť slovenských lokalít v okruhu troch až piatich kilometrov. V pohrebnom rite týchto lokalít sa v podobe milodarov prejavujú pohanské obrady predkresťanského obdobia, no máme ich doložené ešte v 12.–13. storočí (na niektorých lokalitách aj dlhšie). Pre potreby christianizácie bola cirkevná stavba ako symbol upevňovania kresťanskej ideológie a cirkevnej organizácie potrebná. Centrum svetskej a cirkevnej moci treba hľadať tam, kde dávne tradície boli ešte živé.

V 11. storočí postavili na akropole kamennú obytnú a obrannú vežu. Pri tejto príležitosti, azda z dôvodov proporčného vyváženia, zvýšili rotundu, z konštrukčných a estetických príčin vytvorili ďalšie tri výklenky. Kňazište vo východnej apside s triumfálnym oblúkom, bočné oltáre a empora – panská tribúna v západnej apside. Pôvodný vchod bol zrušený, na emporu sa vstupovalo vonkajším schodiskom. Pod akropolou viedla cesta oblúkom k veži, smerom od veže bol prístup k rotunde.

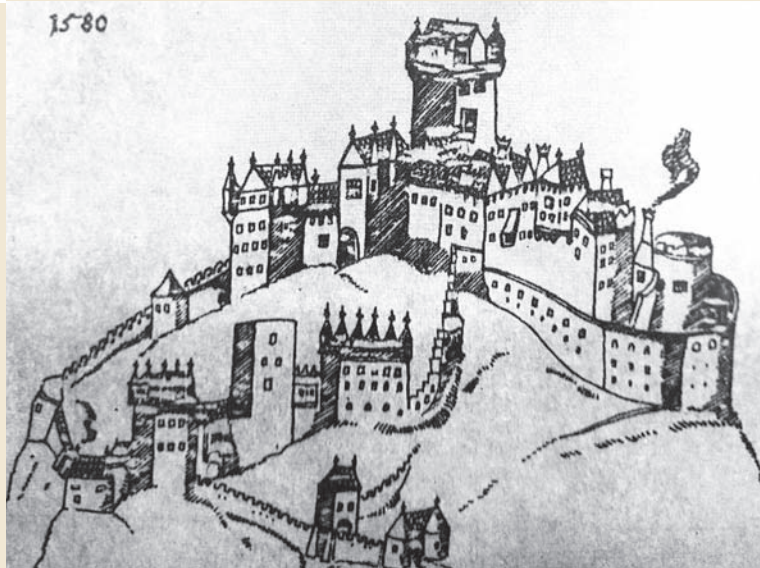
Najstaršie opevnenie tohto komplexu výskum nezistil, zo strany Breziny, ktorá bola prírodou najmenej chránená, bol mohutný, tzv. spečený val, ktorého existenciu máme výskumom doloženú pre 12.–13. storočie, pravdepodobný je však jeho starší pôvod. V období tatárskeho vpádu, v roku 1241, sa azda tiež zaslúžil o nedobytnosť hradu.

Po tatárskom vpáde, keď sa nielen budovali nové hrady, ale aj zdokonaľovali staršie, prestavuje sa hlavná veža Trenčianskeho hradu. Získava parametre, ktoré z hradu vytvárajú veľkolepé feudálne sídlo a súčasne nedobytnú pevnosť s kamenným opevnením. Pod akropolou sa sústreďuje hospodárska činnosť, ktorej zvyškom je nález stavby s obdĺžnikovým pôdorysom s dodatočne vsadenou pecou so zachovanou spodnou časťou kamenného čelustia. Jej počiatky kladieme na základe archeologických prameňov do 12.–13. storočia. Nebolo však možné zachytiť ho v plnom rozsahu, pretože bol porušený murivom mladšieho objektu.

Výstavba nových budov na hornom hrade v 14. storočí zmenila situáciu so vstupom a obranou. Výskum obnažil murivo objektu, ktorý zaberá strednú časť nádvorja. Fragmenty farebne maľovanej omietky v zásype umožnili predstaviť si interiér reprezentačnej budovy členenej na časti, so suterénom, prízemím a poschodím. Neskorší architektonický výskum odkryl na dodnes stojacej vonkajšej stene okná, kde v záklenkoch so sedíliami je figurálna kompozícia znázorňujúca

pravdepodobne sv. Agnes (nazvaná podľa latinského *agna*-ovečka, alebo gréckeho *agnos*-zbožný) s atribútom baránka, resp. ovečky. V druhom záklenku je erb šľachtického rodu, doteraz spoľahlivo neidentifikovaný. V prízemí sú zachované striedne smerujúce do parkanu.

Na juhovýchodnej strane horného hradu sa po odstránení dlažby a obnažení sedílií v záklenkoch okien v objekte, ktorý bol podľa zistení architektonického výskumu staršou vežou, kde poschodie malo sakrálnu funkciu (podľa nálezu konsekračného kríža), narazilo na úzky priechod vymedzujúci rovnobežné murivo pôvodne zaklenuté, ako to naznačuje nábeh na klenbu a pásy z klenákov nad zamurovanými vchodmi. Vzhľadom na obranu dômyselný vchod smeroval do paláca. Vstup do kaplnky, ktorá bola napojená na nový palác, smeroval priamo z paláca na emporu. Napojením na palác rotunda

Trenčín okolo roku 1580.

Zdroj: Krásy Slovenska, 9–10–1991.

Pôdorys rotundy na najvyššom nádvorí Trenčianskeho hradu, pohľad z Veľkej veže.

Zdroj: Pamiatky a múzeá, 3–1997.

stratila svoju viac-menej pravidelnú štvorapsidovú dispozíciu. Musela byť väčšia ako palác, jej zaklenutia sa zmena zrejme nedotkla.

Pri výstavbe veľkého reprezentačného paláca začiatkom 15. storočia bola zlikvidovaná rotunda, priechod i starší palác. Svoju úlohu dlhodobej svätynne kaplnka stratila ešte pred výstavbou novej kaplnky na hornom hrade.

Kľúčové miesta obrany doteraz stojacej architektúry mali svojich predchodcov v architektúre hradu v 14. a 15. storočí. Napríklad v juhovýchodnej časti, na nároží nad treťou bránou, bol objavený objekt so štvorhranným pôdorysom, ktorý chránil vstup do horného hradu. Batériová bašta prekryvala zrubovú stavbu s kamennou podmuroukou.

Predchodcom kruhovej bašty na severovýchodnom nároží skaly bola hranatá veža. Pred vysekaním studne na dolnom hrade sa používala cisterna, vybudovaná na hornom hrade z mohutných kvádrov a izolovaná vonkajším plášťom, ktorú odkryl výskum pod vysokým zasypom.

Príspevkom k hospodárskej situácii na hrade je objav pece z kamenného muriva pod úrovňou terénu, ktorá zrejme mala nadzemnú časť v podobe hranolovej budovy. Veľký valcovitý mlyn so zvieracím záprahom na dolnom hrade slúžil v 17. storočí ako miesto odpadu.

Doklady o kováčskej vyhni, dielni na spracovanie kostí a parohoviny úzko súvisia s materiálnou kultúrou, ktorú archeologický výskum zachytil v celom bohatstve a rozmanitosti. Na tomto mieste nie je možné podať prehľad o širokej škále predmetov dennej potreby, militárií, súčastí zariadenia interiéru a podobne. ..."

Tamara Nešporová: Najstaršie osídlenie

(Zdroj: *Krásy Slovenska 9–10/1991*)

„Najstaršie osídlenie v tejto oblasti zaznamenali archeológovia z obdobia stredného paleolitu, t. j. stredného úseku staršej doby kamennej. V Novom Meste nad Váhom-Mnešičiach sa v miestnej tehelni podarilo objaviť a vedeckými metódami datovať vrstvy a nálezy patriace najstaršiemu obyvateľovi nášho územia.

Od polovice doby ľadovej, keď sa postupne znižovala teplota vtedajšej klímy, nastáva aj v našej oblasti najchladnejšie obdobie. Napriek tomu sa urýchljuje vývoj človeka a jeho kultúr. Nastáva rozvoj štiepanej čepelovej industrie – výrobkov (asi pred 38 000 rokmi pred n. l.).

Z Nemšovej, kde sa zistila výrobňa rádiolaritových nástrojov, za pomoci u spomínanej metódy sa určilo datovanie na 28 570 +/- 1345 rokov pred n. l.

Začiatok doby bronzovej na západnom Slovensku je spojený s príchodom nového etnika, ktoré prinieslo nielen svojráznu materiálnu kultúru, ale aj oživenie výroby medených predmetov z doby eneolitickej. Kultúra so šnúrovou keramikou má na Považí svoju lokálnu skupinu. Dominantné postavenie má eponymné nálezisko Veselé pri Piešťanoch – skupina Veselé. Skupinu Veselé charakterizuje pochovávanie v prísne skrčenej po-

lohe a keramika s výzdobou odtlačkov šnúry. S ňou je geneticky spätá nitrianska skupina, známa hrobmi v skrčenej polohe aj z Čachtíc.

Z Moravy prenikol na Slovensko ľud unětickej kultúry v staršej dobe bronzovej. Na sever preniklo osídlenie až k Hložii a Púchovu. V Trenčíne a Ivanovciach sú doklady vzniku maďarovskej kultúry práve z unětickeho základu. Jej sídliská boli dôkladne opevnené hrotitými priekopami a valmi z kameňa a hliny, ako to poznáme z Ivanoviec.

Doznievajúca doba bronzová a začínajúca doba železná je dynamická rozsahom metalurgie. Na Považí sa usadil ľud lužickej kultúry, jej najstaršie pamiatky sú z Ľuborče a Púchova. Maximálne rozšírenie kultúry lužickej nastáva v neskorej dobe bronzovej, kedy sledujeme dovtedy nevídaný počet sídlisk a pohrebísk. Preskúmané hradiská a pohrebiská sú v Košeci, Trenčianskych Tepliciach, Trenčíne, Chocholnej-Velčiciach, Zemianskom Podhradí, Dolnom Srní, Novom Meste nad Váhom, Lubine, Bzinciach pod Javorinou a Čachticiach.

Kultúra velatická je geograficky orientovaná na východ od lužickej kultúry. Jej výrazným reprezentantom je známa náčelnícka mohyla v Očkove.

Potomkovia lužickej kultúry žijú v oblasti Považia, najmä v jeho severnejších oblastiach hlboko do doby železnej – mladšej doby železnej. Odolávajú náporu Keltovej a Trákov, až napokon splyývajú v pokročilejšej dobe laténskej nielen s keltskými kmeňmi, ale aj Dákmi.

Doba rímska, už na prelome letopočtu, sa delí na staršiu a mladšiu. Deliacu čiaru tvoria markomanské, správnejšie germánsko-sarmatské vojny v rokoch 166–167–180. Tieto vojny zapríčinili nielen posun nových germánskych družín k strednému Dunaju, ale aj inváziu rímskych légii k nám na Považie. ...

Počiatkové včasnoslávanske obdobie máme zachytené v Potvoriciach, Považanoch, Pobedime. V 7.–8. storočí vznikajú prvé slovanské hradiská, u nás napr. v Pobedime, kde najmä v 9. storočí vzniká remeselné zázemie pre poľnohospodárske osady na vysokej úrovni. Osídlenie v období Veľkomoravskej ríše je už veľmi husté, nikde však nedosahuje mohutnosti typu Pobedima s jeho dokonalým fortifikačným systémom, dielňami, studňami, nálezmi sekerovitých hrívien, umeleckým remeslom a jeho produktmi."

Výberová bibliografia Tamary Nešporovej:

Odborné archeologické periodiká

- NEŠPOROVÁ, T. *K problematike hatvanskej kultúry na južnom Slovensku*. In *Slovenská archeológia*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1969, č. XVII-2, s. 369-402.

- NEŠPOROVÁ, T. *Historickoarcheologický výskum Trenčianskeho hradu – predbežné výsledky*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1977, s. 193-195.

- NEŠPOROVÁ, T. *Výsledky výskumu na Trenčianskom hrade*. In *Archeologické výskumy a nálezy na*

Slovensku v roku 1977. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1978, s. 168-170.

- NEŠPOROVÁ, T. *Archeologický výskum na Trenčianskom hrade*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1980, s. 185-187

- NEŠPOROVÁ, T. *Pokračovanie vo výskume hradu Trenčín*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. 1. časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1981, s. 191-192.

- NEŠPOROVÁ, T. *Záchranný výskum v Novom Meste nad Váhom*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. 1. časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1981, s. 193-194.

- NEŠPOROVÁ, T. *Zisťovací výskum v Trenčíne-Kubrej*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. 1. časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1981, s. 194-196.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nové nálezy v Trenčianskom okrese*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981. 1. časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1982, s. 196-199.

- NEŠPOROVÁ, T. *Výskum hradu Trenčín*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981. 1. časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1982, s. 199-200.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nález žiarových hrobov v Chocholnej-Velčiciach*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1983, s. 172-173.

- NEŠPOROVÁ, T. *Výsledky záchranej akcie v Novom Meste nad Váhom*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1983, s. 173-174.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nové nálezy zo Selca a z Lednice*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1985, s. 166-168.

- NEŠPOROVÁ, T. *Záchrana nálezov na podhradí v Trenčíne*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1985, s. 168-169.

- NEŠPOROVÁ, T. *Záchranný výskum v Chocholnej-Velčiciach*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1985, s. 169-171.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prírastky archeologických nálezov v Trenčianskom múzeu*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1986, s. 163-167.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prírastky nálezov z regiónu Trenčianskeho múzea*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1988, s. 96-97.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prvá sezóna výskumu v Trenčíne na Brezine*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1988, s. 98.

- NEŠPOROVÁ, T. *Záchranný výskum na lokalite Trenčín-Juh*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1988, s. 99.

- NEŠPOROVÁ, T. *Pokračovanie výskumu v Trenčíne na Brezine*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1990, s. 118-119.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nové nálezy z Ivanoviec*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1989*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1991, s. 69-70.

- NEŠPOROVÁ, T. *Tretia sezóna výskumu v Trenčíne-Brezine*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1989*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1991, s.70-71.

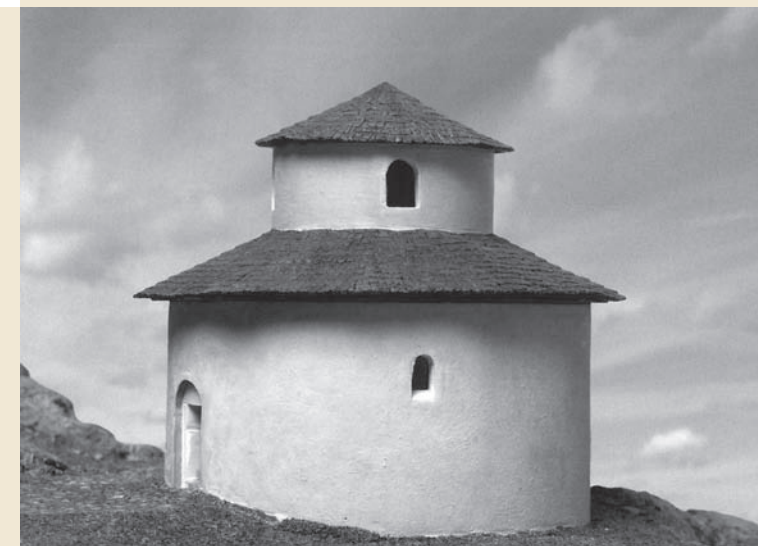
- NEŠPOROVÁ, T. *Regionálny prieskum na strednom Považí*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1991*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1992, s. 86-87.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nález kopije z Novej Bošáče*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1993, s. 100.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nález oštep z Nemšovej-Ľuborče*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1993, s. 100.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prieskum na trase diaľnice v okrese Trenčín*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1993, s. 101.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prieskum zaniknutej architektúry v Kálnici*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1997, s. 135-136.

Vizuálna rekonštrukcia rotundy na Trenčianskom hrade. Zdroj: Rotunda a archeologické nálezy na Trenčianskom hrade.

- NEŠPOROVÁ, T. *Záchrana nálezov v pamiatkovej zóne Trenčína*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1997, s. 136.

- NEŠPOROVÁ, T. *Regionálny prieskum v Trenčianskom kraji*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1997*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1999, s. 120-121.

- NEŠPOROVÁ, T. *Neolitické sídlisko v Soblahove*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1999*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2000, s. 90-91.

- NEŠPOROVÁ, T. *Sídliskové nálezy z Ostratic*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1999*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2000, s. 91-92.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nález militárie z Hrádku*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2000*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2001, s. 157-158.

- NEŠPOROVÁ, T. *Bronzová ihlica z Opatovej*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2001*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2002, s. 140-141.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nálezy z Košece-Nozdrovíc*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2001. 1. textová časť*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2002, s. 141-142.

- NEŠPOROVÁ, T. *Prieskum vo Veľkej Hradnej*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2003, s. 100-101.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nálezy z výšinných sídlisk západného a stredného Slovenska*. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2003, s. 101-102.

- NEŠPOROVÁ, T. *Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí*. In *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*. Nitra: AÚ SAV, 2004, č. 36, s. 93-104, ISBN 80-88709-68-7.

Ostatné periodiká

- NEŠPOROVÁ, T. – KLEIN, B. *Laugaricio-Trenčín*. In *Kultúry a športový kalendár*. 1969, roč. 5, č. 9, s. 6-7.

- NEŠPOROVÁ, T. *Výsledky historicko archeologického výskumu na Trenčianskom hrade*. In *Vlastivedný časopis*. 1974, č. 3, s. 142-143.

- NEŠPOROVÁ, T. *Trenčín v rímskej dobe*. In *Vlastivedný časopis*. 1979, roč. XXVIII, č. 1, s. 36-38.

- NEŠPOROVÁ, T. *Obnova Matúšovej veže*. In *Trenčianske kultúrne rozhľady*. Trenčín: Mestský národný výbor, 1980, č. 1, s. 9-10.

- NEŠPOROVÁ, T. *Nové poznatky z výskumu hradu*. In *Trenčianske kultúrne rozhľady*. Trenčín: Mestský národný výbor, 1981, roč. II., č. 1, s. 10-12.

- NEŠPOROVÁ, T. *Vo svetle archeologických nálezov*. In *Trenčianske kultúrne rozhľady*. Trenčín: Mestský národný výbor, 1981, roč. II., č. 1, s. 15-16.

- NEŠPOROVÁ, T. *Poznatky o textile a odeve z pravekých a včasnostredovekých nálezov*. In *Trenčianske rozhľady*. Trenčín: Mestský národný výbor, 1983, roč. IV., č. 1, s. 10-12.

- NEŠPOROVÁ, T. *Hrad Trenčín*. In *Osvetová práca*, 1989, roč. 39, č. 23, s. 37-38.

- NEŠPOROVÁ, T. *Najstaršie osídlenie*. In *Krásy Slovenska*. 1991, roč. LXVIII., č. 9-10, s. 3-4.

- NEŠPOROVÁ, T. *Príspevok k drobnému barokovému medailérstvu*. In *Slovenská numizmatika*. Nitra: SNM-Historické múzeum, 1994. ISSN 8090115918, roč. 13, s. 131-136.

- KOLNÍKOVÁ, Eva – NEŠPOROVÁ, Tamara. *Hromadný nález rímskych mincí zo 4. stor. z Ivanoviec*. In *Slovenská numizmatika* 13. Nitra: SNM-Historické múzeum, 1994. ISBN 8090115918, s. 174-177.

- NEŠPOROVÁ, T. *Antický skvost z Beckova*. In *Trenčianske noviny*. ISSN 0139-5068, 5.3.1996, roč. 37, č. 10, s. 5.

- NEŠPOROVÁ, T. *História vo vypálenej hline*. In *Trenčianske noviny*. ISSN 0139-5068, 30.4.1996, roč. 37, č. 18, s. 5.

- NEŠPOROVÁ, T. *Rozmanité výjavy a obrazy*. In *Trenčianske noviny*. ISSN 0139-5068, 7.5.1996, roč. 37, č. 19, s. 5.

- NEŠPOROVÁ, T. *Heraldické motívy na kachliciach v zbierkach Trenčianskeho múzea*. In *Pamiatky a múzeá*. 1997, roč. 25, č. 1, s. 27-29.

- NEŠPOROVÁ, T. *Hrad Trenčín v archeologických prameňoch*. In *Pamiatky a múzeá*. 1997, roč. 25, č. 3, s. 6-9.

- NEŠPOROVÁ, Tamara – RAJTÁR, Ján. *Laugaricio-Trenčín a okolie v rímskej dobe*. In *Pamiatky a múzeá*. ISSN 1335-4353, 2000, č. 3, s. 30-33.

Zborníky

- NEŠPOROVÁ, T. *Príspevok k osídleniu Trenčína v dobe rímskej*. In *Laugaricio*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1980. s. 73-88.

- NEŠPOROVÁ, T. *Neolitické nálezy z Trenčianskej Turnej*. In *Trenčín 1970. Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne*. Bratislava: SLAVÍN, 1971, 130-134.

- NEŠPOROVÁ, T. *Stredoveká keramika so značkami na dnách z Trenčianskeho múzea*. In *Trenčín 1971. Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne*. Bratislava: SLAVÍN, 1971, s. 124-128.

- NEŠPOROVÁ, T. *Trenčín v dobe rímskej*. In *Katalóg Národnej výstavy poštových známok LAUGARICIO '79'*. Trenčín: Organizačný výbor Národnej výstavy poštových známok LAUGARICIO '79', 1979. s. 57-66.

- NEŠPOROVÁ, T. *Heraldické motívy na kachliciach v zbierkach Trenčianskeho múzea*. In *Heraldika na Slovensku*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1997. ISBN 80-967709-4-2, s. 133-138

- NEŠPOROVÁ, T. *Antické nálezy v Trenčianskom múzeu*. In *Život a dielo Vojtecha Zamarovského*. Trenčín: Mesto Trenčín, 1999. ISBN 968 301-0-4, s. 48-53.

- NEŠPOROVÁ, T. *Príspevok k včasnostredovekému až neskorostredovekému osídleniu stredného Považia*. In *Musaica XXIV*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003. ISBN 80-223-1826-4, s. 97-109.

- NEŠPOROVÁ, T. *Príspevok k nálezom fajansy na hrade Trenčín*. In *Musaica XXV*. Bratislava, Univerzita Komenského, 2007. ISBN 978-80-223-2450-2, s. 211-217.

Monografie a ostatné publikácie

- *100. výročie založenia Prírodovedného spolku župy Trenčianskej a múzea v Trenčíne*. Textová časť: Tamara Nešporová Trenčín: Trenčianske múzeum, 1977. 87 s.

- *Štátny hrad Trenčín. Lapidárium Trenčianskeho hradu v Barborinom paláci*. Zost. Tamara Nešporová. Trenčín: Trenčianske múzeum v Trenčíne, 1985.

- BRUNOVSKÝ, F. – FIALA, A. – NEŠPOROVÁ, T. – ŠIŠMIŠ, M. *Trenčiansky hrad*. Martin: Osveta, 1991. 143 s. ISBN 80-217-0265-6.

- *Biele Bíle Karpaty: chránená krajinná oblasť*. Zost. Pavel Kuča a kol. Bratislava: Ekológia, 1992. 380 s. ISBN 8085559099.

- NEŠPOROVÁ, T. *Najstaršie osídlenie Trenčína*. Trenčín. Vlastivedná monografia 1. Bratislava: Alfa, 1993. ISBN 80-05-01114-8, s. 33-46.

- NEŠPOROVÁ, T. *Najstaršie osídlenie Trenčianskej Teplej*. In *Trenčianska Teplá*. Trenčianska Teplá: Obecný úrad, 1995. ISBN 80-967205-2-X, s. 21-26.

- NEŠPOROVÁ, T. *Chocholná-Velčice, miestna časť Malá Chocholná: 600 rokov od prvej písomnej zmienky*. In *Malá Chocholná*. Chocholná Velčice: Miestny odbor Matice slovenskej, 1996. ISBN 80-967634-4-X s. 6-9.

- HAJDUCH, Peter a kol. *Laugaricio*. Text: PhDr. Tamara Nešporová. Trenčín: Trenčianske múzeum, 1996. 8 s.

- NEŠPOROVÁ, T. Úvod. In STROHNEROVÁ, Ľ. – HALUSKOVÁ, E. *Skalka pri Trenčíne – miesto legiend a púti*. Trenčín: Okresná knižnica M. Rešetku v Trenčíne, Trenčianske múzeum v Trenčíne, 1996. ISBN 80-85135-8-6, s. 3-6.

- NEŠPOROVÁ, T. *Osídlenie Zemianskeho Podhradie*. In *Zemianske Podhradie v histórii*. Zemianske Podhradie, Obecný úrad, 1997. ISBN 80-967781-2-9, s. 47-52.

- NEŠPOROVÁ, T. *Najstaršie osídlenie obce v archeologických prameňoch*. In *Moravské Lieskové 1398–1998*. Moravské Lieskové: Obecný úrad. 1998. ISBN 80-967953-5-X, s. 18-21.

- NEŠPOROVÁ, T. *Najstaršie osídlenie obce*. In *Trenčianske Bohuslavice*. Trenčianske Bohuslavice: Obecný úrad, 1998, s. 40-49.

- *Trenčín: klenot stredného Považia*. Texty Tamara Nešporová. Žilina: Knižné centrum, 2005. ISBN 8080642338, 95 s.

- *Rotunda a archeologické nálezy na Trenčianskom hrade*. Texty: Tamara Nešporová. Trenčín: MS Design, 2008. 41 s. ISBN 9788089378043.

...

Autor

Ján Kubica, Mgr. (1987). Vyštudoval odbor história na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. V diplomovej práci sa venoval dejinám františkánskeho kláštora v Beckove. Venuje sa vybraným témam z histórie a súčasného svetového diania. Pracuje vo Verejnej knižnici Michala Rešetku v Trenčíne.

Resumé

Archeologička PhDr. Tamara Nešporová napísala množstvo príspevkov alebo štúdií, samostatne aj v spoluautorstve. Svoje texty publikovala v odborných časopisoch, monografiách, zborníkoch, ale tiež v populárno-náučných časopisoch či novinách. V jej písanom diele nájdeme predovšetkým tematiku Trenčína, jeho hradu, ale aj širšieho okolia v rámci Trenčianskeho kraja. Publikácie sa prezentovali po prvýkrát v roku 1969 v *Kultúrnom kalendári* a v *Slovenskej archeológii*. Naposledy jej meno ako autorky textu figurovalo pri dvojazyčnej publikácii roku 2008 *Rotunda a archeologické nálezy na Trenčianskom hrade*, pričom táto publikácia tvorila jeden zo súboru zväzkov Štyri svedectvá. Jej publikačná činnosť spočíva vo viac než 70 textoch.

Peter Martinák Spomienky na Tamaru (kolegovia nezabúdajú na významnú archeologičku)

Úvod

„Aký krátky čas stačí na to, aby sme zabudli...“ pozdychla si v roku 2011 vtedajšia riaditeľka Trenčianskeho múzea Katarína Babičová, reagujúc na odborný seminár v rámci sympózia Ora et Ars s podtitulom Od histórie po záchranu. „Na tomto mieste mi chýbala krátka spomienka na jednu z tých, kto sa podieľal na výskume a záchrane Skalky, na archeologičku Trenčianskeho múzea Tamaru Nešporovú. Na Skalke pri archeologickom výskume 10. októbra 2006 tragicky zahynula zasypaná kameňmi z odkrytého múra. V ten osudný deň som s kolegami z múzea sedela na múriku pod kláštorom niekoľko hodín pri jej zakrytom tele a čakali sme, kým príde sanitka, ktorá odviezla telo na pitvu. Nenapadlo ma len jediné, že na tomto osudnom mieste necelých päť rokov po tragickej udalosti už nikto nevenuje Tamare Nešporovej ani krátku spomienku...“¹

S úctou k pamiatke jednej z najvýraznejších osobností slovenskej archeológie to napokon nebude až také čierne. Aspoň z hľadiska spomínaného sympózia. Aj preto sme sa v roku smutného jubilea skonu Tamary Nešporovej rozhodli priblížiť verejnosti jej život a dielo formou rozhovorov. Symbolické desať otázok sme položili respondentom – kolegom, ktorých s Nešporovou spájalo viac, ako by sa mohlo zdať na prvý pohľad.

Poznámky:

¹Trenčianske noviny, roč. 52, č. 29 (25. 7. 2011), s. 8.

● VÁCLAV FURMÁNEK (74): Lokalizácia rímskeho Laugarícia bola jej tajným snom

S Tamarou Nešporovou vás spájal zhodný rok narodenia i pracovné začiatky v Archeologickom ústave v Nitre. Poznali ste sa už skôr alebo k prvému stretnutiu došlo až v meste pod Zoborom?

Otázka je dobrá, jasne formulovaná, avšak odpoveď bude trocha dlhšia. Boli sme síce s Tamarou jeden ročník, pravda, ja som sa narodil na jar a ona na jeseň. Čiže ja som začal študovať v roku 1959 a ona až 1960. V tomto poradí sme vysoké školy končili. Ja v roku 1964, ona v roku 1965. Ja v Brne, ona v Bratislave. Vtedy boli úzke kontakty medzi poslucháčmi archeológie v Bratislave a v Brne. Boli spoločné exkurzie či pobyty na výskumoch. Jednu vec sme však mali spoločnú. Obaja sme boli Moraváci. Ona z Olomouca, ja z Ostravy. Je neuveriteľné, že sme mali k sebe blízko, aj keď som bol na základnej vojenskej službe v Bechyni. Jej otec bol mimoriadne vysokým dôstojníkom Západného vojenského okruhu.

Bol síce korektný, ale všetci sa ho báli. Raz bolo treba u neho niečo vybaviť a ja som veliteľovi nášho útvaru povedal: „Soudruhu majore, nechte to mně, já to vyřídím.“ Ten můj velitel' sa začudoval takej opovážlivosti, že nejaký čatár absolvent je taký trúfalý. Pustil ma, ja som sa u generála Korela ohlásil ako archeológ a dobrý známy jeho dcéry. Zotrvali sme v dlhšom priateľskom rozhovore a napokon sa tá vec vybavila. Na útvare sa divili, vážili si ma, ale ja som neprezradil, prečo a ako sa mi to podarilo.

V roku 1967 Nešporová odišla z Archeologického ústavu do Trenčianskeho múzea. Zmenilo sa tým niečo na vašej spolupráci?

Nie som si istý, či neodišla do Trenčína už v roku 1966. Na Archeologický ústav nastúpila v roku 1965 a ja som sa v tom istom roku po vojne na ústav vrátil. Počas jej pôsobenia na ústave sme dokonca spolu sedeli v jednej pracovni na prvom poschodí Biskupského paláca na Nitrianskom hrade.

Môžete v krátkosti priblížiť, na akých projektoch a vedeckých výskumoch ste spolupracovali?

Žiaľ, spoločné projekty sme nemali. Keď bola na ústave, tak sa úspešne venovala problematike staršej doby bronzovej a ja otázkam popolnicových polí. Potom odišla pracovať do múzea a jej profilácia bola iná ako moja. V rokoch 2002–2006 som mal sedem archeologických výstav v Taliansku. Na týchto výstavách boli predmety z múzeí na celom Slovensku, čiže aj z Trenčína. Tamara mi pri vypožičiavaní artefaktov vychádzala

Václav Furmánek.

Zdroj: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (www.ucm.sk)

V. Furmánek na návšteve archeologického výskumu lokality Sal-gótarján-Zagyvapálfalva počas diskusie s vedúcou výskumu Dr. Szilviou Guba.

Zdroj: súkromný archív V. Furmánka.

maximálne v ústrety a spolupráca s ňou bola vynikajúca.

Aká vlastne Tamara Nešporová bola? Mám na mysli vašu subjektívnu charakteristiku jej osobnosti.

Bola mimoriadne korektná, seriózna, pracovitá. Často som sa čudoval, kde sa v tej krehkej, atraktívnej a stále mladistvo vyzerajúcej plavovláske berie toľko vitality.

Odlíšovala sa od ostatných kolegýň?

Nechcem sa dotknúť iných žien, ale Tamara bola povahovo chlapčenská. Radšej sa zabávala s archeológmi ako archeologičkami.

Čo znamenala pre slovenskú archeológiu? Priniesla do nej okrem unikátnych výskumných výsledkov aj nejaký špecifický prístup?

Tamara bola prvou profesionálnou archeologičkou v Trenčianskom múzeu. Pôsobila tam až do svojho tragického skonu bezmála štyridsať rokov. Jednou z jej vedeckých priorít boli prieskumy a výskumy v regióne stredného Považia. Ďalej to boli aktivity na Trenčianskom hrade, ktoré možno považovať za vrchol jej muzeálnej kariéry. Lokalizácia rímskeho Laugarícia bola jej tajným snom a k tejto problematike napísala niekoľko erudovaných štúdií.

Ovplyvnila, resp. inšpirovala vás v niečom?

Nedá sa povedať, že by ma nejako výrazne ovplyvnila alebo inšpirovala, pretože naše cesty boli rôzne. Vždy som si však u nej vážil jej pracovitosť, serióznosť a zmysel pre kamarátstvo.

Spomeniete si, kde vás zastihla správa o jej tragickom úmrtí?

Správu o jej smrti som sa dozvedel po návrate zo spoločného slovensko-maďarského archeologického výskumu jaskyne Julcsa v maďarskej obci Szögliget. Dobré si pamätám, že to bol krásny, slnečný októbrový deň. Taký, kedy by ľudia nemali odchádzať z tohto sveta. Bol som šokovaný!

Zažili ste osobne niečo podobné, aby kolega – archeológ zahynul priamo v srdci terénneho výskumu?

Poznám prípady smrti archeológov počas prieskumu v podobe zavalenia zeminou, avšak také úmrtie, aké mala Tamara Nešporová, sa môže udiť raz za sto rokov.

Vám aj Tamare Nešporovej učarovala doba bronzová. Keďže z vlastných skúseností viem, že humor vám nie je cudzí, predpokladám, že objavovanie vykopávkov sprevádzajú aj úsmevné situácie. Máte nejaké spoločné veselé zážitky?

Spomeniem jednu tragikomickú situáciu. V roku 1966 bola Tamara spoluvedúca systematického archeologického výskumu lokality z doby bronzovej v obci Ivanovce, poloha Skala. Pracovala tam tiež jedna poslucháčka archeológie. Tamara sa kvôli iným povinnostiam musela na dva dni z výskumu vzdaliť. Keď sa vrátila, pýtala sa, čo sa našlo. Elévka jej odpovedala, že celkom nič, iba nejaké dve staré konzervy zasunuté do seba, že ich chcela vyhodit', ale že čakala na vedúcu a že tam ležia v kúte na polici. Tamara „staré konzervy“ – unikátne bronzové nádoby, jedny z najstarších bronzových tepaných nádob v strednej Európe, oddelila a vnútri boli štyri unikátne okuliarovité spony. Celý súbor predstavuje jeden z najkrajších a najvýznamnejších bronzových pokladov z 12. storočia pred n. l. nielen na Slovensku, ale aj v celej strednej Európe.

Dr. h. c. prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc. (* 1942)

Pracovníkom Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre sa stal v júli 1964. Viedol rozsiahle záchranné a systematické archeologické výskumy v rôznych oblastiach Slovenska. Je dopisujúcim členom Nemeckého archeologického ústavu. V januári 2014 mu bol slávnostne odovzdaný čestný titul Doktor honoris causa za prínos k rozvoju slovenskej a európskej archeológie a rozvíjanie pozitívneho vzťahu študentov k štúdiu histórie. Európsky uznávaný bádateľ predstavuje profilujúcu osobnosť slovenskej archeológie v období mladšieho praveku.

● MILAN ŠIŠMIŠ (78): Muži ju obdivovali i rešpektovali

Ktoré prívlastky alebo súvislosti sa vám v pamäti spontánne vybavujú pri mene Tamara Nešporová?

Dobrá kolegyňa, vynikajúca odborníčka, veľmi pracovitá, svedomitá, zmierlivej povahy, pomerne tichá. Do Trenčianskeho múzea prišla v roku, keď som po Jozefovi Ondrejovi preberal funkciu riaditeľa. Pamätám si, že jej svokrovci pracovali v Keramoprojekte. Tamara bývala na sídlisku Juh a zdá sa mi, že krátko aj na Partizánskej ulici.

Aký dojem na vás urobila po príchode z Nitry?

Dovtedy sme sa nepoznali, ale pôsobila veľmi dobrým dojmom. Sprevádzali ju tiež veľmi dobré referencie. Už vopred som vedel, že ide o odborníčku. Svojej práce sa ihneď zhostila a na pôde múzea si ako tretia

223. Nešporová, T. – Klein, B.: Laugaricio-Trenčín. Kultúrny a športový kalendár, 5, 1969, č. 9, s. 6-7, 1 obr.
Článok o najstarších dokumentovaných dejinách Trenčína v rímskom nápise na trenčianskej hradnej skale.
224. Nešporová, T.: Nové poznatky z výskumu hradu /v Trenčíne/. Trenčianske kultúrne rozhľady, 2, 1981, č. 2, s. 10-12, 3 obr.
Článok o výsledkoch archeologického výskumu na Trenčianskom hrade.
225. Nešporová, Tamara: Poznatky o textile a odevu z pravekých a včasnostredovekých nálezov. Trenčianske rozhľady, 4, 1983, č. 9, s. 10-12, 2 obr.
226. Nešporová, Tamara: Príspevok k osídleniu Trenčína v dobe rímskej. In: Laugaricio. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1980, s. 73-88.
227. Nešporová, Tamara: Trenčín v dobe rímskej. In: Katalóg národnej výstavy poštových známok Laugaricio 79. Bratislava, Zväz slovenských filatelistov /1979/, s. 57-66, 11 obr.
Článok o archeologických nálezoč z 2. storočia n. l. na Trenčianskom hrade.
228. Nešporová, Tamara: Trenčín v rímskej dobe. Vlastivedný časopis, 26, 1979, č. 1, s. 36-38.
Článok o archeologických nálezoč z 2. storočia n. l. na Trenčianskom hrade.

Ukážka z regionálnej bibliografie Trenčín (1990).
Zdroj: Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne.

v poradí, po mne a doktorke Viere Ábelovej, spravila doktorát.

Bola v niečom iná ako ostatné kolegyne?

Ako osoba bola veľmi príjemná a originálna. Atraktívna štíhla blondína, ktorá sa módne obliekala, sa mužom páčila.

Tamary vraj vo všeobecnosti vedia využívať svoju ženskosť v každej situácii. Bol to teda aj prípad Tamary Nešporovej?

Do určitej miery áno. Myslím si, že v mužskom kolektíve sa cítila lepšie ako v ženskom. Muži ju pritom rešpektovali ako seberovného partnera. Vedeli by to potvrdiť aj architekti – pamiatkari Andrej Fiala či Karol Chudomelka, s ktorými svoje nálezy často konzultovala.

Čo konkrétne zmenila prítomnosť prvej profesionálnej archeologičky v zaužívanom kolobehu múzea?

Archeológov tu bolo málo. Jej prítomnosť v Trenčianskom múzeu zmenila naozaj veľa. Okrem toho, že pravidelne chodila do terénu a robila archeologický výskum v Trenčíne i okolí, veľa publikovala. Archeológiu popularizovala v odborných časopisoch, regionálnych novinách a na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia aj vo Vlastivedných zborníkoch Trenčianskeho múzea. Prispela tiež do vlastived-

Sprava: Milan Šišmiš, Štefan Pozdišovský a Tamara Nešporová počas slávnostného vyznamenávania.

Zdroj: archív rodiny Nešporovej.

ných monografií Trenčína či Bánoviec nad Bebravou. Jej meno vďaka tomu výrazne figuruje aj v regionálnej bibliografii Trenčína, ktorú zostavila Ľudmila Strohnerová a vydala Krajská knižnica v Trenčíne. Popri tom robila druhostupňovú evidenciu archeologických predmetov, prednášala a keď bolo treba, po náleziskách sprevádzala aj zahraničné delegácie.

Z hľadiska spätnej väzby tým zákonite musel stúpnuť aj kredit múzea.

Nepochybne. Tamara bola uznávaná. Zároveň výborne nadviazala na prácu profesora Štefana Pozdišovského. Vyplývalo to z toho, že mala záujem objavovať

Milan Šišmiš
Foto: Peter Martinák

nové veci. V tomto smere však bola veľmi seriózna. Pokiaľ si nejakú informáciu alebo skutočnosť neoverila, nepustila ju len tak do vetra.

Dokážete pomenovať jej najlepšiu a najhoršiu vlastnosť?

Stále na sebe pracovala, študovala a vzdelávala sa. Takže medzi najlepšie vlastnosti určite patrili pracovitost' a odbornosť. O najhoršej neviem...

Ovplyvnila alebo inšpirovala vás v niečom?

Vzájomne sme sa dopĺňali a vychádzali spolu dobre aj po mojom odvolaní, keď bola zástupkyňou riaditeľa. Keď sa raz k niečomu odhodlala, pracovala svedomito a vážne. Ako som už spomenul, je cenné, že pestovala vzťah k vlastivednej literatúre. Bola sama sebe manažérom. Nebolo ju treba naháňať do roboty, vedela sa

Ukážka z regionálnej bibliografie Trenčín (1990).
Zdroj: Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne.

obetovať aj v čase osobného voľna. Bola členkou historickej aj archeologickej spoločnosti, lektorovala regionálne publikácie, neodmietla ani konzultácie so študentmi alebo diplomantmi. Informácie nepovažovala za súkromné vlastníctvo. Mám zásadu, že keď je niekto šikovný, nesnažím sa ho pribrzdiť, ale podporiť. Prečo aj, veď roboty je veľa. A toto platilo aj v prípade Tamary.

Čo považujete v globále za jej najväčší prínos do slovenskej archeológie, resp. trenčianskeho múzejníctva?

Tým, že predovšetkým v regióne robila rozsiahly archeologický výskum, získali sme množstvo nových poznatkov. Súčasne mala záujem publikovať výsledky svojich výskumov. Čo sa týka konkrétnych objavov, napríklad rotunda na Trenčianskom hrade. Nejaký čas sa totiž tvrdilo, že pôvod kamenného hradu siaha do 13. storočia a vďaka nej sa dokázalo, že to bolo skôr. O jej vážnosti svedčí aj to, že Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody ju poveril archeologickým výskumom v areáli bývalého kláštora na Skalke. Okrem klasickej archeológie bola jednou z prvých, ktorá sa zaoberala aj archeológiou stredoveku. Robila aj na expozíciách múzea v Trenčianskych Tepliciach a Zemianskom Podhradí.

Do akej miery sa podľa vás Trenčín a tunajšie spoločstvo revanšovalo za prácu Tamary Nešporovej?

Myslím si, že by sa jej malo venovať viac pozornosti. Škoda, že jej meno, ako spoluautorky, zmizlo zo vstupu do expozície Trenčianskeho múzea v bývalom Župnom dome. Trenčianske kruhy ju nie vždy poznali, dnes si na ňu spomenie azda už len staršia generácia. Žiadalo by sa vydať aspoň jej bibliografiu, prípadne zrealizovať výstavu vo forme dokumentácie zbierok, o ktoré sa pričínala, pretože človek odíde, ale dielo zostáva.

PhDr. Milan Šišmiš (* 1938)

Vyštudovaný historik – archívár pôsobil ako inšpektor kultúry, pamiatok, múzeí, knižníc a ochrany prírody v Trenčíne, v rokoch 1966–1999 pracoval v Trenčianskom múzeu postupne ako historik, riaditeľ a zástupca riaditeľa. Predsedal Klubu trenčianskych historikov Slovenskej historickej spoločnosti pri HÚ SAV. Dodnes sa odborne venuje genealogickému výskumu a histórii (najmä) trenčianskeho regiónu.

EVA MIKULOVÁ (47): Už spolužiaci o Tamarke hovorili, že je nepreniknuteľná ako voda

Tamara Nešporová bola prvou profesionálnou archeologičkou Trenčianskeho múzea. Vy ste boli jednou z tých, ktorá preberala pomyselnú štafetu. Čím si vás archeológia získala?

Slovné spojenie „preberala štafetu“ nie je celkom výstižné, pretože v roku 2003, keď som nastúpila do Trenčianskeho múzea, bola Dr. Nešporová zahĺbená do svojej práce a ani náhodou sa nechystala odpočívať na

Eva Mikulová.

Zdroj: súkromný archív E. Mikulovej.

Srdcovou záležitosťou T. Nešporovej (vľavo) bola rotunda na Trenčianskom hrade. Expozíciu v lete 2006 slávnostne otvoril trenčiansky župan Pavol Sedláček. Zdroj: archív Trenčianskeho múzea v Trenčíne.

dôchodok. Neviem definovať, čím si ma získala archeológia, lebo naviazanosť na históriu, resp. minulosť je akoby súčasťou môjho ja odjakživa, odkedy si pamätám. Archeológia sa od toho nedá oddeliť.

Spomeniete si na prvé spoločné stretnutie?

Na moje prvé stretnutie s Tamarkou si pamätám úplne presne. Bola som študentkou archeológie a do múzea som prišla hľadať podklady pre svoju seminárnu prácu. Všetci boli ku mne milí a láskaví, okrem Dr. Nešporovej (smiech). Až neskôr som zistila, že Tamarka bola prvý, a doposiaľ aj jediný človek, narodený v rovnaký deň ako ja – 28. novembra, s ktorým som sa kedy osobne stretla. Uznajte, že rozhodne sme museli k sebe nájsť cestu!

Na margo uvedeného – kedy ste začali aktívne spolupracovať?

Môj nástup do múzea súvisel so začiatkom uplatňovania do praxe nového, tzv. Pamiatkového zákona, čo prinieslo výrazný nárast terénnych archeologických výskumov spojených s rôznymi stavebnými aktivitami. Dr. Nešporová nemohla stíhať realizovať všetky požadované výskumy v regióne. Nakoniec sa ukázalo, že sme to nemohli v žiadnom prípade stíhať ani my obe. A to hovorím len o týchto vyžiadanych „komerčných“

výskumoch. Z toho vyplýva, že sme vlastne nemali šancu spolupracovať, pretože každá z nás bola vyťažená svojimi výskumami, ktoré sme si podelili, aby sme ich stihli čo najviac. Myslím, že jediný náš spoločný výskum bol ten na Sládkovičovej ulici v Trenčíne, počas ktorého sa nám podarilo odkryť torzo muriva barbakanu.

Ktoré vlastnosti a charakteristické črty podľa vás vystihovali osobnosť T. Nešporovej?

Vynikajúca slovenská archeologička Dr. Marta Remiášová, ktorá bola spolužiačkou Dr. Nešporovej z univerzity a ktorá nás, žiaľ, opustila krátko po Tamarke, mi vravievala, že o Tamarke už počas štúdií spolužiaci hovorili, že je ako voda – taká uzavretá a nepreniknuteľná. Je to pravda, bola až príliš introvertná, ale mne to na nej imponovalo. Nikdy nekritizovala, neklebetila, bola nesmierne sčítaná, inteligentná, dôsledne hodnotila fakty a súvislosti, kým vyslovila konečný úsudok. A to mi na nej imponovalo ešte viac.

Aké bolo jej miesto v pracovnom kolektíve, resp. ako kolektív vnímal ju? Do akej miery pritom odhalovala vlastné súkromie?

Tamarka si veľmi strážila svoje súkromie a boli to výnimočné chvíle, keď kúsok z neho poodhalila. Rovnako málo hovorila o svojej práci, o to viac sa jej však veno-

vala – nielen počas pracovnej doby, ale i po jej skončení či cez víkendy. Nikdy nikomu neodmietla pomoc a za všetky tieto vlastnosti k nej kolegovia prechovávali uznanie a rešpekt.

Čo považujete za jej najväčší archeologický objav?

Napriek tomu, že Dr. Nešporová bola špecialistkou na pravek, jej srdcovou záležitosťou bola rotunda na Trenčianskom hrade. Otvorenie stálej expozície na hornom hrade v júli 2006 bolo završením jej celoživotnej práce a zároveň to bol jej posledný veľký projekt. Tamarka sa týmto skvelým dielom s nami symbolicky veľkolepo rozlúčila, udialo sa to necelé tri mesiace pred jej tragickým odchodom...

Nešporová tvrdila, že na Trenčianskom hrade sa archeológovia nikdy nenudia. Platí to dodnes?

Platí a ešte aj dlho bude. Dr. Nešporová ma na to dokonca pripravovala, keď mi hovorila: „Neboj sa, ešte ti tu toho dosť nechám, aj sto rokov ti na tú robotu bude málo.“

Asi ani s ňou sa človek nikdy nenudil, bez ohľadu na to, či bol práve na Trenčianskom hrade. Súhlasíte?

Rozhodne áno. Pre mňa bola komunikácia s ňou ako čítanie pútavého príbehu. Práve pre jej uzavretú povahu. Sú ľudia, ktorí veľa rozprávajú, ale nepovedia nič. Tamarka patrila, naopak, k tým málovravným a práve preto ste čakali na každú vetu, ktorú vylovíte. Keď mala náladu, sama prišla ku mne do kancelárie a rozprávali sme sa. Veľmi som si cenila tieto rozhovory.

Čisto hypoteticky, čo by pri súčasnom stave bádania a znalostiach archeologických reálií v regióne predstavovalo pre T. Nešporovú najväčšiu výzvu?

Svoje plány a vízie si Tamarka, žiaľ, zobrala so sebou. Určite by ich bolo množstvo, bola plná elánu a energie. Zbožňovala celý hradný areál, mala tam všetko pohromade – od praveku až po novovek. Podľa jej vyjadrení viem, že ju ťahalo do Čerešňového sadu, ale mala v pláne veľa ďalšej práce, najmä týkajúcej sa spracovania archeologického materiálu.

Máte pocit, že trenčianska odborná i laická verejnosť dostatočne oceňuje jej dielo a úsilie vynaložené v prospech odkryvania miestnej histórie?

Verejnosť sa väčšinou zoznámí až s výsledkom práce archeológa v podobe výstavy, knihy, filmového dokumentu a podobne. Ich autormi často bývajú skôr rôzni popularizátori než samotní odborní pracovníci. Dr. Nešporová patrila práve k tým ľuďom v pozadí. Skromne, nenápadne sa venovala svojej práci v teréne, depozitári či v knižnici a výsledky publikovala takmer výlučne vo forme odborných článkov. Tým chcem povedať, že ľudia poznajú pamiatky, datovanie a interpretácie, ale netušia nič o pôvodcovi informácií. Verím, že i dielu Dr. Nešporovej sa raz dostane uznanie, ktoré mu prináleží. Ja by som svoje uznanie rada vyjadrila už te-

raz a tiež chcem vysloviť moje súkromné poďakovanie, ktoré jej však patrí už veľmi dávno: „Tamarka, ďakujem ti za všetko. Česť tvojej pamiatke!“

PhDr. Eva Mikulová (* 1968)

V rokoch 1992–1994 pôsobila v Archeologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Nitre, od roku 1994 pracovala ako odborný asistent na Katedre archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V rokoch 2003–2011 pôsobila ako archeológ v Trenčianskom múzeu v Trenčíne s odborným zameraním na včasný stredovek.

• • •

Autor

Peter Martinák, Mgr., (1984). Vyštudoval kombináciu náuka o spoločnosti – dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracuje vo Verejnej knižnici Michala Rešetku v Trenčíne. Skúma vybrané kapitoly najnovších slovenských dejín, píše o aktuálnych kultúrno-historických témach s dôrazom na trenčiansky región, tvorivo spracováva masmediálnu politiku, venuje sa PR, koordinácii projektových zámerov, organizácii podujatí a marketingovým aktivitám. Je autorom, resp. spoluautorom štyroch monografií. Pôsobí ako externý redaktor Trenčianskych novín, rediguje štvrťročník Dolnoporuský hlas a časopis Knihovník. V roku 2009 získal Novinársku cenu za najlepší regionálne publikovaný príspevok v printových médiách.

Resumé

Desaťročné jubileum tragického skonu Tamary Nešporovej ponúka priestor na hodnovernú sondu, do akej miery (ne)zabúdame na významné regionálne osobnosti. Život a dielo archeologičky približujeme verejnosti formou autentických spomienok jej bývalých kolegov. Symbolické desaťro otázkou sme položili respondentom, u ktorých sme našli viacero spoločných milníkov. Václava Furmánka (74) s Tamarou Nešporovou spájala moravská krv i pracovné začiatky v Archeologickom ústave SAV v Nitre, Milan Šišmiš (78) v čase jej príchodu do Trenčianskeho múzea práve preberal funkciu riaditeľa a Eva Mikulová (47) je presvedčená, že si k sebe našli cestu aj vďaka rovnakému dňu narodenia (28. 11.).

Rotunda na kresbe hradnej akropoly z obdobia Matúša Čáka – koniec 13. a začiatok 14. storočia podľa rekonštrukcie A. Fialu. Zdroj: www.hrady.cz, Kresba J. Vydrnák, 2014.

Danica Staššiková-Štukovská Sklo v období včasného stredoveku na Slovensku

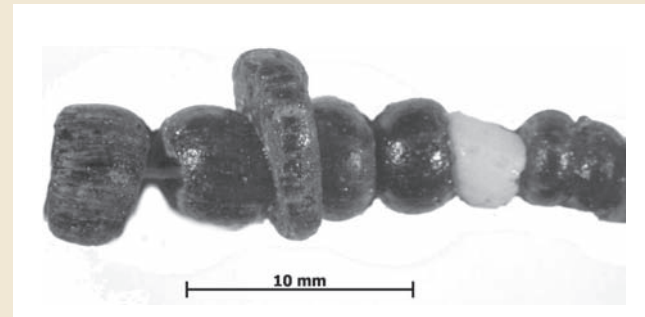
Sklo patrí medzi materiál, ktorý nachádza svoje uplatnenie tak v praktickom živote, ako v umeleckom stvárnení a myslím, že si ho všimame oveľa menej ako drevo, textil či drahé kovy. So sklom sa stretávame denne, či už otvárame okno, fľašu od vína, kladieme kvety do vázy, zažihame lampu s pekným svietnikom, alebo krištáľovými ozdobami... Populárne sú i náhrdelníky či náušnice zo sklenených korálikov – bižutéria. Sklo má skutočne rozmanité použitie a rozmanité výrobné postupy. Niektoré výrobky zo skla môžu byť aj veľmi vzácné.

Slovenské sklo „žije“ tak trochu v tieni známejšieho českého skla, ktoré má tradície výroby od 13. storočia, podobne ako vznikali sklárne na území Rakúska, Maďarska či Slovenska. Už menej je obecné známe, že v 7.–11. storočí v archeologických nálezoch na Slovensku k najpočetnejším nálezom patria sklené koráliky, ktoré prinášajú veľa nových poznatkov nielen ku kultúre, ale i k poznaniu vývoja sklárskych technológií, často s prekvapujúcimi objavmi. Niektoré z týchto objavov interdisciplinárnych výskumov archeológie a technických vied z nálezov preskúmaných na území Slovenska, ktoré pochádzajú hlavne z výskumu sklenených korálikov, si ďalej priblížime.

Nálezové okolnosti

Z obdobia včasného stredoveku len zo Slovenska pochádza viac ako 30 000 kusov sklenených korálikov a ich nálezy každým novým výskumom pribúdajú. Najviac nálezov sklenených korálikov v období včasného stredoveku obsahujú hroby nespálených tiel, ktoré nazývame kostrovými. Obsahujú ich najmä hroby žien a detí, ale nie sú výnimočné ani v hrobách mužov, i keď tu sú zriedkavejšie. V hrobách sa nachádzajú v počte od jedného po dvetisíc. Rozdiely v počte hrobov s nálezmi sklenených korálikov sú tiež medzi jednotlivými pohrebiskami. Niektoré pohrebiská majú sklené koráliky v cca 50 % ženských a detských hrobov, iné maximálne v 2 % hrobov, prípadne hroby sklené koráliky neobsahujú. Tieto rozdiely frekvencie výskytu sklenených korálikov v nálezoch kostrových hrobov súvisia jednak so zvykmi v danom regióne, alebo odrážajú celospoločenský jav, ktorý viedol napríklad v 10. storočí k výrazným zmenám pohrebných zvykov v oblasti výbavy a výstroja pochovaných. Napríklad v 9. storočí sú s veľkomoravskou kultúrou spojené veľmi pestré náhrdelníky zložené z veľkého počtu korálikov často rôznej veľkosti, ktoré sú v prvej polovici 10. storočia nahradené drobnými korálikmi s dvoma či šiestimi väčšími korálikmi a v 11. storočí sa v hrobách koráliky vyskytujú výnimočne. Napríklad na Skalke v polohe Chochel poznáme hroby z 9.–10. a 12.–13. storočia. Nálezy sklenených korálikov z 9.–10. storočia sú z dvoch hrobov a v jednom hrobe sa vyskytli v mladšom období

pochovávaní. V 8. storočí sa koráliky vo väčšom počte vyskytujú v kostrových hrobách kultúry avarskeho kaganátu, kde k veľmi typickým patria koráliky čiernej farby. Podľa polohy v hrobách sa sklené koráliky nosili na tele alebo vlasoch, boli prišité na časť odevu či obuvi. Zriedkavejšie sa vyskytujú v hrobách ako milodar, teda predmet, ktorý nebol súčasťou oblečenia a ozdôb pochovaného, ale jeho význam bol votívny. Z pohrebísk avarskeho kaganátu, ktoré obsahovali veľký počet korálikov, môžeme spomenúť Holiare, Nové Zámky, Želovce. Veľkomoravské pohrebiská s väčším počtom nálezov sklenených korálikov poznáme napríklad z Čakajoviec, Boroviec, Trnovca nad Váhom atď. V hrobách na Skalke sa v 9. storočí nevyskytujú hroby s množstvom nálezmi sklenených korálikov. Do 10. storočia patrí náhrdelník s počtom 33 ks korálikov, v ktorom sú početne prevažujúce jednoduché, rustikálne formy korálikov. V okolí Trenčína k významným veľkomoravským lokalitám patrilo pohrebisko v Zamarovciach-Tehelni. Bolo však bez archeologického výskumu zničené a poznáme z neho iba niekoľko nálezov z mužských hrobov.

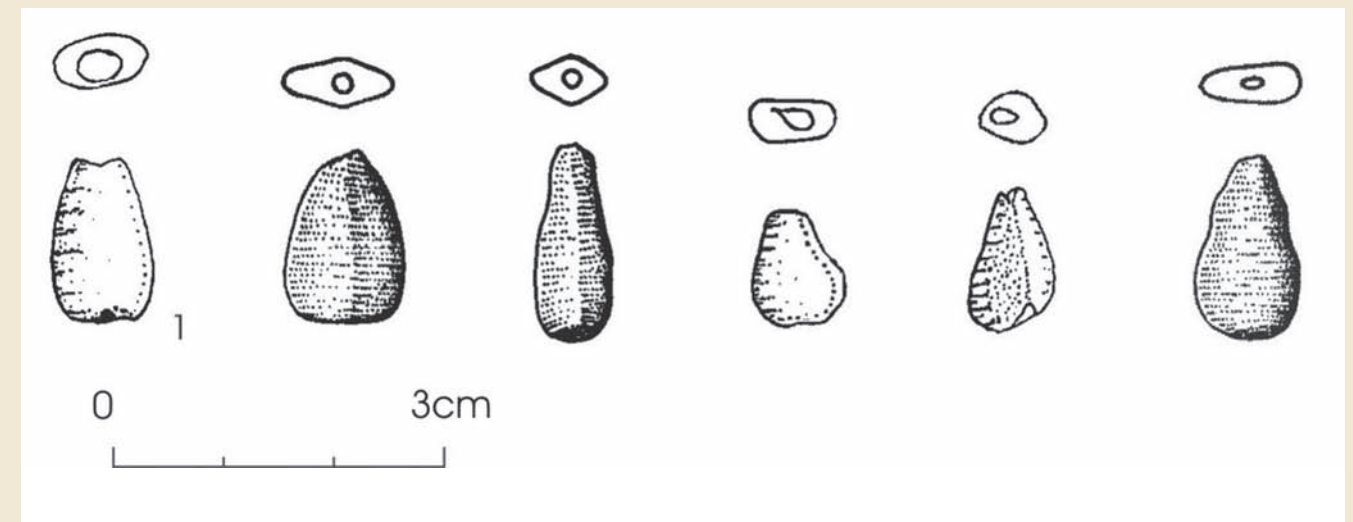

Obr. 1 – Časť korálikov z náhrdelníka z 9. storočia z Čakajoviec. Foto D. Staššiková

Na pohrebisku v Zamarovciach boli všetky predpoklady pre výskyt ženských alebo detských hrobov s výrazným počtom sklenených korálikov z 9. storočia.

Ako sa koráliky nosili

Nezachovali sa nám žiadne písomné správy, ktoré by nás informovali o tom, ako sa koráliky v období včasného stredoveku na našom území nosili, ale z vyhodnotenia polohy v hrobách a s pomocou národopisných paralel, ako i ikonografických dokladov sa archeológom podarilo zrekonštruovať niekoľko spôsobov, ako boli sklené koráliky používané a nosené. Najviac nálezov sklenených korálikov v hrobách bolo ozdobou krku, teda tvorili náhrdelník, tak ako to poznáme dnes. Iným spôsobom nosenia týchto drobných šperkov boli náramky alebo nánožníky. Sklené koráliky sa používali tiež ako ozdoby vlasov a účesov, prípadne sa prišivali na pokrývku hlavy, na šaty alebo na topánky. Sklené koráliky sa mohli používať i ako ozdoby opaska alebo hlavice mečov. Spôsob nosenia mohol byť charakteristický pre etnikum alebo včasnostredovekú kultúru. Napríklad ako ozdoby šnúry, ktoré viseli z opaska, sa u Germánov používali veľké sklené koráliky. Archeologickými

Obr. 2 – Príklady typických sklenených korálikov z obdobia avarskeho kaganátu, 8. storočie. © D. Staššiková-Štukovská

nálezmi máme doložené tiež rozdiely v uprednostňovaní farieb, ako i tvarov korálikov medzi včasnostredovekými kultúrami v čase i priestore. Napríklad vo veľkomoravskej kultúre v 9. storočí boli uprednostňované tvary jednoduché i viacnásobné cylindrické koráliky modrej, bielej a žltej farby (obr. 1). Takéto koráliky sa našli i v jednom hrobe v polohe Chochel v katastri Skalky nad Váhom. Pre kultúru avarskeho kaganátu v 8. storočí to boli zas koráliky nazývané i „v tvare melónového jadra“ a čiernej farby (obr. 2), z ktorých sa robili náhrdelníky často s veľkým počtom týchto korálikov. Bežne sa ich v hrobách vyskytlo i niekoľko desiatok.

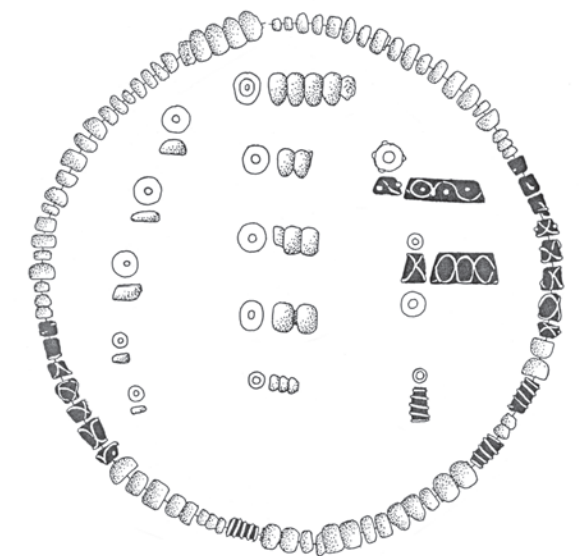
Rozmery, tvary, farby

Sklené koráliky na včasnostredovekých pohrebiskách predstavujú širokú paletu rôznych tvarov, rozmerov a farieb. K najpočetnejším patria koráliky v rôznych odtieňoch modrej, žltej, bielej, zelenej, čiernej farby. Okrem jednofarebných sa vyskytujú i dvoj- a viacfarebné koráliky. K najkrajším patria mozaikové koráliky alebo koráliky s mozaikovými očkami, prípadne koráliky so zatavenými zlatými a striebornými fóliami. Farebná rozmanitosť sa dosahovala i nanášaním skla inej farby ako bol jednofarebný korpus, obvykle išlo o jednoduchý vlnkový ornament často kombinovaný s drobnými bodkami, ktoré niekedy vyčnievali nad úroveň základného korpusu, inokedy boli zahladené a z povrchu koráliku nevyčnievali. Ako farebný efekt v priehľadných korálikoch sa uplatnili i kovové trubičky, ktoré boli pri niektorých typoch korálikov zatavené do kanálka určeného na prevlečenie nite. Používala sa medená trubička, ktorá pri kontakte s horúcim sklom sfarbila dotykovú vrstvičku skla na rubínovočervenú farbu. Pri nepriehľadných sklách sa toto sfarbenie stien kanálka na povrchu koráliku farebne neprejavovalo, ale pri priehľadných sklách sa toto, možno i nechcené sfarbenie, prejavilo ako farebná línia. Včasnostredovekí sklári, ktorí vyrábali koráliky na území Slovenska, využí-

vali často nezvyklé výzdobné techniky, napríklad zdobili i pomocou drobných nečistôt v skle. V 8. storočí takto dokázali vytvoriť tenúcke obežné inofarebné línie, ktoré vznikali rozťahovaním drobnej piliny kovu alebo šupinky skla inej farby vo viskóznom skle. Pravidelný tvar a rozmiestnenie ornamentu nevznikli náhodne, na rozdiel od šlirovitých, teda chybných nehomogénnych skiel iných korálikov, v ktorých boli niťovitité, chaotické línie dôsledkom nekvalitného skla (obr. 4).

Unikátnou výzdobou je pokrytie celého povrchu koráliku drobnými guľôčkami (obr. 5). Takýto korálik bol objavený na pohrebisku avarskeho kaganátu v Prši II v hrobe č. 33 (8. storočie). Korálik je guľovitého tvaru, relatívne malý – priemer korpusu 6 x 6,5 mm, priemer

Obr. 3 – Príklad náhrdelníka s jedno- i dvojfarebnými korálikmi. Uprostred ilustrácie sú detailnejšie rozkreslené jednotlivé typy z náhrdelníka. Nález z Boroviec, 8./9. storočie. © D. Staššiková-Štukovská

Obr. 4 – Korálik s výzdobou, ktorá vznikla s využitím drobnej kovovej piliny.
©D. Staššiková-Štukovská

otvoru cca 1,4–2 mm. To, čo považujem za unikátne, je výzdoba drobnými sklenenými guľôčkami, ktorými je celý povrch tohto korálika pokrytý a použitie pájky, ktorou sa sklené granulky pripevnili. Zatiaľ k tomuto nálezu z okresu Lučenec nepoznáme analógie. Technológia pripevnenia, ako i rozmiestnenie granuliék-guľôčok po celom povrchu korpusu korálika je analogická výzdobnej technike používanej v metalurgii farebných kovov, ktorá sa volá granulácia. Šperky zo striebra a zlata zdobené granuláciou poznáme z celého priebehu včasného stredoveku, najpočetnejšie sú najmä v nálezoch 8. a 9. storočia (obr. 6). Na pripevnenie granuliék na povrch skleneného korálika z Prše sa nevyužila prirodzená príľnavosť horúceho skla, ale sa pripojili pomocou pájky. Teda technikou používanou pri výzdobe kovových predmetov granuláciou. Rozmery jednotlivých sklenených granuliék korálika z Prše sú vo veľkosti 1 mm alebo menšej (obr. 5, 7). Na rozdiel od kovov, v sklárskych technikách výzdoba granuláciou nie je známa ako termín ani ako technika, pričom myslím výzdobu celého povrchu skleneného predmetu alebo vytvorenie ornamentu drobnými guľôčkami, nie len situovanie jednotlivých guľôčok na sklený predmet. Primerané analógie nepoznáme ani v novovekom sklárstve. Sklené granulky sa zachovali skoro na celom povrchu korálika z Prše a ešte dnes držia relatívne pevne. Sú pokryté zelenou, tenkou a krehkou vrstvou, ktorá je na vonkajšom povrchu granuliék olúpaná tak, že vidno sklo granuly. Kombinácia zeleneho povlaku, žltého jadra korálika prenášaná priehľadným sklom granuliék vytvára nedefinovatelné sfarbenie, dobre pozorovateľné pri veľkom zväčšení a s neobvyk-

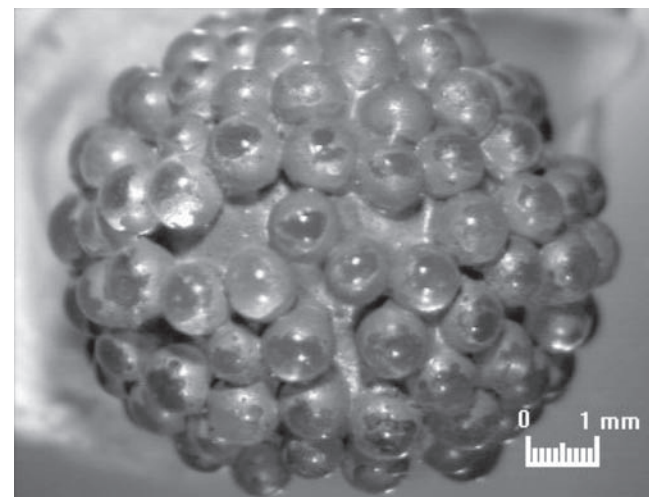
lým zážitkom pri snahe nájsť výraz na farbu korálika. Pre úplnosť treba dodať, že výzdoba sklenených korálikov malými guľôčkami je známa v nálezoch na Slovensku cca od roku 1200 pred n. l. Ide o niekoľko guľôčok, nikdy nie o pokrytie celého povrchu granulkami, ako je to pri koráliku z Prše. Koráliky pokryté na celom povrchu sklenenými guľôčkami poznáme z nálezu v zásype studne z 15. storočia zo Svodína. Tieto guľôčky, rovnako ako spomínaná staršia výzdoba guľôčkami na korálikoch z doby železnej, sú k povrchu korpusu korálika prichytené v čase, keď bolo sklo guľôčky viskózne, čo sa prejavuje miernou deformáciou tvaru guľôčok, čo sa neprejavilo pri pájkou pripojenej sklenej granulácie na koráliku z Prše.

Tvar sklenených korálikov je rôzny, k najčastejším patria rôzne výseky z gule alebo pyramidálne či vretenovité tvary. Menej početné sú guľovité tvary, koráliky s viacerými ploškami, hranolovité tvary. K pozoruhodným patria ploché hranolovité tvary, ktoré sa mohli využívať ako rozdeľovače pri viacšnurových náhrdelníkoch (obr. 8a, b). Tvar korálika ovplyvňovala i použitá technika formovania. V prípade, ak sa korálik sekal zo sklenej trubky, tak mal tvar výseku z gule, niekedy, vďaka nepravidelnému odrezaniu z trubičky, mal i šikmé steny. Takéto koráliky sa vyskytujú v priebehu 9. storočia a patria k typickým korálikom v kultúre Veľkej Moravy v 9. storočí v nálezoch z Nitry, Trnovca nad Váhom, Boroviec, Skalky nad Váhom, ale tiež, i keď sporadicky, z mohylových pohrebísk v Bielych Karpatoch v širšom okolí Trenčína a Púchova.

Rozmery sklenených korálikov sú rôzne, od úplne drobných s dĺžkou 3 mm až po 42 mm široké alebo 38 mm dlhé koráliky. Tieto skutočne veľmi veľké koráliky zdobili opasky, ale sa nachádzali aj v náhrdelníkoch (obr. 9). U niektorých typov týchto veľkých sklenených korálikov, najmä ak boli v hrobe ako jediný sklený korálik, sa uvažuje, že môže ísť o praslenu, teda predmet, ktoré tvorili ťažisko pri spriadaní nití.

Obr. 5 – Prša, hrob 33, unikátny korálik s výzdobou „sklenou granuláciou“.

©D. Staššiková-Štukovská

Obr. 6 – Borovce, šperky zo striebra zdobené granuláciou.
Foto D. Staššiková

Sklo

Kvalita skla korálikov z obdobia včasného stredoveku je rôzna. Časť je zo skla dobre vytaveného, neobsahuje nepretavené častice, vyskytuje sa tu väčší počet drobných bubliniek po úniku plynov.

Veľká časť skiel je nehomogénnych. Obsahujú nepretavené časti z pôvodného sklárskeho kmeňa, veľké bubliny či trhliny v objeme, sú tiež nehomogénne sfarbené (obr. 10). Je to výsledok nízkej úrovne sklárov, ktorí ich vyrábali.

Archeologické nálezy sklenených korálikov sú poznačené podmienkami, v ktorých boli uložené 1000 či viac rokov. Z toho dôvodu ich sklo je poznačené degradáciou, rozosklievaním. Niekedy sa stáva, že sklo korálikov vďaka rozpadným procesom sa úplne degraduje, stratí svoju brilantnosť, farbu, priehľadnosť, nehomogénnosť a mylí svojich objaviteľov, ktorí materiál takého korálika považujú za keramický. K najmenej stabilným sklám, podliehajúcim rýchlo rozpadu účinkom vonkajších podmienok, v ktorých sú uložené, patria sklá s vysokým obsahom PbO. Je to sklo, ktoré po vytavení je brilantné, lesklé, priehľadné, farebne homogénne, koráliky sú z neho veľmi pekné, čo sa po tisícročnom pobyte pod zemou úplne stratí (obr. 11 a 12). Takéto koráliky sa našli i na Skalke v polohe Chochel v hroboch z 10. storočia. Prezentať verejnosti cestou výstav alebo expozícií originálne nálezy olovnatých skiel v pôvodnej kondícii je skoro nemožné práve z dôvodu ich veľkého poškodenia rozkladnými procesmi.

Technológia výroby

O technikách formovania korálikov, ako i o receptúrach prípravy sklárskeho kmeňa a následnej tavbe sa nám pre nálezy sklenených korálikov na území Slovenska nezachovali priame písomné správy. Sklo je však materiál, ktorý si zachováva stopy po použitých technológiách, ktoré dnes vieme dešifrovať štúdiom korpusu korálikov, analýzou chemického zloženia skla, prípad-

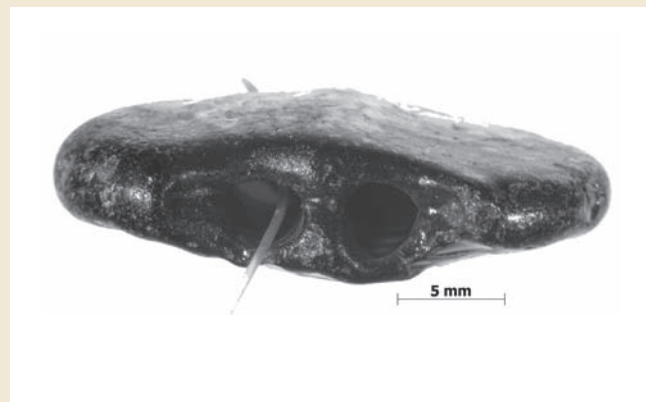
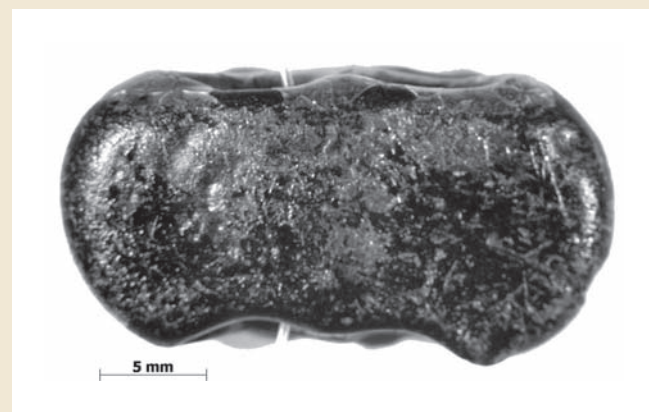
ne štúdiom mikroštruktúry predmetu. O výrobe skla v dobe rímskej, ako i v neskorom včasnom stredoveku sa zachovali písomné správy, ktoré sa týkajú iných území, ako je stredná Európa alebo priamo Slovensko, ale majú širšiu platnosť a môžeme ich tiež využiť na overenie výsledkov analýzy sklenených korálikov z nálezov zo Slovenska. Na základe uvedeného výskumu sa nám podarilo rozpoznať väčšinu technológií, ktorými boli koráliky z našich nálezov vyrobené. Formované boli technikami ťahania či natáčania skleneného vlákna, používané boli tiež techniky fúkania skla, prevrstvovania rôznych skiel so zatavovaním fólií zo zlata či striebra, stláčania, brúsenia. Používali sa tiež kombinácie viacerých techník, napríklad ťahanie skla v kombinácii s vrstvením, stláčaním a sekaním. Používali sa tiež techniky leštenia ohňom, ktorými sa zarovnávali nerovné povrchy korálikov. K zaujímavým technikám formovania tvaru korálikov patrilo i brúsenie stien korálika, ktorými sa vyrábali hranolovité štvor-, osem- alebo šestnásťstenové tvary. Pri výrobe sklenených trubičiek, ktoré sa ďalej formovali na priečne členené koráliky alebo sa z nich sekali jednoduché tvary, sa využívala „pamät“ skla. Trubička sa vyťahovala z hrudky viskózneho skla, do ktorej sa pichlo a táto dutina sa potom „roztiahla“ vnútri sklenej trubičky a vytvorila tak kanálik, ktorý sa využil ako priestor pre navlečenie nite, na ktorej korálik visel. Táto technika sa pri výrobe sklenených trubičiek určených pre koráliky používa dodnes. V technikách formovania sklenených korálikov, ktoré pochádzajú z archeologických nálezov včasného stredoveku zo Slovenska, nájdeme všetky techniky, ktoré sa používajú pri výrobe sklárskej bižutérie aj v dnešnej dobe. Majstrovstvo včasnostredovekých sklárov môžeme dobre dokladovať opisom techník, ktorými bol vytvorený unikátny korálik so sklenou granuláciou z Prše. Najskôr bol vyrobený korpus korálika pravdepodobne natáčaním alebo nakladaním žltého a opakového skleneného vlákna na keramickú trubičku. Samostatne boli zhotovené drobné guľôčky

Obr. 7 – Ilustrácia veľkosti skleneného korálika v porovnaní s rukou.
© A. Suomi

– „granulky“ z dobre utaveného a vyčereného bezfarebného skla vysokej kvality. Gulovitý tvar a mierne nepravidelnosti „granuliek“ dovoľujú predpokladať, že boli zhotovované jednoduchým technickým postupom, možno kvapnutím skla do drobných foriem alebo na šikmú zohriatu podložku najlepšie v tvare žliabku. Možný je i iný postup, napríklad nastrihanie kúskov skleneného vlákna, ktoré sa po stuhnutí doformovali do gulovitého tvaru mechanickou cestou s pomocou piesku

povrch korálika sa realizoval pravdepodobne za studena, možno obalením jadra korálika do prechodne pastózneho spojiva a následným nanosením rovnako obalených granuliek na žltý korpus korálika. Ohriatím sa pastózna hmota roztopila a granulky pritavilo jednu k druhej a na povrch korálika. Pre rekonštrukcie technologických postupov je dôležité i pozorovanie, že zelený povlak-spojivo nijako výraznejšie sklo korálika i granuliek nemenil a nahriatím nedošlo k deformácii

Obr. 8 a, b – Korálik-rozdeľovač z Holiarov, hrob 793, 7. stor.:
a – pohľad na širšiu časť
b – pohľad na profil.

© D. Staššiková-Štukovská

alebo iného tvrdého prachu. Zelený povlak bol s najväčšou pravdepodobnosťou hlavne spojivom, ktorým boli granulky na korálik natavené. Historicky známa receptúra použiteľná i v tomto období je napr. vytvorenie prechodne pastovej hmoty zmiešaním práškového skla s vodou, ktorá sa nanáša na žiadaný povrch a teplom sa roztaví. Spôsob nanášania granuliek na

tela korálika, ale k žiadanému pritaveniu granuliek bez ich deformácie. Z toho vyplýva konštatovanie, že zelený povlak-spojivo muselo mať nižší bod tavenia ako sklo granuliek vlastného tela korálika, čo potvrdili i prírodovedné analýzy chemického zloženia zeleného spojiva, ako i skla granuliek a korpusu korálika. Výrobca teda dokonale poznal teplotné hodnoty, pri ktorých sa sklo a spojivo stávajú viskóznymi a majstrovsky tento fakt využil. Podotýkame, že to včasnostredoveký sklár robil bez použitia mikroskopov, digitálnych meračov teploty, počítačov, elektriny či plynu, ako i iných pomôcok, ktoré využíva dnešné moderné sklárstvo.

Chemickými analýzami skla korálikov sa podarilo zistiť tiež použité receptúry výroby skla. Väčšina skiel bola vytavená s použitím sódy, a to ako minerálnej, tak získanej z popola rastlín. Úplne ojedinelo sa objavujú aj sklá, ktoré boli vytavené s použitím popola z drevín, teda receptúrou, ktorou sa vyrábalo sklo v sklárňach v 14. a neskorších storočiach. Sodné receptúry prevládali v 8.–9. storočí. V 10. storočí boli vystriedané olovnatými sklami s obsahom PbO od 60–91 %. Sodné sklo sa vyskytovalo v korálikoch z polovice 10. storočia iba výnimočne. Napríklad v náhrdelníku zo Skalky sú tri koráliky zo sodného skla a tridsať z olovnatého.

Na farbenie skla sa preukázalo použitie FeO, CuO alebo PbO. Včasnostredovekí sklári poznali i vplyv redukčnej a oxidickej atmosféry v sklárskych peciach na farbu skla, ako i vplyv štruktúry sklárskeho kmeňa na výslednú farbu. Využívali to napríklad pri olovnatých sklách, pre získanie červenej farby očiek, ktorými napodobňovali koráliky s mozaikovými očkami, ktoré pochá-

dzali z vyspelých sklárskych dielní z východu. Zistili sme to na korálikoch z 10. storočia z Čakajoviec a Boroviec.

Je potrebné povedať, že medzi korálikmi a ich sklom boli kvalitatívne rozdiely, ktoré svedčia o rôznej úrovni včasnostredovekých výrobcov sklenej bižutérie. Jedna časť ovládala majstrovsky technológie tavby a formovania skla, iná časť mala oveľa menšie sklárske vedomosti a skúsenosti, používala zrejme aj nedostačujúce ohňové zariadenia a vyrábala nehomogénne sklá zo slabo roztaveného skla, ktoré malo v štruktúre veľa neroztavených častí (obr. 10). V nálezoch sklenených korálikov sme objavili i také predmety, ktoré ukazovali na neznalosť sklárov v otázke farbenia skla. Poznáme z 8. storočia koráliky z priehľadného bezfarebného skla, ktoré boli na povrchu potiahnuté tenkou vrstvičkou čiernej farby. Nebolo teda sklo zafarbené s použitím príslušného oxidu, ale čierna farba sa dosiahla „pomalovaním“ priehľadného skla.

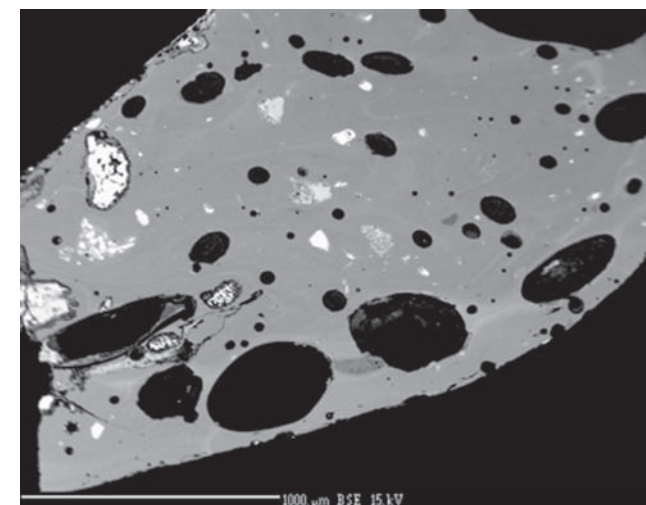
Z hľadiska celkového pohľadu na vývoj technológie výroby skla pre koráliky v období včasného stredoveku pozorujeme postup od výroby skiel, ktoré sa tavia pri 1000 stupňoch a vyšších až po sklá, ktoré možno taviť už pri 800 stupňoch, prípadne ešte menších teplotách. Vývoj sklárskych technológií pri výrobe korálikov teda išiel od tých zložitých k jednoduchším.

Iné výrobky zo skla

Okrem korálikov, ktorých nálezy sú v období včasného stredoveku najpočetnejšie, v archeologických nálezoch poznáme i iné výrobky zo skla. Relatívne časté sú sklené závesky v náušniciach, ktoré majú veľa spoločného s výrobou korálikov, najmä tých, ktoré sú navíjané na kovové trubičky. Menej časté sú sklené očká v prsteňoch alebo výzdoby kovových spôn sklom. Tu by sme možno mali hovoriť skôr o emailoch. Sklo poznáme i ako glazúru, ktorá sa vyskytuje pri pozdĺžne členených korálikoch z nálezov prvej polovice 10. storočia.

Obr. 10 – Mikroštruktúra nehomogénneho skla z 8. stor. V objeme sa nachádzajú veľké bubliny ako dôsledok rýchleho chladnutia a neroztavené časti sklárskeho kmeňa.

© D. Staššiková-Štukovská

K zaujímavým predmetom zo skla patria bochníkovité sklené predmety, ktoré sú považované za hladidlá, takýto nález poznáme napríklad z Bojne. V oveľa mladšom období, ako je včasný stredovek, v 19. storočí sa na Slovensku sklené hladidlá používali na „žehlenie“ tafetových stuh. Na čo slúžili hladidlá zo skla vo včasnom stredoveku, zatiaľ presne nevieme.

Sklené nádoby patria vo včasnom stredoveku na území Slovenska k zriedkavým nálezom. Poznáme ich

Obr. 11 – Príklad korálika z olovnatého skla, ktorý je relatívne dobre zachovaný.

© D. Staššiková-Štukovská

ako fragmenty, ktoré boli zavesené v náhrdelníku napríklad v nálezoch z Boroviec alebo Čakajoviec z 9. storočia. Fragmenty pochádzajú z okraja nádoby, ktorej tvar sa nedá spresniť. Fragmenty z misiek s plastickou výzdobou a pohárov sa našli na hradisku I v Bojne. Najbližšie analógie fragmentov takýchto sklenených nádob poznáme z veľkomoravských lokalít na Morave (Mikulčice, Staré Město, Břeclav – Pohansko).

Sklárske pece

Nálezy včasnostredovekých sklárskych pecí na výrobu nádob alebo skla z primárnych surovín z územia Slovenska nepoznáme. Nálezy, ako i ich rekonštrukcie a experimenty sú známe z dnešného Nemecka alebo iných západných častí strednej Európy. Zo Slovenska však pochádza unikátny nález sklárskej špecializovanej bižutérnej pece, datovanej do 9. storočia. Preskúmali ho archeológovia z Archeologického múzea v Bratislave v oblasti Devínskej Kobyly v časti Bratislava-Dúbravka. Ide o nález dna výrobného komory, v ktorej sa využívalo sálavé teplo získané horizontálnym ohrevom. Takéto sklárske pece poznáme dnes v Turecku alebo východnej Ázii, kde sa používajú od 8. storočia (obr. 13). V strednej Európe sú unikátom, ktorý dokladá prítomnosť sklárov z vyspelých sklárskych oblastí Byzancie na našom území. Predpokladáme, že vyrábali koráliky z polotovarov alebo staršieho skla z rozbitých nádob (stlučky). Špecializované pece na výrobu korálikov a pece na výrobu nádob sa líšia od seba veľkosťou, ako i niektorými konštrukčnými prvkami. Výroba korálikov si nevyžadovala chladiacu pec alebo komoru, vystačilo

sa s nádobou alebo kožušinami, kde boli vyrobené koráliky chladené. Výroba sklenených nádob sa bez chladiacej pece či komory nezaobišla (obr. 13).

Pôvod včasnostredovekého skla

Nemáme doklady o výrobe sklenených nádob v období včasného stredoveku na území Slovenska. Fragменты z nádob, ktoré nachádzame v náhrdelníkoch alebo v sídliskových kontextoch, pochádzajú predovšetkým z výrobkov franských dielní, odkiaľ sa dostávali obchodom na naše územie. Fragменты zo sklenených nádob sa

Obr. 12 – Náhrdelník z korálikov z olovnatého skla, ktorých sklo je rozpadnuté.

© D. Staššiková-Štukovská

do náhrdelníkov mohli dostávať i z náhodných nálezov rozbitých nádob, ktoré sa ako sklárska surovina dostávali na naše územie.

Pri časti korálikov z kvalitného skla a zložitých a dobre zvládnutých sklárskych technológií vieme s istotou, že pochádzajú zo sekundárnych dielní z Haithabu alebo z bližšie neurčených dielní z východu, prípadne zo stredomorských oblastí, ako sa predpokladá pri mozaikových a fúkaných korálikoch. Boli predmetom obchodu a ich nálezy poznáme na širokom území Európy, nielen na Slovensku. Predpokladá sa, že koráliky, ktorých sklo je nehomogénne, s obsahom nepretavených častí piesku, ako i koráliky s kovovými rúrkami v kanálikoch, mohli byť vyrábané na našom území samostatne (ako dokladá sklárska pec z Bratislavy-Dúbravky) alebo v šperkárskych dielniach, ktoré neboli špecializované iba na sklo, ale vyrábali sa tu i šperky z farebných kovov. Sklené koráliky či prívesky zo skla pre náušnice boli súčasťou

Obr. 13 – Görece Köy, Turecko. Tradičná pec na výrobu sklenených korálikov.

Etnoarcheologický výskum T. Sodeho (obr. 4:1), cca rok 1991.

ťou tejto výroby. Ide o tvary korálikov, ktoré sa koncentrujú v nálezoch na Slovensku, ako i na južnej Morave, Dolnom Rakúsku a severnom Maďarsku. S týmito drobnými sklárskymi výrobkami sú spojené rôznorodé sklárske výrobné technológie, ktoré sa používajú v sklárskej výrobe do dnešných dní. Tento predpoklad sa opiera o nepriame dôkazy, ako je tvar a jeho výskyt v čase a priestore, nález výrobných dielní z územia Slovenska zatiaľ nepoznáme.

Záver

Máme dôvod sa domnievať, že sklárska výroba v období včasného stredoveku na území dnešného Slovenska sa rozvíjala popri výrobe šperkov z farebných kovov. Vyrábali sa koráliky, prípadne sklené doplnky kovových šperkov. Popri takejto výrobe tu pracovali i špecializované dielne sklárov pravdepodobne z Byzancie, ktorí stavali sklárske výrobné zariadenia používané v Stredomorí. Koráliky vyrábali z polotovarov alebo zo starších sklenených črepov. Niektoré typy sklenených korálikov sa v období včasného stredoveku na naše územie dostávali i obchodom alebo darmi, čo rozširovalo pestrosť tvarov, ktoré sa v náhrdelníkoch objavili. V technológii sklenených korálikov z územia Slovenska sa stretávame so všetkými základnými výrobnými postupmi, ktoré sú súčasťou i dnešného sklárstva. Výroba sklenených korálikov priniesla do strednej Európy poznatky o sklárstve a jeho technológiách z vyspelých sklárskych prostredí 7.–9. storočia a napomohla k vzniku originálnych techník, ktoré stoja na hranici výroby skla a kovov. Nálezy sklenených korálikov a ďalších artefaktov z územia Slovenska významnou mierou prispievajú k odkrývaniu vývoja sklárskych technológií v strednej Európe. • • •

Použitá literatúra:

Dekówna 1980 – M. Dekówna: Szkło w Europie wczesnośredniowiecznej. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Farkaš/Turčan 1998 – Z. Farkaš/V. Turčan: Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle. Slovenská archeológia XLVI-1, 1998, 31–54.

Hanuliak 1998 – M. Hanuliak: Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia Trenčianskeho mikroregiónu. Slovenská archeológia XLVI-2, 309–331.

Sode 2012 – T. Sode: PerlenausGlass. LWL – Industriemuseum.

Staššiková-Štukovská 2004 – D. Staššiková-Štukovská: Sklené koráliky z pohrebiska v Prši II. Slovenská archeológia LII-1, 2004, 35–54.

Staššiková-Štukovská/Piško 2012 – D. Staššiková-Štukovská/A. Piško: Differences between the Findings of Segmented Beads in Skeleton Graves from the Region of middle Danube dated to 7th–11th Centuries. In: LAZAR, Irena (ed.). *Annales du 19e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, Piran, 17–21 September 2012, Koper, 389–399.

Autorka

Danica Staššiková-Štukovská, PhDr., (1953). Študovala na FFUK Bratislava, jednodoborovú archeológiu. 1978 – magister, 1983 – PhDr. Špecializácia: archeomuzikológia – špecialistka pre strednú Európu, interdisciplinárna spolupráca v archeológii, historické sklo, výklenkové hroby, Slovania.

V rokoch 1978–2011 zamestnaná v AÚ SAV Nitra.

2011 až doteraz: na dôchodku.

2001– doteraz, predsedníčka komisie pre podporu interdisciplinárneho výskumu historického skla na Slovensku, ktorá pôsobí pri SAS SAV.

2011 – doteraz spoluriešiteľka domácich i zahraničných projektov.

Vedúca viacerých zahraničných projektov v spolupráci s Poľskom, Anglickom, Bulharskom, Rakúskom. Vedúca alebo riešiteľka domácich projektov.

Vedúca archeologických výskumov na Spiši a na Považí.

Autorka viac ako 100 nálezových správ uložených v AUSAV. Spolautorka 6 monografií, autorka viac ako 130 štúdií publikovaných v zahraničí alebo doma.

Pôvodné vedecké objavy medzinárodného významu:

1 – dekompozícia kostí pôsobením drevokaznej huby v kostrových hrobách

2 – aerofóny a idiofóny z územia strednej Európy

3 – objavy v oblasti historických sklárskych technológií – výzdoba sklenou granuláciou, vlasový efekt, binárne sklá v nálezoch Slovenska, natronové skla v strednej Európe, typy a skupiny priečne členených a viacnásobných korálikov v nálezoch územia okolo toku stredného Dunaja

4 – výklenkové hroby v kultúre Slovanov a na území stredného Považia

5 – stavby okolo včasnostredovekých hrobov

6 – osifikát lymfatickej uzliny (unikátny európsky nález)

Resumé

V príspevku je venovaná pozornosť archeologickým nálezom sklenených artefaktov v období včasného stredoveku. Ide hlavne o nálezy sklenených korálikov, ktorých máme už viac ako 30 000. Sú predmetom interdisciplinárneho výskumu archeológie a technických i prírodovedných disciplín. Časť pochádza z importov, časť bola na našom území vyrábaná zrejme cudzími sklármi, časť sa vyrábala v dielnach na výrobu kovových šperkov. Objavujú sa tiež koráliky vyrobené dosiaľ neznámymi technológiami. Nádobý zo skla pochádzajú najmä z Franskej ríše. Nálezy sklenených korálikov a ďalších artefaktov z územia Slovenska významnou mierou prispievajú k odkrývaniu vývoja sklárskych technológií v strednej Európe.

Eszter Kovács

Trenčínská jezuitská kolej jako spojka mezi českými a uherskými jezuiti

V novověku byl jezuitský řád jedním z nejvýznamnějších církevních řádů na území Habsburské říše. V jezuitských školách spolu žili členové všech národů říše, proto tento řád hrál důležitou roli v interakci mezi národy. Dějiny uherské a české interakce bychom mohli rozdělit do dvou velkých částí. První část trvá od počátku do r. 1623, když čeští a uherští jezuité patřili do stejné provincie, a druhá od r. 1623 do r. 1773.

V prvních letech patřili čeští i uherští jezuité k Rakouské provincii. V té době se část říše zvaná *Bohemia* vyvíjela rychleji než Uhry. První jezuité se v Praze usadili už v roce 1556, na konci století už měli šest kolejí, probační dům v Brně a akademie v Praze a v Olomouci. V Uhrách byl řád velmi slabý. První pokus o usídlení byl neúspěšný a na konci 16. století fungovaly jenom dvě menší rezidence. V této době můžeme v kolejích v českých zemích najít mnoho uherských jezuitů, hlavně v Olomouci, Brně a Praze. Nejnavštěvovanější byl brněnský noviciát, dále pak olomoucká akademie (od roku 1581 univerzita). V Praze najdeme hodně jezuitů z Uher jen v prvních letech, po založení koleje na Moravě význam Prahy klesal. Největší osobnosti jezuitského řádu v 17. století v Uhrách – István Szántó¹, György Káldi², Gregor a Ján Rumerovi³, Mátyás Hajnal⁴ a další – alespoň krátce studovali na českém území. Olomoučtí jezuité pořádali do Uher i misie a většina prvních jezuitů v Trnavě pocházela z olomoucké koleje, mezi nimi i rektor Johann Seidel, moravský jezuita. V českých jezuitských školách studovali nejenom jezuité, mezi studenty najdeme i členy dalších církevních řádů (nejčastěji pavlány) a také laiky.⁵

V té době v Trenčíně ještě nebyli jezuité, ale jeden mladý jezuita, Štefan Móry, se narodil v Trenčíně a studoval v Brně a v Olomouci a pak se stal učitelem humaniora v Českém Krumlově.⁶

Do roku 1618 mohli jezuité v českých zemích pracovat nerušeně, ale po stavovském povstání se jejich situace změnila. 1. června 1618 byli jezuité z území českých zemí vypuzeni. Od roku 1620 se mohli vracet, ale jejich budovy byly v troskách a válka ještě neskončila. Po bitvě na Bílé hoře se na české území vrátilo jen málo uherských jezuitů, naopak čeští jezuité se více stěhovali do Uher. V roce 1623 vznikla samostatná česká jezuitská provincie, Uhry patřily dále k Rakouské provincii. Česká provincie sestávala z Čech, z Moravy a z celé oblasti Slezska. Jako zajímavost můžeme zmínit, že prvním provinciálem České provincie se stal jeden uherský jezuita: Gregor Rumer.⁷

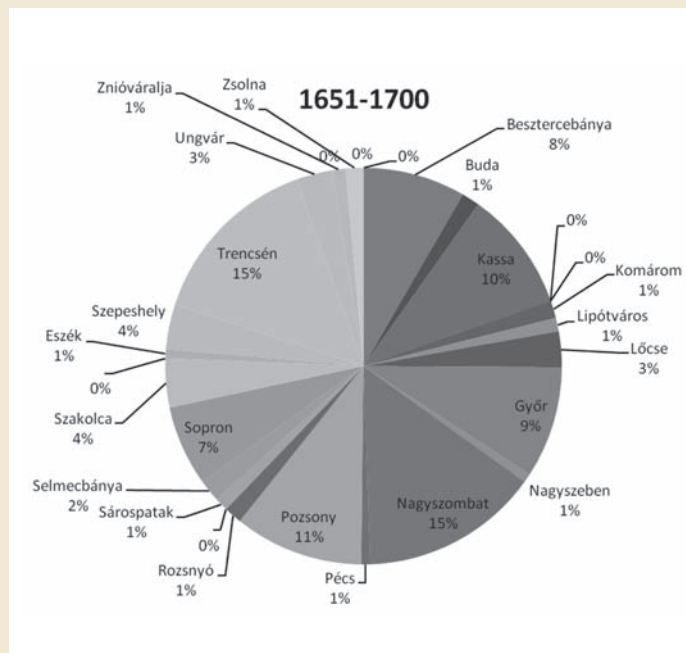
Po roce 1623 většina uherských jezuitů opustila Českou provincii a zvolila si Rakouskou provincii. V této době se situace jezuitského řádu v Uhrách zlepšila. Kar-

dinál Péter Pázmány (on sám jezuita) podporoval jezuitský řád a školy, v této době bylo založeno mnoho kolejí a rezidencí. Předtím žilo v Uhrách jen málo českých jezuitů, ale po r. 1623 se tendence obrátila. Největší byl počet českých jezuitů v Uhrách v letech 1638–1645 kvůli švédské okupaci, a na konci 18. století, kdy jejich počet dosahoval každoročně přibližně 35–40.⁸

V roce 1649 založil jezuitský řád v Trenčíně gymnázium, které se stalo nejoblíbenějším pro Čechy. Už v roce založení najdeme českého učitele na gymnáziu, Thomasa Vulpiana.⁹ Thomas Vulpianus má zajímavé jméno. Podle údaje katalogu jezuitů (*Catalogi personarum et officiorum Societatis Jesu*) se narodil v Líšně (u Brna). Jméno „Líšeň“, jeho rodní místo je z slova „liška“, co znamená latinsky „vulpes“. Vulpianus znamená lišeňský. Nevíme, jaké měl původní jméno, asi byl Tomáš Líšeňský, Tomáš z Líšna nebo měl úplně jiné jméno, a podle jejich rodné vesnice si vybral nové. Známe ho jako „Thomas Vulpianus“, a rodné jméno zůstává tajemstvím.

V roce 1655 byl založen noviciát, což zvyšovalo počet studentů, a mezi nimi i Čechů v Trenčíně. První novic v Trenčíně,¹⁰ který se narodil na území české provincie, byl Christoph Wezger ze Slezska. Později se stal profesorem církevního práva, filozofie a matematiky, a v letech 1686–1687 byl děkanem Trnavské univerzity. V letech 1568–1659 plnil v Trenčíně jeho probační dobu.¹¹ V koleji byli čeští učitelé, jako například: Jiří (Georg?) Mimmer,¹² Daniel Mitis.¹³ V 1657 byl zástupce vedoucího noviciátu taky z území České provincie, Alois Medek z Moravy.¹⁴

Graf 1 – Podíl jezuitů narozených v České provincii v Uhrách v letech 1651–1700:

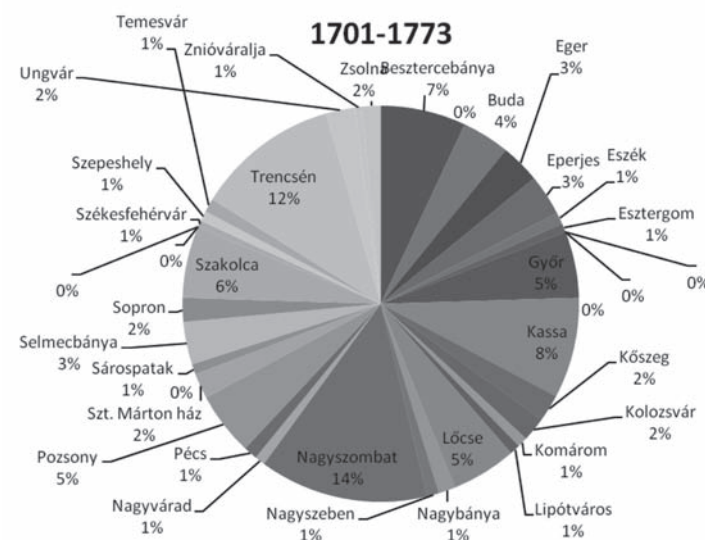
Překlad maďarských místních jmen v grafe 1: Beszercebánya (Banská Bystrica), Buda (Budín), Kassa (Košice), Komárom (Komárno), Lipótváros (Leopoldov), Lőcse (Levoča), Győr (Rab), Nagyszeben (Sibiu), Nagyszombat (Trnava), Pécs (Pětikostelí), Pozsony (Bratislava), Rozsnyó (Rožňava), Sárospatak (Blatný Potok), Selmecbánya (Bánská Štiavnica), Sopron (Šopron), Szabolca (Uherská Skalica), Eszék (Osijek), Szepeshely (Spišská Kapitula), Trencsén (Trenčín), Ungvár (Užhorod), Zníóváralja (Kláster pod Znievom), Zsolna (Žilina).

Jak podle grafu 1 můžeme zjistit, v druhé polovině 17. století byly Trenčín a Trnava nejpobulárnější jezuitské koleje mezi českými jezuiti v Uhrách. Trnava byla přitažlivá kvůli univerzitě, Trenčín kvůli noviciátu. Většina českých jezuitů žila v Trenčíně jako novici po dobu 1 nebo 2 let.

Trenčínska kolej a noviciát si z českého pohledu v 18. století zachovaly svůj význam. V té době žilo v Trenčíně kratší nebo delší dobu 83 jezuitů, z kterých bylo 55 noviců. V 1700 byl rok vedoucí noviciátu Joachim Hilari, český jezuita,¹⁵ mezi 1744–1745 byl vedoucí Karel Knopp, jezuita z Moravy, který byl i profesorem filozofie a knihovnik koleje.¹⁶

Mezi učiteli koleje bylo devět z území České provincie. Je zajímavé, že v katalozích byl Joseph Herzschläger napsán jako „Moravus“, ale v 1773 působil jako profesor maďarského jazyka.¹⁷ „Historia domus“ je řádní kronika o dějinách koleje, kterou psali v letech 1711–1713 Fridrich Miczke,¹⁸ v roce 1745 Jan Holinský,¹⁹ a v letech 1751–1752 Václav Slabik (Szlabik).²⁰

Graf 2 – Podíl jezuitů narozených v České provincii v Uhrách v letech 1701–1773:

Překlad maďarských místních jmen v grafe 2: Beszercebánya (Banská Bystrica), Buda (Budín), Eger (Jáger), Eperjes (Prešov), Eszék (Osijek), Esztergom (Ostřihom), Győr (Rab), Kassa (Košice), Kőszeg (Kysak), Kolozsvár (Kluž), Komárom (Komárno), Lipótváros (Leopoldov), Lőcse (Levoča), Nagybánya (Baia Mare), Nagyszeben (Sibiu), Nagyszombat (Trnava), Nagyvárad (Oradea), Pécs (Pětikostelí), Pozsony (Bratislava), Szt. Márton ház (Dům Sv. Martina při Bratislavě), Sárospatak (Blatný Potok), Selmecbánya (Bánská Štiavnica), Sopron (Šopron), Szabolca (Uherská Skalica), Székesfehérvár (Stoličný Bělehrad), Szepeshely (Spišská Kapitula), Trencsén (Trenčín), Temesvár (Timișoara), Ungvár (Užhorod), Zníóváralja (Kláster pod Znievom), Zsolna (Žilina).

Tak můžeme vidět, že většina českých jezuitů se dostala do Trenčína kvůli noviciátu. Hlásili se do Rakouské provincie, kde patřili i Uhry. Proč si vybrali Rakouskou provincii namísto České? Mohli mít více důvodů – rodné vztahy na tomto území, přitažlivé rakouské (hlavně vídeňské) školy, univerzity, nebo jiné osobní příčiny. „Bohemus“, „Moravus“ nebo „Silesius“ neznamená Čech nebo Moravan, jenom místo narození. Místo narození nebylo vždycky trvalé bydliště rodiny,²¹ možná, že měli i rodinné vztahy s Rakouskem, Chorvatskem nebo s Uhrami, než s Českými zeměmi.

Proč Trenčín? Na území Rakouské provincie nefungovalo mnoho noviciátů, na území Uher větší a trvalý noviciát byl jenom v Trenčíně. Ale Češi a Moravané určitě vybrali to i kvůli podobnému jazykovému prostoru. O národnosti jezuitů velmi málo víme. V té době i v Čechách a i na Moravě a hlavně ve Slezsku žili různé národy s různou mateřtinou. Po Bělohorské bitvě tam dostali statky i cizí šlechtické rodiny (z konfiškovaných majetků), které vzali sebou i své čeledíny. Přesné statistické údaje o národnostních poměrech českých zemí z té doby máme jenom málo. V katalozích v každém třetím roku psali přesnější údaje o novicích, než obvykle. V těch katalozích (*Catalogi triennales*) poznamenali údaje o jazykových schopnostech noviců: jakými jazyky mluví a na jaké úrovni.

Dalším principem může být, v jakém jazyce zadali jméno a místo narození. Například Mathias Nachtmann udává jméno svého rodiště ve formě „Wassersuppe“ namísto české Nemanice, Johann Kriez ve formě „Trop-pau“, a ne Opava atd. To funguje nejvíce u těch obcí, které neměly oficiální latinské jméno. Rodinné jména jsou taky velmi nejisté. Často zaznamenali v katalozích i rodinné jména v latinské formě, jako Vulpianus, Fabritius, Sartorius atd.

Velmi řídké udávají katalogy i národnost vedle místa narození, například s formou „germano-bohemus“, v Trenčíně ani jeden příklad na to není. Najdeme ale jednoho jezuitu (Josephus Thorwesten), který se narodil ve Vídni a do katalogů byl zapsán jako „Moravus“ kvůli jeho národnosti. Na to máme jenom jeden příklad ze 126 českých, moravských a slezských jezuitů, kteří kratší nebo delší dobu žili v Trenčíně. Několikrát se setkáme s tím, že mladí z Moravy se nazývali „Bohemus“. „Bohemus“ se tady týká národnosti. Z málo údajů, kte-

ré máme, můžeme vyvodit, že mezi jezuitu z území České provincie byli i česky a i německy mluvící. Pro misijní a pastorační činnost kolem Trenčína (které se čeští jezuité ve velkém počtu účastnili) potřebovali oba jazyky, češtinu pro obyvatele, němčinu pro císařské vojáky na hradě.

Zajímavý je příklad Francisca Tamiusa, který je zapsán v katalozích jako „Szakolcensis, Moravus.“ Szakolca je maďarské jméno Skalica (SK), a nepatřila k Moravě. Na Moravě existuje další Skalice, možná, že pisář, který psal katalog, smíchal ty dvě místa, nebo tady se „Moravus“ týká národnosti, a jde o Moravana, žijícího v Uhrách.

Trenčín byl pro jezuitu nejdůležitější kvůli noviciátu. Probační doba, první dva roky jako jezuita, je pro každého doživotní zážitek. Tady měli první dojmy, první zkušenosti o řádu, nové přátelství (tady žili různí mladíci s různým rodinným a společenským původem a různé národnosti) atd. V dějinách trenčínské koleje ale nenajdeme moc Čechů, kteří tam žili. Například, v každém roce byly nejméně třikrát dramatické představení, ale do r. 1773 jenom jedenkrát hráli drama s českou tematiku (O sv. Prokopu v 1756.).²² Mladí jezuité si po splnění probační doby vzali zážitky z Trenčína sebou. Hodně významných jezuitů, profesorů, misionářů, vědců tady začalo svou dráhu. A co bylo nejdůležitější – že čeští jezuité pomohli v pastoraci. Jejich dílo z pohledu světových dějin je malíčkost, ale pro lidi, které naučili základy náboženství, kterým kázali, které zpovídali a dávali duchovní pomoc, určitě znamenali hodně. . . .

Poznámky

¹ K Kazatel, teolog, první překladatel maďarské Bible, ale jeho díla (mezi nimi i jeho překlady) byly zničeny při požáru.

² Překladatel první, vydané maďarské Bible.

³ Gregor, pozdější provinciál samostatné české provincie, Ján, pozdější rakouský provinciál.

⁴ Teolog a básník.

⁵ Kovács Eszter: „Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószólója...“ *Cseh-magyar jezsuita összejűggések a kezdetektől 1773-ig*. Budapest, 2015. 73–76.

⁶ *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu. III.* collegit et edidit Ladislaus Lukács, Romae, 1978–1982. I: 736. Podle údaje brněnské noviciátu, když se hlásil do řádu, mluvil latinsky, německy, maďarsky a česky [určitě znamená slovensky]. *Catalogus Domus Probationis Brunensis...* 1595. Archivum Romanum Societatis Iesu, Řím, Austr. 24. 259 r.

⁷ Kovács 2015. 49–62. Kovács, Eszter: *Gregor Rumer – prvý provinciál české provincie Společnosti Ježíšovej*. In: Viera a život. 2014/6 58–68.

⁸ Tady musíme objasnit, co znamená tady slovo Čech, nebo „český jezuita“. V původních pramenech najdeme nejvíce vedle jména jezuitů údaje o jejich původu, jako: „Bohemus“, „Moravus“ nebo „Silesita/Silesius“. To jsou územné kategorie, znamená to, že se narodil na území Čech, Moravy nebo Slezska, netýká se to národnosti. Já jsem zkoumala takové jezuitu, kteří by se podle jejich původu museli hlásat do české provincie, ale rozhodli se jinak.

⁹ *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, I–III, edidit: Ladislaus Lukács, Romae, 1987–1988. 1791. Libor Bernát: *Životopisný slovník pedagogů jezuitského gymnázia v Trenčine v rokoch 1649–1773*. Bratislava, 2013. 326.

¹⁰ Emil Krapka – Vojtech Mikula: *Dejiny Společnosti Ježíšovej na Slovensku*. Cambridge, Ontario, Canada, 1990. 117–120.

¹¹ *Catalogus generalis...* 1816.

¹² Bernát 2013. 212.

¹³ Bernát 2013. 214.

¹⁴ *Catalogus generalis...* 986.

¹⁵ *Catalogus generalis...* 560.

¹⁶ *Catalogus generalis...* 744. Bernát 2013. 169–171.

¹⁷ *Catalogus generalis...* 553.

¹⁸ *Catalogus generalis...* 1009.

¹⁹ *Catalogus generalis...* 595. Bernát 2013. 125–126.

²⁰ Bernát 2013. 290–291. *Catalogus generalis...* 1666.

²¹ Stejně jako slovo „Hungarus“ neznámá Maďara. Nejlepší příklad je Josef Dobrovský, kdo narodil v Gyarmatu (blízko Győr), protože jeho otec, který byl vojákem, sloužil tam. Je zapsán v katalozích jezuitů jako „Hungarus“, ale jiné styky neměl s Uhrami.

²² Uo. 2: 302

Poznámky v tabulce:

²³ Ani chyby jsem neupravila, stojí tady tak, jak v katalozích.

²⁴ Katalogy Rakouské provincie jsou vydané: *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu. 1551–1773. 1–3*. edidit Ladislaus Lukács, Romae, 1987–1988.; U trenčínských jezuitských učitelů viz ještě: Bernát, Libor: *Životopisný slovník pedagogů jezuitského gymnázia v Trenčine v rokoch 1649–1773*. Bratislava, 2013.

²⁵ Lukács *Catalogus generalis* adatai szerint Pozsonyban volt novicius, valójában Trencsénben. Vö. *Catalogus provinciae Austriae...* IV. 1682. 734.

Autorka

Eszter Kovács, PhD., (1980). Tapolca. Studovala na Filozofické fakultě Katolické Univerzity Petra Pázmáně (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) v obore dějin a bohemistiky. V roce 2009 získala titul PhD. z dějin. Disertační téma byla: Česko-uherské souvislosti v jezuitském řádu od začátku do roku 1773. Teď pracuje v Národní knihovně Széchényiho (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest) na oddělení „sekte výzkumů v oblasti knižních a kulturních dějin“ jako vědecká pracovnice. Věnuje se bádání česko-uherských vztahů v 16 – 18. století, a dějinám knižní kultury 16 – 18. století v Uhrách.

Resumé

V novověku byl jezuitský řád jedním z nejvýznamnějších církevních řádů na území Habsburské říše, a hrál důležitou roli v interakci mezi národy. V roce 1649 založil jezuitský řád v Trenčíně gymnasium, a to se stalo pro Čechov nejoblíbenějším mezi ostatními uherskými koleji. Už v roce založení najdeme českého učitele v gymnasiu, Thomasa Vulpiana. V roce 1655 byl založen noviciát, který zvyšoval počty studentů, a mezi nimi i Čechů v Trenčíně. V druhé polovině 17. století, Trenčín a Trnava byly nejoblíbenější jezuitské koleje mezi českými jezuitu v Uhrách. Trnava byla přitažlivá kvůli univerzitě, Trenčín kvůli noviciátu. Většina českých jezuitů žila v Trenčíně jako novicius po dobu 1 nebo 2 let. Trenčínská koleje a noviciát si z českého pohledu i v 18. století zachoval svoji význam. V té době žilo v Trenčíně 83 jezuitů kratší nebo delší dobu a z těch bylo 55 jako novicius.

Znak jezuitskej rehole.

Zdroj: Internet – Wikipédia.

Jezuité v Trenčíně z Čech, Moravy a Slezska (Bohemia, Moravia, Silesia)

Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴
Abrahameck, Antonius	Prostanensis [Prostějov? CZ], Moravus	1744-45	novicius	Catalogus generalis 2.
Adami, Wenceslaus	Globucensis [Valašské Klobouky CZ] Moravus	1661-1663	novicius, učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 7. Bernát 29.
Andre, Josephus	Neo-Tischinensis [Těšín CZ-PL] Moravus	1698-1700	novicius, učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 26. Bernát 69.
Balogh, Ignatius	Policensis [Police CZ] Moravus	1742-3	novicius	Catalogus generalis 54.
Benutius, Daniel	Brunensis [Brno, CZ] Moravus	1687	učitel v retorické třídě, vedoucí kongregace, zpověník	Catalogus generalis 84. Bernát 47.
Braun, Philippus	Egrensis [Cheb CZ] Bohemus	1725-8	vrátník, ošetřovatel	Catalogus generalis 127.
Candorff, Josephus	Preboviczensis [Třebovice? CZ] Moravus	1732-3 1736	novicius učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 150. Bernát 60.
Dipetris, Franciscus	Prebovicensis [Třebovice? CZ] Bohemus	1734-5	novicius	Catalogus generalis 242.
Dobrizhoffer, Martinus	Fribergensis [Příbor CZ] Bohemus	1737-8	novicius	Catalogus generalis 247.
Döring, Ludovicus	Wroclaw [Wrocław PL] Silesius	1650	učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 254. Bernát 79.
Dudeck, Wenceslaus	Nimburgensis [Nymburk CZ] Bohemus	1734-5	novicius	Catalogus generalis 261.
Erasim, Jacobus	Novodomiensis [Jindřichův Hradec CZ] Bohemus	1689-91	novicius, učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 294. Bernát 87.
Fabritius, Joannes	Slavicensis [Slavice ted část města Třebíč CZ] Moravus	1675-6	novicius	Catalogus generalis 311.
Fidler, Ioannes	Pragensis [Praha, CZ] Bohemus	1763-1770	vedoucí kuchyně	Catalogus generalis 334.
Folger, Joannes	Markarsdorf [Markvartovice CZ] Silesius	1758-9	novicius	Catalogus generalis 352.
Fournier, Franciscus	Römertadiensis [Rýmařov CZ] Moravus	1756-7	novicius	Catalogus generalis 359.
Gebel, Henricus	? Moravus	1660-1	novicius	Catalogus generalis 404.
Gebel, Joannes	? Moravus	1663 1669	vedoucí kuchyně vedoucí kuchyně	Catalogus generalis 404.
Ginzl, Albertus	Niederjudentalensis [?] Bohemus	1734-5	novicius	Catalogus generalis 421.
Graff, Gabriel	Freibergensis [Příbor CZ] Moravus	1721	učitel v humaniora, vedoucí kongregace	Catalogus generalis 447. Bernát 108.
Hanall, Antonius	Görgaviensis [Jirkov CZ] Bohemus	1725-9	ošetřovatel	Catalogus generalis 505.

Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴	Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴
Hartung, Leopoldus	Hartegensis [?] Bohemus	1745	lékárník	Catalogus generalis 517.	Knopp, Carolus	Neotischinensis [Těšín CZ-PL] Moravus	1727-8 1733-4	novicius učitel v gramatické třídě a v humaniora, vedoucí kongregace zástupce vedoucího noviciáta, zpovědník, knihovník	Catalogus generalis 744. Bernát 169.
Hayeck, Franciscus	Prusnizensis [Horní nebo Dolní Brusnice CZ] Moravus	1742-53	kostelník	Catalogus generalis 527.			1744-5		
Hayer, Ignatius	Stemberg [Šternberk CZ] Bohemus	1724-5	katecheta, kazatel vedoucí kongregace	Catalogus generalis 527.					
Hecht, Jacobus	Egrensis [Cheb CZ] Bohemus	1734-5	novicius	Catalogus generalis 529.	Köhler, Joannes	Regersdorf [Krosnowice PL] Silesius	1745-6	novicius	Catalogus generalis 753.
Heder, Andreas	Oppaviensis [Opava CZ] Silesius	1678-9 1681-2 1690-93	novicius lékárník lékárník	Catalogus generalis 529.	Krakovicz, Josephus	Trebonensis [Třebon CZ] Bohemus	1759-60	novicius	Catalogus generalis 788.
Herzschläger, Josephus	Mistekiensis [Frydek Místek] Moravus	1759-60 1773	novicius profesor maďarského jazyka	Catalogus generalis 553.	Kratochvilla, Joannes	Trebicensis [Třebíč CZ] Moravus	1744-5	novicius	Catalogus generalis 794.
					Krecsmer, Josephus	Trenstadt [?] Moravus	1765-6	novicius	Catalogus generalis 802.
Hilari, Joachimus	Horazdovicensis [Horaždovice CZ] Bohemus	1700	vedoucí noviciáta, zpovědník	Catalogus generalis 560.	Kreiz, Joannes	Troppaviensis [Opava CZ] Silesius	1693	vrátník	Catalogus generalis 803.
Holinsky, Joannes	Libesnice [Libeznice CZ] Bohemus	1745	učitel v humaniora, vedoucí kongregace, řádový historik	Catalogus generalis 595. Bernát 125.	Kubiei, Wenceslaus	Skalicensis [Skalice CZ] Moravus	1667-8 1683-9	kazatel, zpovědník, vedoucí školy kazatel, zpovědník, vedoucí kongregace	Catalogus generalis 816.
Holosinsky, Joannes,	Hovoransensis [Hovorany CZ] Moravus	1688-9	lékárník	Catalogus generalis 589.			Kutler, Antonius	Eulenbergensis [Sovinec CZ] Moravus	1755-6
Hornik, Wenceslaus	Dasicensis [Dašice CZ] Bohemus	1755-6	novicius	Catalogus generalis 599.	Künelt, Wenceslaus	Brixensis [Most CZ] Bohemus	1734-5	novicius	Catalogus generalis 821.
Högenwarth, Georgius	Leitmericensis [Litoměřice CZ] Bohemus	1719-23	vedoucí kuchyně	Catalogus generalis 583.	Landtschröner, Michael	Schonbergensis [Šumperk CZ] Moravus	1675-6	novicius	Catalogus generalis 841.
Hradeck, Joannes	Cremonensis [?] Bohemus	1735-6 1746	novicius lékárník	Catalogus generalis 610.	Lusar, Iohannes	Gruspalmensis [?] Silesius	1768-9	novicius	Catalogus generalis 912.
Ibandt, Ferdinandus	Opoliensis [Opole PL] Silesius	1753-55	novicius, lékárník	Catalogus generalis 626.	Machowsky, Mathias	Brunensis [Brno CZ] Moravus	1679	novicius	Catalogus generalis 916.
Jakob, Joannes	Teschinensis [Těšín CZ nebo PL] Silesius	1751-2 1754	novicius učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 641. Bernát 144.	Maki, Joannes	Markasdorfensis [Markvartovice CZ] Moravus	1750-1 1755-64	novicius kostelník	Catalogus generalis 931.
Jilg, Josephus	Bergstadiensis [Horní Město CZ] Moravus	1738-9	novicius	Catalogus generalis 660.	Mattheides, Aloisius	Brunensis [Brno CZ] Moravus	1661-2	vedoucí noviciátu vedoucí školy zpovědník, řádový historik učitel v gramatické třídě, zástupce vedoucí noviciáta, zpovědník, kazatel, vedoucí školy	Catalogus generalis 956. Bernát 204.
Kabos, Alexander	Strakonice [Strakonice CZ] Bohemus	1762-3	novicius	Catalogus generalis 671.			1668-70		
Kayser, Gregorius	Missnesis [Mišov? CZ] Bohemus	1744	novicius	Catalogus generalis 694.					
Kergens, Thomas	Ratiboriensis [Racibórz PL] Silesius	1770-1	vrátník, opatrovník	Catalogus generalis 711.	Mayrhofer, Mathias	Teplensis [Tepla CZ] Bohemus	1679	novicius	Catalogus generalis 982.
Kiell, Paulus	Olomucensis [Olomouc CZ] Moravus	1656-7	novicius	Catalogus generalis 719.	Medek, Aloisius	Klobuk [Valašské Klobouky CZ] Moravus	1657	zástupce vedoucího noviciáta, zpovědník, kazatel	Catalogus generalis 986.
Kisseli, Wenceslaus	*? Moravus	1663	novicius	Catalogus generalis 729.	Méhes, Georgius	Holiczensis [Holic CZ] Moravus	1656	učitel v gramatické třídě, katecheta, učitel v gramatické třídě učitel v gramatické třídě, vedoucí kongregace	Catalogus generalis 988.
Klausal, Adam	Wlznicensis [Vlkšice? CZ] Bohemus	1749	vrátník, pokladník	Catalogus generalis 732.			1662		
Klein, Antonius	Lipnicensis [Lipnice nad Sázavou CZ] Moravus	1764-5	novicius	Catalogus generalis 733.			1670		

Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴	Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴
Miczke, Fridericus	Kellersdorffensis [Ołdrzychowice Kłodzkie? PL] Silesius	1711-3	učitel v gramatické třídě a humaniora, knihovnik, řádový historik, vedoucí kongregace	Catalogus generalis 1009.	Prinz, Joannes	Vratislaviensis [Wrocław PL] Silesius	1703-9	kostelník	Catalogus generalis 1290.
Mimmer, Georgius	Olomucensis [Olomouc CZ] Moravus	1651	učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 1026. Bernát 212.	Prugger, Joannes Baptista	Ozmaniensis [Oznice? CZ] Moravus	1752-4 1766	novicius, kuchář pokladník, nákupčí	Catalogus generalis 1295.
Mitis, Daniel	Mladá Boleslav [CZ] Bohemus	1657 1666	učitel v gramatické třídě kazatel, katecheta, vedoucí školy, zpovědník katecheta, zpovědník, misionář	Catalogus generalis 1030. Bernát 214.	Radeczi, Joannes	Biskupicensis [Biskupice CZ] Moravus	1658-9 1686-7	novicius zpovědník, vedoucí kongregace, opatrovník kostela	Catalogus generalis 1320-21.
		1670-1 1678			Rauplik, Joannes	Gitczinensis [Jičín CZ] Bohemus	1675-8	novicius, lékárník	Catalogus generalis 1341.
Moravec, Joannes	*? Bohemus	1671	novicius	Catalogus generalis 1045.	Reinholdt, Franciscus	Freintalensis [Goświnowice PL] Silesius	1715	novicius	Catalogus generalis 1356.
Nachtmann, Mathias	Wassersuppensis [Nemanice CZ] Bohemus	1748-9	novicius	Catalogus generalis 1070.	Richter, Joannes	Zeravicensis [Žeravice CZ] Moravus	1731	kostelník	Catalogus generalis 1375.
Nachtmann, Nicolaus	Leitmeritzensis [Litoměřice CZ] Bohemus	1750-1	novicius	Catalogus generalis 1070.	Rumler, Carolus	Libaviensis [Libava CZ] Silesius	1704	novicius	Catalogus generalis 1418.
Neydhard, Martinus	Kostoletzensis [Kostelec CZ] Bohemus	1724-7	vedoucí kuchyně	Catalogus generalis 1094.	Sbosky, Wenceslaus	In Podebrady [Poděbrady CZ] Bohemus	1684	kazatel, zpovědník	Cat. Prov. Austr. II. 736.
Nippl, Franciscus	Schurzensis [Žireč CZ] Bohemus	1753	ošetřovatel	Catalogus generalis 1099.	Schäbl, Jacobus	Danavicensis [Damnice? CZ] Moravus	1679	novicius	Catalogus generalis 1441.
Nisner, Ignatius	Freydentalensis [Bruntál CZ] Silesius	1766-7	novicius	Catalogus generalis 1099.	Schike, Melchior	Stasdorf [Staniszów PL] Silesius	1751-3	novicius	Catalogus generalis 1465.
Nowosad, Ignatius	Visnoviensis [Višňová CZ] Moravus	1731	kazatel, katecheta	Catalogus generalis 1105.	Schindler, Leopoldus	Sonensis (?) Silesius	1765-6	novicius	Catalogus generalis 1468.
Obadalich, Nicolaus	Klobucensis [Vlašské Klobouky CZ] Moravus	1703-4	učitel v gramatické třídě a humaniora, vedoucí kongregace učitel	Catalogus generalis 1107. Bernát 226.	Schinzer, Mathias	In Opava [Opava CZ] Silesius	1654	učitel v gramatické třídě	Catalogus generalis 1469. Bernát 285.
		1711			Schluckner, Franciscus	Pragensis [Praha CZ] Bohemus	1763-4	novicius	Catalogus generalis 1473.
Otto, Antonius	Presnicensis [Březnice CZ] Bohemus	1735-6	lékárník	Catalogus generalis 1126.	Schneider, Bernardus	Steinensis [Kamień Śląski, PL] Silesius	1756-7	novicius	Catalogus generalis 1489.
Pecher, Mathias	Poschicanensis [Poříčany CZ] Bohemus	1765-73	novicius, pokladník, nákupčí	Catalogus generalis 1168.	Schredl, Mathias	Marckstabensis (?) Bohemus	1673-4	novicius	Catalogus generalis 1501.
Peitel, Antonius	Lichtensis [Zaręba PL] Silesius	1753-4	novicius	Catalogus generalis 1176.	Schulista, Wenceslaus	Urbanoviensis [Urbanov CZ] Moravus	1690	novicius	Catalogus generalis 1509.
Pfeiffer, Josephus	Schurtzensis [Žireč CZ] Bohemus	1723-6	kostelník	Catalogus generalis 1208.	Schutt, Joannes Baptista	Lehnensis [?] Silesius Schaffensis	1702	novicius	Catalogus generalis 1512.
Pleydl, Joannes	*? Silesius	1751-2	novicius	Catalogus generalis 1242.	Schwarzkiebl, Philippus	[Šafov CZ] Moravus	1732-3	novicius	Catalogus generalis 1516.
Pliska, Martinus	Gaslaviensis [Čáslav CZ] Bohemus	1762-3	novicius	Catalogus generalis 1244.	Selig, Antonius	Vratislaviensis [Wrocław PL] Silesius	1743-6	novicius, pokladník, nákupčí	Catalogus generalis 1531.
Ponecz, Abraham	*? Moravus	1690	kazatel, katecheta, řádový historik, zpovědník	Catalogus generalis 1259.	Sigl, Mathias	Olomucensis [Olomouc CZ] Moravus	1715-7 1729-32	nákupčí, pokladník nákupčí, pokladník	Catalogus generalis 1542.
Pärtl, Franciscus (Bartl)	Lippensis [Lípa CZ] Bohemus	1694-5	novicius	Catalogus generalis 1149.	Sipski, Daniel	Ledecensis [Ledeč nad Sázavou CZ] Bohemus	1702	kazatel, zpovědník	Catalogus generalis 1553.
Prändl, Adamus	Teppelensis [Tepla CZ] Bohemus	1699	vedoucí kuchyně	Catalogus generalis 1273.	Skala, Ignatius	Bystřice [CZ] Moravus	1674-82	katecheta, kazatel, zpovědník, opatrovník kostela	Catalogus generalis 1557.

Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴
Slawik, (Slabik) Wenceslaus	Vodicensis [Vodice CZ] Bohemus	1675-80 1684-5 1694-7	novicius, vrátník, pokladník, obuvník vrátník, obuvník nákupčí, pokladník	Catalogus generalis 1561. Bernát 290.
Smichei, Carolus	Iglaviensis [Jihlava CZ] Moravus	1749-50	novicius	Catalogus generalis 1562.
Stainsdörffer, Andreas	Falckenauensis [Sokolov CZ] Bohemus	1758-9	novicius	Catalogus generalis 1590.
Steinbeis, Franciscus	Lukaviensis [Lukavice CZ] Bohemus	1761-2	novicius	Catalogus generalis 1600.
Steiner, Georgius	Preitenauensis [Šroda Śląska PL] Silesius	1748-9	novicius	Catalogus generalis 1601.
Streer, Antonius	Misensis [Mišov CZ] Bohemus	1752-3	novicius	Catalogus generalis 1619.
Swatoni, Joannes	Pardubicensis [Pardubice CZ] Bohemus	1752-4	pokladník	Catalogus generalis 1637.
Szlabik, Wenceslaus	Nedassoviensis [Nedašovice CZ] Moravus	1751-2	katecheta, řádový historik	Catalogus generalis 1666.
Taborski, Joannes	Klatoviensis [Klatovy CZ] Bohemus	1682-3 ²⁵ 1684-5 1695-8	novicius lékárník vrátník	Catalogus generalis 1678.
Talck (Dalck), Joannes	Nissensis [Nysa PL] Silesius	1676 1686	novicius lékárník	Catalogus generalis 1680.
Tamius, Franciscus	Szokolcensis(!) [Skalica SK nebo Skalice CZ] Moravus	1653 1661	učitel v gramatické třídě, kazatel, katecheta, zповědník, misionář	Catalogus generalis 1683.
Tandler, Franciscus	Litomericensis [Litoměřice CZ] Bohemus	1766-7	novicius	Catalogus generalis 1684.
Thonheiser, Fridericus	Fridbergensis [Žulová CZ] Silesius	1688-91	kostelník	Catalogus generalis 1710.
Thorwesten, Josephus	Viennensis [Videň, A] Moravus	1742-3	novicius	Catalogus generalis 1710.
Topolansky, Franciscus	Mikuloviensis [Mikulov CZ] Moravus	1769-70	lékárník	Catalogus generalis 1721.
Vahl, Franciscus	Freidenthalensis [Goświnowice PL] Silesius	1767-71	kazatel	Catalogus generalis 1755.
Vischerat, Mathias	Nepomucenus [Nepomuk CZ] Bohemus	1757-8	novicius	Catalogus generalis 1776.
Voglwöger, Jacobus	Magno-Glogoviensis [Głogów PL] Silesius	1767	lékárník	Catalogus generalis 1783.
Vulpianus, Thomas	[Lišeň CZ] Moravus	1649	učitel principisty	Catalogus generalis 1791. Bernát 326.
Walter, Josephus	Ossekiensis [Osek CZ] Bohemus	1765-6	novicius	Catalogus generalis 1804.
Wezger/Wecker, Christophorus	Vratislaviensis [Wrocław PL] Silesius	1658-9	novicius	Catalogus generalis 1816.
Weiss, Josephus	Jaromiriensis [Jaroměř CZ] Bohemus	1766-7	novicius	Catalogus generalis 1822.

Jméno	Místo narození jak stojí v katalozích ²³ [dnešní forma, země]	Doba působení v Trenčíně	Úkol v Trenčíně	Prameny a literatura ²⁴
Welcznovsky, Ladislaus	[Uherský Brod CZ] Moravus	1655 1673-1674	kazatel, opatrovník kostela zповědník	Cat. Prov. Austr. II. 787.
Zarubal, Bartholomeus	Neleschovicensis [Nelešovice CZ] Bohemus	1719	učitel v humaniora, vedoucí kongregace	Catalogus generalis 1887. Bernát 337.

• • •

Jezuitská část kláštera na Velké Skalce.
Zdroj: archiv sympózia ORA ET ARS SKALKA.

Igor Zmeták Od archeológie ku kultúrnemu turizmu – – Trenčín, masív Skalky, Krásno, Ducové

Presne pred dvadsiatimi rokmi (23. 5. 1996) sa konal v Trenčíne seminár o Skalke, ktorý bol jedným z impulzov na oživenie a záchranu tejto legendami opradenej lokality. V súčasnej dobe, presýtenej informáciami rôzneho druhu, podliehajú mnohí ľudia neovereným, „utajeným“ správam, či priamo konšpiráciám o zázračných objektoch pod Inovcom, liečivých pyramídach v Bosne či inde. Pritom samotné vedecké objavovanie skutočnosti nám ponúka množstvo nových a zaujímavých informácií, len nevytvárajú zabalené v pútavom obale „zakázaného ovocia“.

Jednou z takýchto vynikajúcich odborných objaviteľov bola aj archeologička Tamara Nešporová, ktorá sa najvýraznejšou mierou zaslúžila o nové objavy a informácie z najstaršie osídlených lokalít Trenčína a jeho okolia – hradného brala v Trenčíne a masívu Skalky. Informácie z týchto dvoch lokalít sú predovšetkým výsledkom jej dlhoročnej odbornej práce a neskorších aktivít kolegov, ktorí na ňu nadviazali.

Trenčín

Geografická poloha predurčila Trenčín na trvalé osídlenie od praveku, čo dokazujú archeologické nálezy v meste i v blízkom okolí. Na rozvoj lokality mala vplyv Jantárová cesta, našli sa početné keltské mince typu BIATEC, pôsobili tu priame vplyvy antickej kultúry germánskeho Vanniovho kráľovstva, či rímskej posádky sídlacej vo vtedajšom Laugaríciu. Od 6. storočia sa stal Trenčín významným staroslovanským, a neskôr veľkomoravským sídlom na strednom Považí. V dnešnej časti Soblahovská – Dlhé Hony bolo nájdené pohrebisko približne z polovice 9. storočia. Kúsok odtiaľ v Trenčianskych Bohuslaviciach je ešte staršie nálezisko zo 7.–8. storočia. Podľa analyzovanej hustoty a štruktúry osídlenia v okolí (viac ako 20 lokalít s nálezmi od 7. do 12. storočia) sa predpokladá na hradnej skale významné slovanské hradisko, aj keď vzhľadom na neskoršiu hustú zástavbu sa priame archeologické nálezy nenašli. Skalnatý hradný kopec nad riekou Váh je z prírodného hľadiska prirodzenou pevnosťou a strategickým bodom, ktorý si vybrali Kelti i Rimania. Z týchto dôvodov patril Trenčín určite aj naďalej medzi významné slovanské centrá, a to po stránke obchodnej, vojenskej i správnej. Podľa trenčianskej archeologičky Tamary Nešporovej, súlad písomných a hmotných prameňov nám dovoľuje vysloviť teóriu, podľa ktorej hradná skala obsahovala všetky potrebné zložky správneho a sakrálneho strediska pre okolité územie, a to najneskôr v období Veľkej Moravy.

Zvyšky základov rotundy na Trenčianskom hrade.
Zdroj: archív autora.

Zásluhou PhDr. Nešporovej bola objavená rotunda v hornej časti Trenčianskeho hradu, v areáli Barborinho paláca. Rotunda v základnej stavebnej fáze pochádza s najväčšou pravdepodobnosťou z veľkomoravského obdobia. Z vonkajšej strany je v tvare kruhu s priemerom 7,5 m, vnútorne je členená na štyri protifaľlé výklenky. Štvorapsidová rotunda je na Slovensku výnimočná, najstaršia by mala byť východná apside, ktorá slúžila ako svätyňa – priestor pre kňaza. Ostatné apside boli dobudované v neskoršom období, asi začiatkom 11. storočia za vlády prvého uhorského kráľa Sv. Štefana. Stavba bola asi dosť vysoká, odhaduje sa asi až nad 10 metrov, okolo bolo pohrebisko.

V prípade trenčianskej rotundy, a jej najstaršej apside orientovanej na východ, ide typovo o sakrálnu veľkomoravskú architektúru, ktorá sa v 9. a 10. storočí používala ako zemepanský kostol pre veľmoža z miestneho hradiska. Analogickú stavbu nájdeme z 9. storočia v Mikulčiciach (kostol č. 9).

V 11. storočí sa rotunda po prestavbe stala postupne farským kostolom. Zaujímavosťou je zmienka o zasvätení trenčianskej hradnej kaplnky sv. Svoradovi. Keďže sv. Svoradovi bývajú objekty zasväcované spoločne so sv. Benediktom, toto samostatné zasvätenie bolo reálne len do roku 1035. V 14. storočí bol k rotunde pristaný palác, z ktorého mohol byť priamy vstup na emporu. V 15. storočí bola rozobraná a materiál sa použil na prestavbu paláca, prípadne aj novú kaplnku. Vtedy už slúžil veriacim farský kostol pod hradom.

Trenčianska rotunda je dôkazom, že veľkomoravská architektúra mala na tomto území tradíciu, ktorá sa preniesla aj do raného Uhorského kráľovstva. Rotundy na hradoch boli kniežacími kostolmi a spájali na jednom mieste symboliku svetskej a božskej moci. Tak to mohlo byť aj v Trenčíne, kde skalná vyvýšenina tvorila prirodzené správne centrum pre hustú sieť slovanského osídlenia v okolí.

Masív Skalky

Povedľa objektu kláštora na Veľkej Skalke vedie neznačená cesta, ktorou sa dostaneme na vrchol ma-

sívu Skalky, vzdialený cca 1 km. Táto vyvýšenina, ľudovo nazývaná Chochel pre svoj predĺžený tvar, patrí medzi najvýznamnejšie kultúrno-historické lokality v okolí Trenčína. Našli sa tu nálezy z obdobia staršej doby bronzovej, bolo tu keltské sídlo ľudí púchovskej kultúry, neskôr prišli Germáni, bývalo sa tu v dobách rímskych. Vzhľadom na množstvo archeologických nálezov sa v miestnom ústnom podaní traduje, že na vrchole bol v predkresťanských časoch chrám zasvätený bohyni Venuši.

Toto súvislé osídlenie je logické, lebo vyvýšenina Skalky tvorí prirodzenú horskú pevnosť, ktorú obmývala rieka Váh. Vo včasnem stredoveku sa tu natrvalo usadili Slovania, podľa archeologických nálezov tu bol sídliskový útvar od druhej polovice 9. storočia, ktorý typovo možno zaradiť k veľkomoravským dvorcom, aké nachádzame v Mikulčiciach, Uherskom Hradišti, Ducovom či Nitrianskej Blatnici.

Vo vnútornej časti opevneného areálu sa našli počas archeologického výskumu v roku 1995 zvyšky kostola, ktorý sa skladal z lode v tvare nepravidelného štvorca a poloblúkovej apside. Vo vnútri kostola sa našiel hrob z 10.–11. storočia. Koncentrácia archeologických nálezov umožňuje datovanie výstavby objektu do 9. storočia, a tak možno spojiť kostol s veľkomoravským osídlením v tomto období. Zo sakrálnej stavby zostali zvyšky kamennej podmurovky, apside bola asi z kamenného muriva, steny kostola mohli byť drevené. Kostol mohol byť konštruovaný podobne ako kostol č. 7 v Mikulčiciach, alebo podobný objekt z pribinovskokocelovského obdobia v zadunajskej Panónii (dnešný Zalaszabar). Za apsidou sa nachádzala nekropola v rozlohe okolo 200 m², kde sa kontinuálne pochovávalo v 9. aj 10. storočí. Našli sa tu keramické nádoby, praslen či koráliky.

Na základe analýzy archeologického výskumu Milana Hanuliaka by sa lokalita vrcholu Skalky, nazývanej

Zvyšky základov opevneného ranorománskeho kostola nad obcou Krásno
Zdroj: archív autora.

Chochel, zaradila medzi významné veľkomoravské objekty. Z hľadiska geografického umiestnenia je to strategické miesto, z ktorého bolo možno kontrolovať cesty vedúce z Trenčína a Považia k Vlárskemu priesmyku, teda spojnicí s Moravou a Uherským Hradištom. Dnes sa na vrchol Skalky možno ľahko dostať jednak po ceste od benediktínskeho kláštora, alebo od diaľničného odpočívadla pri Zamarovciach. V blízkej dobe by mali byť obe východiská súčasťou náučného chodníka.

Krásno

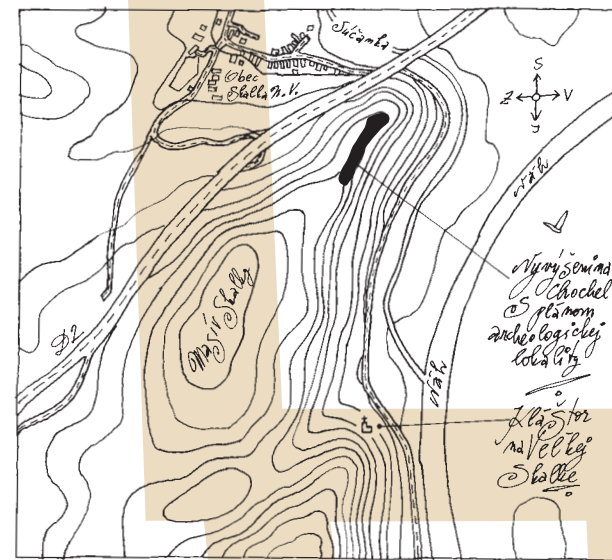
Z hľadiska mapovania najstarších dokladov o vývoji kresťanstva na území Slovenska v 9.–12. storočí má svoje výrazné miesto aj obec Krásno v Trenčianskom kraji (okres Partizánske), ktorá leží na polceste medzi mestom Partizánske a Bošanmi. Uprostred obce na kopci Chríb, ktorý je výbežkom pohoria Tribeč, sa nachádzajú základy opevneného ranorománskeho kostolíka z 11. storočia s neskoršími prístavbami.

Významné archeologické nálezy z Krásna a blízkeho okolia, ktoré sa datujú do 9., 10. a 11. storočia, dokladajú úlohu tejto lokality a jej spojenie s historickým vývojom Nitrianskeho kniežatstva, Veľkej Moravy a formovania kresťanstva v období prvých dvoch storočí Uhorského kráľovstva.

Objekt opevneného ranorománskeho kostola nad obcou objavil a vykopal v rokoch 1952–1954 Oldrich Krupica. V areáli kostola sa nachádza aj veľký cintorín, na ktorom bolo objavených vyše 2 000 hrobov, z toho 1 600 stredovekých (od 11. storočia) a približne 400 novovekých. Hroby boli prikrýté veľkými kameňmi, ktoré si možno všimnúť pri návšteve objektu.

Pôvodný ranorománsky kostolík mal tvar pozdĺžnej lode (rozмеры 530 x 620 cm) s polkruhovou apsidou a základy múrov majú hrúbku približne 80 cm. V neskorších storočiach už kostol svojimi rozmermi nepostačoval požiadavkám doby a v 15. storočí bol rozšírený o novú loď na severnej strane v tvare obdĺžnika, ktorá ma tiež apsidu. Bola dostavaná aj nová vstupná predsieň z južnej strany a na západnej strane okrúhla veža. Celý areál

Plán – čierna plocha – archeologického výskumu kultúrno-historickej lokality na vyvýšenine Chochel.
Kresba: J. Vydriák, 2014.

Pôdorys sakrálnej stavby na vyvýšenine Chochel.
GPS súradnice lokality Skalka: 48°54'52.0"N • 18°04'25.0"E

Pôdorys základov v tvare štvorlístka (tetrakonchy), štvorapsidovej predrománskej rotundy na Trenčianskom hrade.
GPS súradnice lokality Trenčín: 48°53'38.3"N • 18°02'42.0"E

bol zabezpečený aj súvislým kamenným opevnením, ktoré možno v relatívne celistvej podobe vidieť dodnes. Lokalita obce Krásno a vrchu Chríb bola podľa archeologických nálezov obývaná od paleolitu cez neolit, ako aj v dobe bronzovej, železnej a rímskej. Miesto bolo významným obchodným strediskom, čo dokazujú nálezy šperkov, mincí a ozdôb z odevov. Umelecky najvzácnejším je románsky korpus Krista z liateho bronzu z 12. storočia, ktorý bol vystavený aj na reprezentatívnej výstave k výročiu cyrilo-metodskej misie na Bratislavskom hrade v roku 2013.

Románsky kostolík v Krásne bol zasvätený pamiatke Povýšenia sv. Kríža a plnil svoje poslanie takmer do

konca 18. storočia. V tom čase začali obyvatelia obce stavať neďaleko nový kostol a kamenný materiál zo starého kostola rozobrali a použili pri stavbe nového. Ranorománsky kostolík na vrchu Chríb v Krásne je vhodným cieľom pre turistov, poskytuje okrem historicky zaujímavého miesta aj výborné výhľady na pohorie Tribeč na jednej strane a hrebeň Považského Inovca na strane druhej. Pre cykloturistov je vhodnou zastávkou na trase medzi Topoľčanmi, Brodzanmi a Partizánskym – iba treba odbočiť v strede obce Krásno smerom k novému kostolu na kopci – niekoľko desiatok metrov za ním nájdeme aj zabudnutú románsku pamiatku, ku ktorej zatiaľ nevedie žiadne značenie.

Ducové – Kostolec

Obec Ducové sa nachádza sedem kilometrov severne od Piešťan, na pravej strane Váhu, kadiaľ pokračuje cesta na Beckov a Trenčín. Ak v obci odbočíme po nenápadnej odbočke doprava, smerom k zdvíhajúcemu sa predhoriu Považského Inovca, prídeme na lokalitu Kostolec, kde sa na skalnom ostrohu nachádzalo v 9. storočí slovanské hradisko. Dnes tam nájdeme za bránou a dreveným palisádovým opevnením základy veľkomoravskej rotundy, typovo podobnej kostolu č. 6 v moravských Mikulčiciach.

Vznik veľmožského dvorca v Ducovom je datovaný do druhej tretiny 9. storočia, a pravdepodobne súvisí s násilným prevzatím moci v Nitrianskom kniežatstve. Knieža Pribinu a jeho verných vtedy porazili Mojmirovci, a približne v rovnakom čase bolo zničené hradisko na druhej strane Váhu pri Pobeďime, presne oproti Ducovému. Krátko nato vzniklo v tejto strategicko-geografickej lokalite nové hradisko na Kostolci, s rozmermi asi 0,5 ha, opevnené mohutnou dubovou palisádou. Okrem zrubových obytných stavieb, z ktorých jedna mala aj vežovitú nadstavbu, sa v areáli, neďaleko hlavnej brány, nachádzal aj murovaný sakrálny objekt.

Rotunda má vnútorný priemer lode 7,3 m a spolu s apsidou dosahuje dĺžku takmer 12 m. Z kostola sa zachovali nielen základy, ako je to u väčšiny takto starých objektov (napr. aj v Mikulčiciach) obvyklé, ale aj časti nadzemného muriva s pôvodnou omietkou. Na základe toho sa dalo zistiť, že interiér rotundy bol vyzdobený

Zvyšky základov rotundy na veľmožskom dvorci Ducové – Kostolec.
Zdroj: archív autora.

nástennými maľbami. Opevnený dvorec vyhorel krátko po roku 950, ale kostol slúžil na sakrálne účely až do 12. storočia. Na nekropole bolo doteraz odkrytých 28 kostrových hrobov z 9.–10. storočia, z celkového počtu 1500 hrobových miest datovaných do 14. storočia, čo robí z Kostolca jedno z najvýznamnejších stredovekých antropologických nálezísk na Slovensku.

Medzi vzácnymi archeologickými nálezmi sa našli vzácne zlaté a strieborné šperky tzv. veligradského typu, alebo viaceré ostrohy z 9. storočia, medzi nimi aj jedny postriebrené s motívom kríža. Aristokratické opevnené sídlo v Ducovom je podľa archeológa Vladimíra Turčana tvarovo podobné franským dvorcom z 8.–9. storočia a odzrkadľuje spoločenský vývoj naddunajských a panónskych Slovanov. Rotunda sa architektonicky vzťahuje k akvilejskému okruhu v severnom Taliansku, čo je ďalším dôkazom (okrem nálezov v Bojnjej a vysvätenia Pribinovho kostola v Nitre) prítomnosti kresťanských centier na Slovensku ešte pred príchodom cyrilo-metodskej misie.

Príbeh Kostolca nám približuje vzdialenú epochu našich dejín, je ukázkovým príkladom, ako sa striedala mocenská štruktúra pri spájaní Nitrianskeho a Moravského kniežatstva do Veľkej Moravy, a po jej zániku do Uhorského kráľovstva. Rotunda, ako typ vlastnickeho – zemepanského kostola, však plnila svoju náboženskú úlohu napriek zmenám štátnych a správnych útvarov. Zachovanie sakrálnej funkcie objektu ukazuje kontinuitu kresťanskej cirkevnej organizácie, ako aj jej význam pri vzniku nového štátneho útvaru.

Dnes je rotunda v Kostolci zasvätená sv. Cyrilovi a Metodovi, a na ich sviatok 5. júla sa tu pravidelne konajú bohoslužby a kultúrne podujatia. Zo skalnej Kostoleckej vyvýšeniny je krásny výhľad na údolie Váhu a Čachtický hrad na náprotivnej strane, a na hrebeni vidieť aj hrad Tematín. V minulosti tiekol Váh priamo popod skalný ostroh, ale viedla tadiaľto nielen cesta Považským údolím zo severu na juh, ale aj horská spojnica na Nitriansku Blatnicu, Bojnú a Nitru. Z Ducového sa po značenej turistickej trase dostaneme na neďaleký magický vrch Marhát s rozhľadňou, a veľkým krížom hlásajúcim: Boh ochraňuj turistov. Na druhej strane Marhátu, v lesoch nad Nitrianskou Blatnicou, sa nachádza ďalšia rotunda, nazývaná Jurko, ešte celá stojaca, iba doplnená o neskoršiu prístavbu. Pôdorys a rozmery rotund na Kostolci a na Jurkovi sú takmer identické. •••

Odporúčaná literatúra:

HANULIAK, Michal. 1998. *Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia Trenčianskeho mikroregiónu*. In: Slovenská archeológia. XI. VI.-2., Nitra: AU SAV, 1998, s. 309–331.
HANULIAK, Michal. 2001. *Včasnostredoveká stavba zo Skalky nad Váhom*. In: Veľká Morava medzi Východom a Západom, Brno: Spisy Arch. Ústavu AV ČR 17, 2001, s. 155–168.
KOL. 1978. *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 267 s.
MENCL, Václav. 1937. *Stredoveká architektúra na Slovensku. I*. Praha-Prešov. Československá grafická únia, 478 s.
NEŠPOROVÁ, Tamara. 1993. *Najstaršie osídlenie Trenčína*. In: Trenčín. Vlastivedná monografia I. Bratislava: ALFA, s. 33–47.

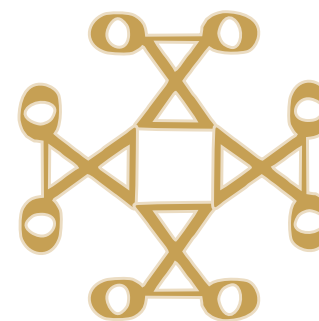
NEŠPOROVÁ, Tamara. 1997. *Stredoveký cintorín na Skalke*. In: Skalka pri Trenčine. Miesto legend a púti. Trenčín: Trenčianske múzeum, Zborník zo seminára z 23. mája 1996. s. 22–27.
NEŠPOROVÁ, Tamara. 2008. *Rotunda a archeologické nálezy na Trenčianskom hrade*. Trenčín: Trenčiansky samosprávny kraj, 39 s.
TURČAN, Vladimír a kol. 2012. *Veľkomoravské hradiská*. Bratislava: DAJAMA, 127 s.

Autor

Igor Zmeták, Mgr., PhD., (1965). Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde ďalej pôsobil na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie ako vedeckovýskumný pracovník a pedagóg pre dejiny etnológie, porovnávaciu mytológiu a objaviteľské cesty z historicko-antropologickej perspektívy. Špecializuje sa na výskum dejín raného novoveku, v súčasnosti pôsobí na Slezské univerzite v Opave, na Ústavu historických vied a vo Výskumném centre pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800). Venuje sa aj témam z regionálnej histórie. Žije v Trenčine.

Resumé

Pred 20 rokmi sa konal v Trenčine seminár o Skalke, ktorý bol jedným z impulzov na oživenie a záchranu tejto kultúrnej lokality. Hlavná pozornosť na Skalke sa tradične venuje zrúcanine pôvodného benedikťinského kláštora, neskôr prestavaného jezuitským rádom. Na vrchole masívu Skalky sa však nachádza aj archeologická lokalita so zvyškami sakrálnej architektúry a stredovekým cintorínom. Nielen masív Skalky, ale aj rotunda na Trenčianskom hrade, základy ranorománskeho kostola v Krásne (pri Partizánskom), objekt veľmožského dvorca a rotundy nad obcou Ducové – Kostolec (medzi Piešťanmi a Novým Mestom nad Váhom), patria medzi miesta, ktoré sa oplatí navštíviť a zoznámiť sa s ich históriou.

ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ

Na počiatku bolo Slovo (Iskoni bā Slovo)

ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ

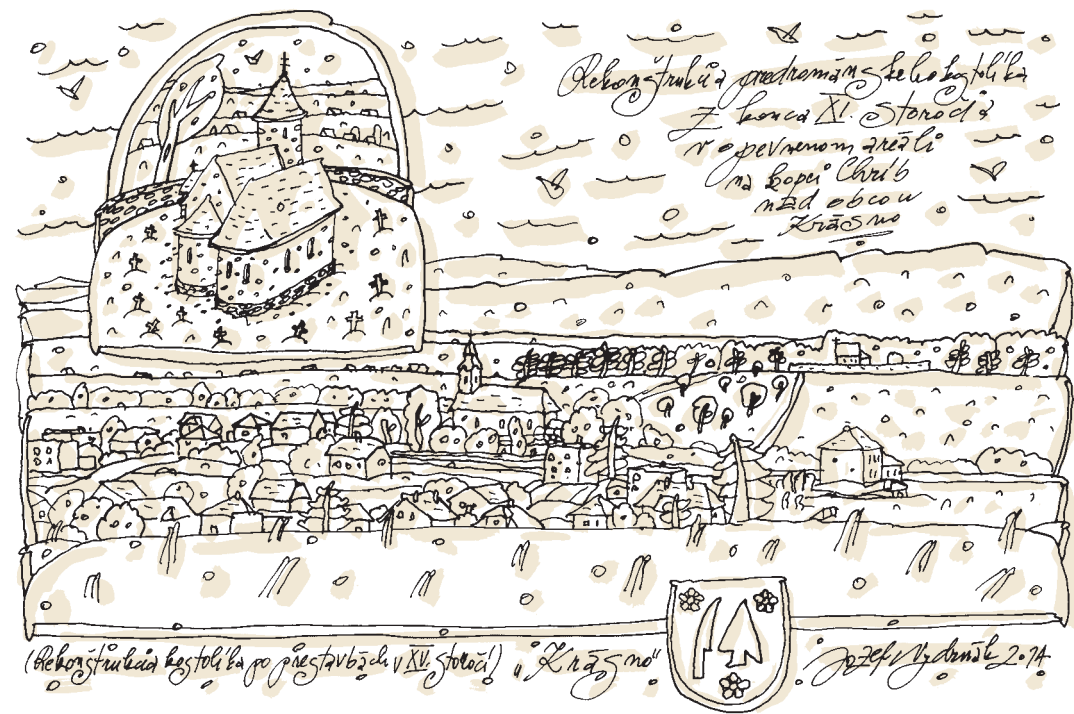
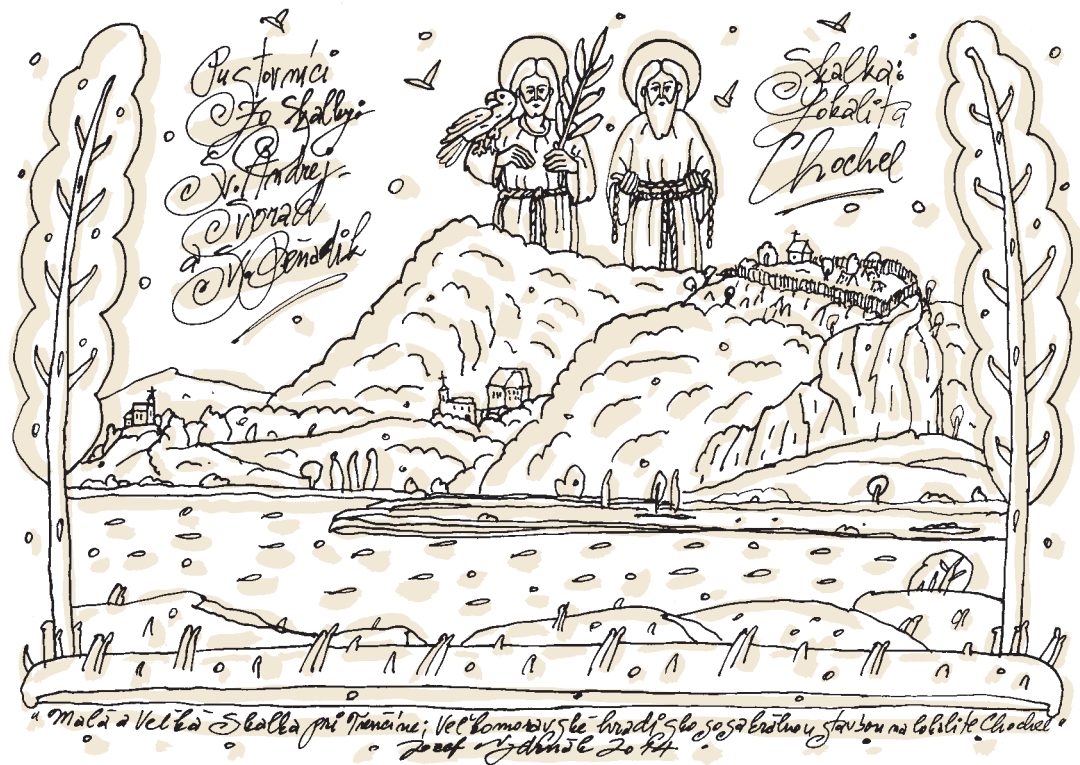
a Slovo bolo u Boha (i Slovo bā u Boga)

ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ ᚱᚩᚱᚩᚱᚩᚱ

a to Slovo bolo Boh. (i Bog bā Slovo.)

Úvodná veta Evanelia podľa Jána v prepise do hlaholiky (podľa staroslovienskeho znenia), ktorú Filozof Konštantin-Cyryl ako prvý napísal pri preklade Písma z gréckeho jazyka do staroslovienciny.

Zdroj: www.hlaholika.sk.

AVE • Laugancio • Leugancio • Leukaristos • Trencimopolis •
 Treimehen • Trincimium • Trentsimium • Trinczium •
 Trencziemsis • Trencsim • Trencsem • TRENCÍN •
 Josef a Jitka 2014

TRENČÍN

TRENČIANSKY
SAMOSPRAVNÝ
K · R · A · J

TRENČIANSKE
OSVETOVÉ
STREDISKO

T-VIA o.z.

Farský úrad
Skalka nad Váhom

BENADIK
ORAT ET AEDIFICARE

VEREJNÁ
KNIŽNICA
MICHALA
REŠETKU
V TRENČÍNE

Vyveska.sk

OLD HEROLD

www.parcela.sk
kataster, prevody pozemkov, poradenstvo

Výzkumné centrum pro kulturní dějiny
Slezska a střední Evropy

SKALKA
PÚTNICKÉ MIESTO

Okno nielen do archeológie

Kultúrno-historická príloha katalógu 9. ročníka medzinárodného
výtvorno-literárneho sympózia ORA ET ARS – SKALKA 2016

Zostavil: Igor Zmeták

Obálku navrhol a graficky upravil: Jozef Vydrnák

Gramatické korektúry: Trenčianske osvetové stredisko v Trenčíne, Jana Muchová

Fotografie: archívy autorov, rodiny PhDr. Tamary Nešporovej a sympózia ORA ET ARS SKALKA.

Ilustrácie: Jozef Vydrnák.

Tlač a knižárske spracovanie: Ultra Print, s. r. o., Bratislava

Náklad: 500 ks

Vydalo: Mesto Trenčín

© Mesto Trenčín a autori

2016

...

S podporou:

Výskumné centrum pre kultúrne dejiny Slezska a strednej Európy 1000-1800.

ISBN 978-80-972353-9-0

